

Kies voor Verandering

Evaluatie van de theoretische onderbouwing,
de uitvoering en uitkomsten van de training
voor volwassen gedetineerden

Janine Plaisier
Daniëlle Bouma
Allard Feddes
Vera Hoetjes
Helly Pollaert
Ischa van Straaten

Dit rapport is verschenen in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Veiligheid en Justitie.

Uitgever: Impact R&D, Amsterdam.

Auteurs: J. Plaisier, D. Bouma, A. Feddes, V. Hoetjes, H. Pollaert en I. van Straaten.

Impact R&D, Prins Hendrikkade 193, 1011 TD Amsterdam, www.mpct.eu

©2016, WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie. Auteursrechten voorbehouden.

Inhoudsopgave	Pagina
Samenvatting	4
Dankwoord	10
Afkortingenlijst	11
Over wie gaat dit rapport?	12
Inleiding	18
1 Inleiding	19
Deel 1 Evaluatie van de theoretische onderbouwing van <i>Kies voor Verandering</i>	21
2 Onderzoeksmethoden	22
3 Context van de training	24
4 Inhoud van de training	28
5 Beoogde uitkomsten van de training	30
6 Veronderstelde verandermechanismen	32
7 Onderliggende aannamen voor verandermechanismen	37
8 Toets van de interventietheorie	45
9 Conclusies van de toets van de interventietheorie	58
Deel 2 Evaluatie van de uitvoering van <i>Kies voor Verandering</i>	66
10 Inleiding	67
11 De deelnemers aan de training	72
12 Trainers en begeleiders	74
13 Overige randvoorwaarden	77
14 Programma-integriteit	80
15 Het treffen van voorbereidingen voor verandering	82
16 Conclusies van de evaluatie van de uitvoering	87
Deel 3 Evaluatie van de uitkomsten van <i>Kies voor Verandering</i>	91
17 Inleiding	92
18 Veranderingen in de veronderstelde kernmechanismen	100
19 Veranderingen in motivatie	109
20 Het bereiken van de doelen	112
21 Conclusies van de evaluatie van de uitkomsten	117
Deel 4 Discussie	120
22 Discussie	121
Literatuur	125
Bijlagen	130
1 Leden van de begeleidingscommissie	131
2 Het meten van de beoogde veranderingen	132
3 Gebruikte vragenlijst	135
4 Tabellen	137
5 Summary	160
6 Over de auteurs	165

Samenvatting

Wat is *Kies voor Verandering*? (Hoofdstuk 1)

Kies voor Verandering is een training voor volwassen gedetineerden. Het doel van de training is de deelnemers te laten nadenken over hun leven, over de vraag of zij na hun detentieperiode een andere weg willen inslaan en of zij willen stoppen met het plegen van delicten. De training wordt landelijk uitgevoerd in Huizen van Bewaring en Gevangenissen. De doelgroep betreft alle gedetineerden met een strafrestant van minimaal drie weken vanaf de start van de training (behalve gedetineerden met ernstige verslavings- of psychische problematiek en degenen met een onrechtmatige verblijfsstatus). De training is niet bedoeld voor degenen bij wie geen enkele motivatie voor deelname bestaat. De training bevat zes bijeenkomsten. De training kan individueel worden gegeven maar wordt bij voorkeur in een groep, met maximaal twaalf deelnemers, gegeven door één of twee trainers. Twee punten in de implementatie verschillen van het oorspronkelijke ontwerp van de ontwikkelaar: 1) niet-deelnemen heeft nadelige consequenties voor gedetineerden (men mag dan niet instromen in het *plusprogramma* waar men meer vrijheden heeft) en 2) de training wordt doorgaans in een kortere periode uitgevoerd: in drie weken in plaats van in de oorspronkelijk beoogde zes weken.

Waar gaat dit onderzoek over? (Hoofdstuk 1)

Het betreft een brede evaluatie, bestaand uit drie onderdelen.

- *Deel 1*: Evaluatie van de theoretische onderbouwing: hoe ziet de interventietheorie van de training *Kies voor Verandering* er uit?
- *Deel 2*: Evaluatie van de uitvoering: wordt de uitvoering van de training *Kies voor Verandering* op de beoogde manier gerealiseerd?
- *Deel 3*: Evaluatie van de uitkomsten: komen de beoogde veranderingen tot stand?

Hoe is het onderzoek uitgevoerd? (Hoofdstukken 2, 10, 17)

Om het onderzoek uit te voeren is een combinatie van onderzoeksmethoden gebruikt.

- *Deel 1*: Op grond van analyse van documenten over *Kies voor Verandering* is een interventietheorie gedestilleerd. Hierin wordt beschreven welke processen naar de verwachting van de ontwikkelaar leiden tot de beoogde uitkomsten. Vervolgens is een internationale literatuurstudie gedaan. Aan de hand van de gevonden literatuur is geanalyseerd in welke mate het aannemelijk is dat de training kan leiden tot de beoogde uitkomsten.
- *Deel 2*: Om na te gaan in hoeverre de training wordt uitgevoerd zoals beoogd zijn interviews gehouden met 8 trainers, 28 begeleiders (mentoren, casemanagers, trainers), 6 afdelingshoofden en 71 gedetineerden in 6 Penitentiaire Inrichtingen.
- *Deel 3*: Om na te gaan in hoeverre het beoogde veranderproces en de beoogde uitkomsten zich voordoen zijn interviews gehouden en vragenlijsten afgenomen. Naast de interviews met de functionarissen en gedetineerden die hiervoor werden genoemd werden op vier momenten vragenlijsten afgenomen onder de gedetineerden: voorafgaand aan de start van de training, tijdens de training, direct na de training en zes tot negen weken na de training. De laatste meting is gedaan bij gedetineerden die op dat moment dan nog in detentie verblijven; er zijn geen gedetineerden in het onderzoek geïnterviewd die inmiddels in vrijheid zijn.

De resultaten

Resultaten van de evaluatie van de theoretische onderbouwing (Hoofdstuk 3 t/m 9)

Het gehele veranderproces bestaat uit meerdere stappen (Figuur 1). Uit de analyse blijkt dat de training ten eerste is gericht op het vergroten van twijfel om door te gaan met het plegen van delicten, via drie kernmechanismen: cognitieve transformatie, het versterken van persoonlijke effectiviteit en het versterken van (waargenomen) sociale steun.

- *Cognitieve transformatie*: verandering in zelfbeeld, een besef van zingeving en een meer negatieve attitude ten opzichte van criminaliteit.
- *Persoonlijke effectiviteit*: veerkracht, persoonlijke controle, zelfwerkzaamheid, de mogelijkheid die men ziet om de beoogde veranderingen te realiseren.
- *(Waargenomen) sociale steun*: weten wie men om hulp kan vragen en sociale vaardigheden om dat te doen, de steun men verwacht te kunnen krijgen.

Deze mechanismen samen zouden, naar verwachting van de ontwikkelaar, moeten leiden tot meer *motivatie voor verandering*. De verandering betreft het leven van de delinquenten in brede zin, waaronder *stoppen met criminaliteit*. Aan het eind van de training, als de motivatie voor verandering toegenomen zou moeten zijn, stellen de deelnemers een *terugkeeractiviteitenplan* op waarin zij aangeven welke doelen zij zich stellen en hoe zij die willen gaan bereiken. Na de training worden zij geacht hun plannen uit te voeren. Hierbij kunnen zij hulp vragen of aangeboden krijgen van begeleiders in de Penitentiare Inrichting.

Figuur 1

Het beoogde veranderproces op hoofdlijnen.

Uit het onderzoek blijkt dat de aannamen van de interventietheorie op hoofdlijnen onderbouwd worden door wetenschappelijk onderzoek waardoor verwacht mag worden dat de training kan leiden tot een toename van motivatie. Er valt echter een aantal kritische kanttekeningen te plaatsen bij de interventietheorie. De volgende twee zijn het belangrijkste.

- 1) De interventietheorie is vooral gericht op het eerste deel van het veranderproces, namelijk het vergroten van motivatie. Het omzetten van motivatie naar gedrag (wat na de training moet gebeuren) krijgt in de documenten weinig aandacht. Het is echter de vraag of de gedetineerden voldoende zijn *toegerust* om de beoogde veranderingen te bereiken. Naar verwachting is daarvoor ook verbetering van *vaardigheden* nodig, bij tenminste een deel van de gedetineerden (bijvoorbeeld hulp durven en kunnen vragen, impulsiviteit beheersen, neiging tot druggebruik beheersen). Ook zijn wellicht veranderingen in de *omgeving* nodig (bijvoorbeeld een minder criminele vriendenkring). Uit dit onderzoek komt inderdaad naar voren dat de beoogde resultaten niet bij alle deelnemers bereikt worden. Dit wordt verder toegelicht bij 'resultaten van de evaluatie van de verandering'.

- 2) Het is de vraag of de doelen die gedetineerden zich stellen voldoende gerelateerd zijn aan hun *criminele gedrag*. Als dat niet zo is, wordt op grond van de bestudeerde literatuur verwacht dat de motivatie om te veranderen niet per definitie zal leiden tot minder crimineel gedrag. Het zou zelfs zo kunnen zijn dat de training leidt tot meer criminele effectiviteit. In dit onderzoek is een dergelijk averechts effect echter niet waargenomen.

Resultaten van de evaluatie van de uitvoering (Hoofdstuk 11 t/m 16)

Uit het onderzoek blijkt dat de training, volgens de geïnterviewde medewerkers en gedetineerden, op hoofdlijnen wordt uitgevoerd zoals beoogd. Er worden geen bijeenkomsten overgeslagen, de beoogde doelgroep wordt grotendeels bereikt en het werkboek wordt gevolgd. Toch zijn er vier aspecten die om aandacht vragen, omdat ze van invloed zullen zijn op de resultaten.

- 1) De programma-integriteit varieert sterk. Doordat er geen directe kwaliteitsbewaking is, is het niet duidelijk of wijzigingen die trainers aanbrengen passen in de interventietheorie en wel of niet bijdragen aan het beoogde effect.
- 2) De kwaliteit van de terugkeeractiviteitenplannen is te matig. De doelen zijn lang niet altijd duidelijk geformuleerd, de voorgenomen stappen hangen niet altijd samen met de doelen en hindernissen en de doelen zijn lang niet altijd gericht op criminogene factoren.
- 3) De begeleiding na de training is duidelijk onvoldoende. Meer dan de helft van de gedetineerden vraagt geen hulp aan begeleiders, omdat zij niet weten dat dat kan, niet willen of niet durven. Mentoren ondernemen evenmin vaak geen actie. Zij zeggen onvoldoende informatie en tijd te hebben en vinden het moeilijk om een dubbelrol (motiverend bejegenen en beveiligen) te vervullen.
- 4) De Dienst Justitiële Inrichtingen heeft ervoor gekozen om het principe van drang toe te passen: alleen bij deelname aan de training komt men in aanmerking voor het *plusprogramma*. De ontwikkelaars benadrukken juist dat intrinsieke motivatie voor deelname belangrijk is om verandering te realiseren. Hoewel deelnemers die vanwege het plusprogramma meedoen veel minder vaak zeggen veranderd te zijn door de training, blijken uit de resultaten van de vragenlijsten geen opvallende verschillen. Ook dit wordt verder toegelicht bij 'resultaten van de evaluatie van de verandering'.

Alles samengenomen dringt de vraag zich op of de training in de huidige opzet de uiteindelijk beoogde recidivevermindering zal kunnen verwezenlijken. Daar wordt in het volgende deel van het onderzoek op ingegaan.

Resultaten van de evaluatie van de veranderingen (Hoofdstuk 18 t/m 21)

In dit deel is nagegaan of de training leidt tot de beoogde veranderingen. De belangrijkste bevindingen zijn de volgende.

Veranderingen in kernmechanismen:

- 1) Allereerst is opvallend dat drie kwart van de deelnemers zeer positief is over de training en over een aantal kernmechanismen zegt te hebben nagedacht. Veel deelnemers geven echter aan dat men vóór de training ook al over deze zaken nadacht. Meer dan de helft van de deelnemers zegt iets te hebben gehad aan elk van de drie kernmechanismen. 41% van de deelnemers zegt zelf veranderd te zijn door de training. Dat zijn vooral de deelnemers die uit zichzelf aan de training deelnamen. Degenen die vooral deelnamen vanwege het plusprogramma zeggen minder vaak dat ze veranderd zijn.

- 2) Hoewel de interventietheorie wetenschappelijk goed is onderbouwd blijkt *geen* bewijs voor het gehele interventiemodel voor de totale gedetineerde onderzoekspopulatie direct na de training. Wel zijn er enkele veranderingen zichtbaar voor subgroepen, waarbij benadrukt moet worden dat het om kleine effecten gaat. Ook is er een klein resultaat zichtbaar zes tot negen weken na de training.
1. Direct na de training: minder sterke criminele attitude bij degenen met een middel/hoge opleiding en degenen die nog een korter strafresistant hebben (minder dan 3 maanden).
 2. Direct na de training: meer persoonlijke effectiviteit bij *first offenders*.
 3. Direct na de training: meer (waargenomen) sociale steun bij degenen in een Huis van Bewaring.
 4. Zes tot negen weken na de training: de afname van de criminele attitude (als element van cognitieve transformatie) is nog steeds zichtbaar en er is nu ook een toename van zingeving (als element van cognitieve transformatie) zichtbaar. Dit wijst erop dat cognitieve transformatie is opgetreden. Doordat de onderzoeksgroep op het moment van nameting te klein is kan niet worden vastgesteld of dit alleen voor bepaalde subgroepen is of dat het effect zich in de loop der tijd toch bij de gehele groep manifesteert. In dat geval zou de verandering pas op langere termijn waarneembaar zijn. Er is geen toename meer zichtbaar van persoonlijke effectiviteit en sociale steun.
- 3) Dat een deel van de deelnemers drang ervaart om aan de training mee te doen vanwege de koppeling met het plusprogramma, heeft weinig invloed op de resultaten. Deelnemers die meedoen vanwege het plusprogramma zeggen weliswaar dat ze niet veranderd zijn door de training, maar laten dezelfde veranderingen zien op de afzonderlijk mechanismen als deelnemers die voor zichzelf aan de training startten.

Veranderingen in motivatie:

Een kwart van de deelnemers zegt door *Kies voor Verandering* meer gemotiveerd te zijn voor verandering. Trainers nemen ook veranderingen in motivatie waar bij een deel van de groep. Dit positieve resultaat wordt niet bevestigd door de resultaten op basis van de vragenlijsten onder de deelnemers. Sterker nog: direct na de training is de gemeten motivatie wat minder groot dan bij aanvang voor een specifieke groep, te weten diegenen die voor zichzelf wilden meedoen aan de training. Zes tot negen weken na de training blijkt dit stabiel.

Uitvoering van de terugkeeractiviteitenplannen:

1. Ongeveer de helft van de bevroegde gedetineerden zegt zes tot negen weken na de training aan hun doelen gewerkt te hebben en daar vooruitgang op te zien. Dit blijken vooral de gedetineerden in een Huis van Bewaring te zijn.
2. Gemiddeld 80% van de gedetineerden zelf zegt te weten wat er nog nodig is om alle doelen te bereiken en hoe hij of zij dit moet aanpakken. Zij zijn zelf 6 tot 9 weken na de training zeer positief over de voortgang en vooruitzichten. Uit het onderzoek blijkt echter dat één op de vijf van deze groep op dat moment geen concrete stappen kan noemen die gezet zouden moeten worden, dat de wél genoemde stappen in de helft van de gevallen niet aansluiten op de gestelde doelen en dat zes tot negen weken na de training bij meer dan 50% van de gedetineerden nog maar amper een doel bereikt is.
3. Een derde van de gedetineerden die hindernissen tegenkwam bij het nastreven van de doelen, zegt op dat moment iets aan de training gehad te hebben: men voelde zich minder machteloos. Dit blijken vooral gedetineerden te zijn met een lage persoonlijke effectiviteit. Juist zij die niet goed weten hoe ze dingen moeten aanpakken, zeggen op dit punt dus iets aan de training te hebben gehad.

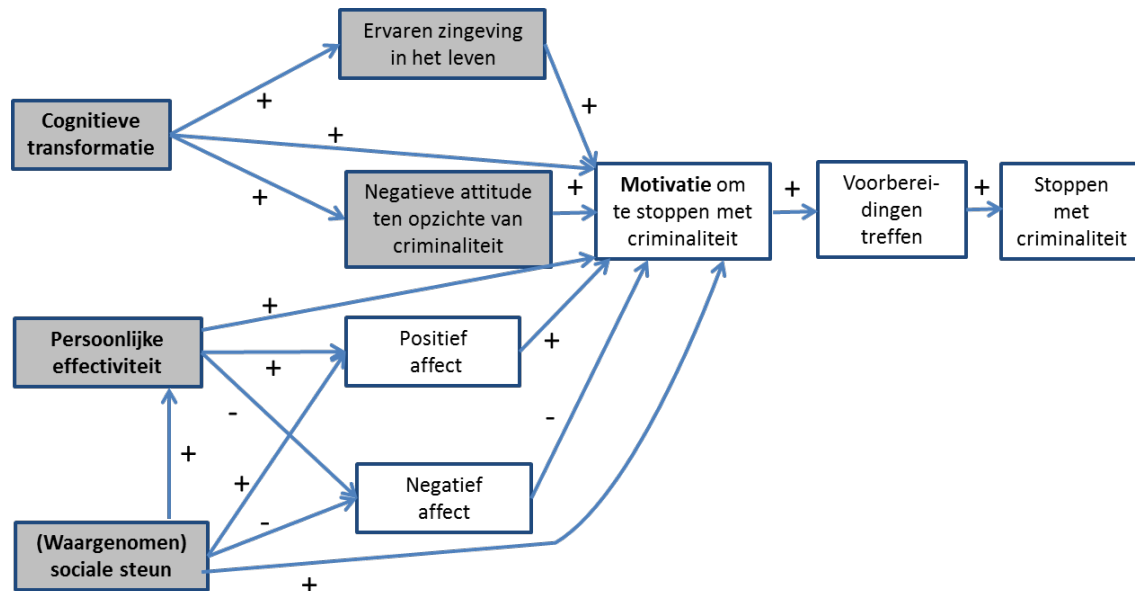
Neveneffecten en averechtse effecten:

1. Een positief neveneffect van de training is dat 70% van de gedetineerden het prettig vindt om met anderen over hun leven en doelen te praten.
2. Het mogelijk averechts effect dat uit de evaluatie van de theoretische onderbouwing naar voren kwam, namelijk een toename van criminele effectiviteit, is niet geconstateerd.
3. Het onderzoek heeft geen negatieve effecten aangetoond als gevolg van de toepassing van drang tot deelname. Hoewel deelnemers die vanwege het plusprogramma meedoen veel minder vaak zeggen veranderd te zijn door de training, blijken uit de resultaten van de vragenlijsten geen opvallende verschillen. Hun motivatie lijkt minder te dalen dan die van degenen die voor zichzelf meededen. Dit impliceert dat de toepassing van drang geen averechts effect heeft op de resultaten.

In de figuur hieronder wordt aangegeven welke van de beoogde veranderingen uit het onderzoek naar voren komen.

Figuur 2

De veranderingen die in dit onderzoek geconstateerd werden: er zijn geen significante wijzigingen opgetreden in de drie kernmechanismen voor de hele groep direct na de training. Er zijn alleen kleine veranderingen (in de grijze vakjes) geconstateerd voor bepaalde deelgroepen of enkel in de follow-up meting. In de witte vakjes was geen verandering waarneembaar. Stoppen met criminaliteit is niet onderzocht.

Discussie

De training *Kies voor Verandering* wordt inhoudelijk voor een groot deel onderbouwd door bevindingen uit wetenschappelijk onderzoek. Dit betreft echter vooral het eerste deel van de interventietheorie (het vergroten van motivatie). Het tweede deel (van motivatie naar gedrag) wordt onvoldoende uitgewerkt en blijkt ook in de praktijk weinig aandacht te krijgen.

Deelnemers zijn enthousiast over de kwaliteiten van de training en de trainers. Toch zijn voor de groep als geheel niet de beoogde veranderingen in de kernmechanismen waargenomen, maar worden slechts (kleine) effecten geconstateerd bij bepaalde subgroepen op onderdelen van de interventietheorie. De belangrijkste beoogde uitkomst, motivatie om te veranderen, neemt volgens gedetineerden en trainers wel toe, maar wordt niet zichtbaar of lijkt zelfs licht te dalen als gekeken wordt naar de resultaten van de vragenlijsten onder de deelnemers.

Een verklaring voor het feit dat de beoogde veranderingen slechts op onderdelen zichtbaar zijn en enkel bij subgroepen, is dat verschillende onderdelen van de training verschillende personen beïnvloeden. De training wordt als *one-size-fits-all-model* gegeven aan een heterogene groep deelnemers, terwijl meer maatwerk nodig zal zijn om de beoogde veranderingen te bereiken. Zoals bekend uit meta-analyses (Landenberger & Lipsey, 2005) hebben interventies doorgaans meer effect naarmate zij meer zijn afgestemd op de individuele problematiek. Hoewel de huidige training ruimte biedt voor individuele doelen en responsiviteit, biedt de training te weinig om de problematiek voor iedereen te verminderen. De korte duur van de training is onvoldoende om de beoogde veranderingen in motivatie bij iedereen te bereiken. Voor zover wel enige verandering wordt bereikt, wordt het omzetten van intenties naar gedrag maar deels bereikt, enerzijds vermoedelijk doordat gedetineerden daarvoor onvoldoende vaardigheden hebben en anderzijds doordat de begeleiding na de training tekort schiet.

Het *stoppen met criminaliteit*, het einddoel van de training, is dan ook niet voor iedereen haalbaar. Een meer realistisch doel is dat de training *Kies voor Verandering* bij een deel van de deelnemers een *eerste aanzet tot verandering* geeft.

Ongeacht de resultaten: het deelnemen aan de training wordt door velen gezien als een positieve levenservaring. Dit zou voldoende reden kunnen zijn om de training voort te zetten. Als de Dienst Justitiële Inrichtingen meer resultaat wil behalen dan is meer nodig. In dat geval is het nodig om meer af te stemmen op motivatie vooraf, problematiek, criminogene factoren en vaardigheden. In de discussie worden hier suggesties voor gegeven.

Dankwoord

Het intrigerende aan de training *Kies voor Verandering* is dat gedetineerden die er aan deelnemen erg enthousiast zijn over de inhoud en over de trainers, veel meer dan we dat gewend zijn van andere trainingen. Het was dan ook interessant om een intensieve studie te mogen doen, naar zowel de theoretische onderbouwing van *Kies voor Verandering*, als naar de uitvoering in de praktijk als naar de uitkomsten. We hopen dat het onderzoek bijdraagt aan verdere verbeteringen, zodat meer gedetineerden geïnspireerd raken, meer zingeving ervaren en een andere weg in hun leven willen en kunnen inslaan.

We willen graag alle mensen bedanken die het mogelijk hebben gemaakt om het onderzoek uit te voeren. Ten eerste de gedetineerden die op meerdere momenten vragenlijsten hebben ingevuld en die bereid waren om over hun gedachten, ervaringen en doelen te vertellen. Ook de trainers, mentoren, case managers, contactpersonen, andere medewerkers en directies van de Penitentiaire Inrichtingen danken we zeer voor hun hulp. We realiseren ons dat zij veel hebben moeten organiseren om de afname van vragenlijsten en het grote aantal interviews mogelijk te maken. We danken Annelies Jorna, Inge Eijkenboom en Natascha de Raaf voor de coördinatie van het onderzoek vanuit het hoofdkantoor van de Dienst Justitiële Inrichtingen, dankzij wie het onderzoek soepel kon starten.

We danken Allard Feddes en Daniëlle Bouma, die gezwind en gefocust een grondige literatuurstudie verrichtten, midden in de zomer van 2015. Hulde aan Vera Hoetjes en Helly Pollaert, die bij dag en dauw afreisden naar de Penitentiaire Inrichtingen, zo'n 150 diepte-interviews hielden, resultaten beschreven en steeds enthousiast en vol aandacht bleven. Ook danken we Manon Vollebergh voor haar nauwkeurige analyse van de terugkeeractiviteitenplannen en de invoer van de berg met gegevens.

Tot slot danken we de leden van de begeleidingscommissie: Laura DeFuentes-Merillas, Julia Diehle, Anja Dirkzwager, Tamar Fischer, Annelies Jorna, Marianne van Ooyen-Houben en in het bijzonder voorzitter Bert Felling, voor het grondige en constructieve meedenken over de verschillende onderdelen van het onderzoek en hun waardevolle suggesties.

Amsterdam, juni 2016

Janine Plaisier en Ischa van Straaten

Afkortingenlijst

DJI	Dienst Justitiële Inrichtingen
KvV	Kies voor Verandering
MDO	Multidisciplinair Overleg
PI	Penitentiare Inrichting
RIC	Reïntegratiecentrum
RISc	Recidive Inschattingsschalen
SMART	Specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdsgebonden

Over wie gaat dit rapport?

*Portretten van vijf deelnemers
aan de training Kies voor Verandering¹*

¹ De portretten zijn gebaseerd op de indrukken van de onderzoekers tijdens uitgevoerde interviews. Namen zijn gefingeerd om de anonimiteit te waarborgen.

Voorbeeld van een gerecidiveerde gedetineerde die positief is over de training *Kies voor Verandering* en actief aan zijn toekomst lijkt te werken

Koen is 27 jaar. Vanaf zijn negentiende is hij bekend bij hulpverleningsinstanties en afkickklinieken vanwege zijn verslavingsproblematiek. Toch heeft hem dit er niet van kunnen weerhouden opnieuw de fout in te gaan. Hij zit nu voor de derde keer in zijn leven vast. Hij is afgekickt, maar blowt zo nu en dan nog in zijn cel. Het gaat goed met hem, zegt hij. Hij ervaart structuur en rust in de Penitentiaire Inrichting. Hij doet mee aan de arbeid en leest veel. Televisie kijken doet hij alleen na tien uur 's avonds. Hij maakt een intelligente en eerlijke indruk.

Van een andere gedetineerde hoorde hij dat de training *Kies voor Verandering* goed was en daarom deed hij mee. Hij geeft de training een zeven. Het was 'gewoon goed', al zegt hij ook dat hij niets nieuws heeft geleerd. De kennis die hij in eerdere trainingen heeft opgedaan is 'opgefrist'. De trainer vond hij erg goed. Hij had veel aan de persoonlijke gesprekken met hem.

Hij is ook kritisch. Hij mist structuur en diepgang in de training. Volgens hem ging het van de hak op de tak. Zo werd soms ineens gesproken over asielzoekers en de oorlog 'terwijl dat er niet toe deed'. Inhoudelijke onderwerpen zoals hindernissen bij het behalen van doelen zouden niet besproken zijn. Ook de groep heeft hij niet als prettig ervaren. Als verslaafde voelde hij zich veroordeeld door de anderen. Ze vonden hem 'slap'.

Hij heeft aan het eind van de training zijn doelen op papier gezet in het terugkeeractiviteitenplan en weet welke stappen hij moet nemen om zijn doelen te behalen. Vanuit de inrichting wil hij doorstromen naar een voorziening voor begeleid wonen en wil hij vrijwilligerswerk gaan doen. Op langere termijn wil hij zelfstandig gaan wonen en betaald werk zoeken. Opvallend aan Koen is dat hij de indruk wekt in kleine, realistische stapjes te denken. En hij lijkt doortastend. Hij zegt dat als hij zelf niets doet, niemand iets zal doen. Hij belt elke week met de reclassering om te voorkomen dat hij straks toch op straat staat zonder een dak boven zijn hoofd. Bang om hulp te vragen aan instanties zoals het UWV of zijn ouders is hij niet.

Zes weken na het afronden van de training zit Koen nog steeds vast en wordt hij weer uitgenodigd voor een interview. Hij geeft de training nu een acht, een punt hoger dan direct na de training. De winst van de training, zo zegt hij nu, is dat hij weet hoe hij zijn tijd binnen de inrichting nuttig kan besteden. Hij volgt nu de training *Werk & Inkomen*. Hij is actief aan de slag gegaan met de doelen die hij tijdens *Kies voor Verandering* op papier heeft gezet. Met de reclassering is de overstap naar begeleid wonen inmiddels besproken. Hij is erg blij dat hij naar een instelling voor begeleid wonen mag gaan, maar zegt ook dat hij dit nog niet zwart op wit heeft staan en daar nog achteraan wil gaan.

Koen heeft ook een nieuw doel. Hij wil contact met zijn dochter, iets wat zijn ex niet wil. Om dit voor elkaar te krijgen wil hij met een bos bloemen voor zijn ex en een kadootje voor zijn dochter bij hen op bezoek gaan. Mocht dat op niets uitlopen, dan wil hij een advocaat in de armen nemen om een DNA test en contact met zijn dochter af te dwingen.

Voorbeeld van een gerecidiveerde gedetineerde die alleen meedeed om meer vrijheden te krijgen en niet serieus met zijn doelen lijkt bezig te zijn

Mohammed is 23 jaar. Dit is de derde keer in zijn leven dat hij vast zit. Hij zit al zo'n acht maanden voor 'een oude straf' en hij heeft nog drie maanden te gaan. Hij omschrijft zichzelf als lief, zorgzaam, ongeduldig en altijd in voor een geintje.

Hij geeft de training *Kies voor Verandering* een zes. Het was nuttig om de verhalen van de anderen en hun perspectieven te horen. Ook realiseert hij zich dat er verschillen zijn tussen mensen en de wijze waarop zij over onderwerpen denken. Hoewel de training volgens hem nuttig is voor mensen die 'iets willen', acht hij de training voor zichzelf niet geschikt. Over de besproken onderwerpen had hij al nagedacht en hij zegt jaren geleden al veranderd te zijn. Hij vertrouwt anderen nu minder snel. Zijn leven is op de rit. Veranderen is daarom niet meer nodig. Hij deed mee om in het "plusprogramma" te komen. Als je in het plusprogramma zit krijg je meer vrijheden, zoals meer uren bezoek of sport. Als je niet meedoet aan *Kies voor Verandering*, kom je hoogstwaarschijnlijk ook niet in het plusprogramma.

In zijn terugkeeractiviteitenplan heeft Mohammed drie doelen genoteerd, omdat het moest. Hij wil stoppen met roken, werken en een goede vader zijn. Het eerste doel gaat hij niet halen, zegt hij lachend. Met de andere twee is hij nog niet aan de slag gegaan. Dat kan volgens hem nu nog niet, maar pas wanneer hij weer vrij is. Om werk te vinden wil hij uitzendbureaus langslopen. Hij gelooft dat dit wel goed komt, als hij maar volhoudt. Onzeker blijkt Mohammed over het vaderschap. Aangezien hij zelf zonder vader opgegroeid is weet hij niet hoe dat moet, vader zijn. Hij ziet wel. Over tegenslagen lijkt hij niet te hebben nagedacht. Dat heeft geen zin zegt hij, omdat hij niet kan voorspellen wat de toekomst brengt. Hij wil het over zich heen laten komen. Mocht het nodig zijn, dan zal hij niet snel hulp vragen aan zijn familie of instanties. Daar is hij te trots voor. Hij moet het zelf doen, vindt hij.

Zeven weken na het afronden van de training zegt Mohammed dat het allemaal een beetje verwaterd is. Hij weet bijvoorbeeld niet meer goed wat in de training besproken is. Op de afdeling is er verder geen aandacht aan geschonken. Zijn terugkeeractiviteitenplan heeft hij niet met zijn mentor besproken. De mentor heeft het enkel in de computer ingevoerd, zover hij weet. Zijn doelen weet hij nog. Stoppen met roken is geen doel meer. Hij noemt nu 'schulden aflossen, werken en goede vader zijn'. Het eerste doel is volgens hem 'helemaal bereikt', want met behulp van "Buddyzorg" van de Stichting Humanitas is zijn rekening bevroren. Verdere actie heeft hij nog niet ondernomen. De training heeft hem niet veranderd, zo zegt hij. Verandering moet volgens hem van binnenuit komen. "Je kunt alleen jezelf veranderen".

Voorbeeld van een gerecidiveerde gedetineerde die wil doorgaan met criminaliteit

Casper is 30 jaar. Hij zit nu acht weken in het Huis van Bewaring. Hij heeft al vaker vastgezeten. Nu hangt hem een gevangenisstraf van vijf jaar boven het hoofd. Hij omschrijft zichzelf als rustig, vrolijk, niet te moeilijk en als iemand die soms een kort lontje heeft.

Aan de training heeft hij niets gehad. Hij heeft zich er enkel mateloos aan geïrriteerd. Het is volgens hem 'belachelijk' dat hij, iemand die in het Huis van Bewaring zit en zich op zijn zwijgrecht beroept, mee moet doen. Daardoor zou hij schuld bekennen, zo redeneert hij. Want, de woorden 'kiezen voor verandering' veronderstellen dat hij wil veranderen en uit de criminaliteit wil stappen. Dat wil hij niet. Ook gaat de training naar zijn mening te veel uit van een 'standaard crimineel'. Hij voelt zich totaal niet aangesproken. En, zo vraagt hij zich geërgerd af, waarom moet hij een training volgen die gericht is op het leven na detentie als hij misschien nog vijf jaar moet zitten? Tijdens de bijeenkomsten is hij met de armen over elkaar blijven zitten en heeft zijn mond nauwelijks open gedaan. Hij vertrouwdde de trainer niet. Die is aardig en bedoelt het goed maar is wel van justitie. Hij is ervan overtuigd dat het Openbaar Ministerie informatie van hem krijgt als die dat opvraagt. De zes bijeenkomsten van de training zijn volgens Casper 'verder wel te doen om in het plusprogramma te komen' en hij heeft steeds sociaal wenselijke antwoorden gegeven.

De doelen die hij in zijn terugkeeractiviteitenplan heeft opgeschreven zijn: schulden aflossen, een huis voor hem en zijn kinderen en werk, "maar dat laatste meende ik niet". Met de andere zaken was hij al vóór de training bezig. Hij krijgt "Buddyzorg" van de Stichting Humanitas en zoekt op het internet in de bibliotheek van de inrichting naar woningen. Hij staat al jarenlang bij de woningbouw ingeschreven, kent de markt en verwacht met een uitkering wel aan een woning te komen. Zijn terugkeeractiviteitenplan heeft hij niet met zijn mentor besproken. Dat gaat ook niet gebeuren aangezien hij hem niets te zeggen heeft.

Casper zegt dat de training zijn denken, houding en humeur in geen enkel opzicht heeft kunnen veranderen. Ook is hij niet geholpen bij zijn problemen. Casper is onvermurwbaar in zijn oordeel maar komt ook geloofwaardig over. Hij weet wat hij met zijn leven wil en kiest daarin vol overtuiging voor het illegale pad. Niemand hoeft hem op zijn leeftijd verder te vertellen wat hij wel en niet moet doen. Casper is direct na de training geïnterviewd. Of zijn gedachten over de training of de keuzes die hij maakt op de langere termijn toch bijgesteld zijn, is niet bekend.

Voorbeeld van een first offender die positief is over de training en aan zijn doelen wil werken, maar misschien wat te optimistisch is

De 55-jarige Bert zit voor de eerste keer in zijn leven vast. Inmiddels zit hij 20 van de in totaal 24 maanden in de gevangenis. Daarna krijgt hij een enkelband. Bert praat rustig en met weinig woorden.

Hij is te spreken over de training, die hem aan het denken heeft gezet, zo zegt hij. Over zijn verleden. Over zijn leven nu, in detentie. En straks, de toekomst. Aan alle onderwerpen 'had hij wel wat'. De trainer kon duidelijk uitleggen. De sfeer in de groep was fijn, iedereen was respectvol naar elkaar. Een brief die hij aan zichzelf geschreven heeft, heeft hij voorgelezen. Dat was belangrijk voor hem. Hij had het gevoel zijn hart te luchten. Met de kennis van nu zou hij ook hebben meegedaan als deelname niet aan het plusprogramma verbonden was.

Door de training is hij anders gaan denken, zegt hij. Hij is minder laconiek en weet nu hoe hij zijn problemen moet oplossen. Het meest had hij aan het opstellen van doelen en aan de praktische, concrete, kleine stappen die nodig zijn om die doelen te behalen. Hij weet wat hij nu kan doen en wat hij straks, wanneer hij vrij is, nog zal moeten doen. Hij wil zijn familiebanden aanhalen, een woning en werk. Met zijn broer wil hij nu al in gesprek. Hij heeft hem gevraagd langs te komen. Met de woning 'is hij bezig'. Een verklaring van goed gedrag, nodig voor zijn werk als chauffeur, verwacht hij niet meer te krijgen. Als hij niet als chauffeur aan de slag kan, zoekt hij iets anders. Daar gaat hij na zijn detentie mee aan de slag. Hij is erg positief.

Bert wekt de indruk iets aan de training te hebben gehad. Hij stond open om te leren en lijkt intrinsiek gemotiveerd om zijn leven op te pakken. Toch valt op dat hij de te nemen stappen niet helder en concreet onder woorden weet te brengen en geen rekening houdt met mogelijke obstakels. Het is de vraag of hij niet vooral heel hard wil geloven dat het goed komt en mogelijke praktische of andersoortige problemen vermijdt.

Zes weken na het afronden van de training voelt Bert zich beter dan de vorige keer. Overdag vermaakt hij zich met werken, luchten, brieven schrijven en kletsen met de anderen. Over twee weken gaat hij weer met verlof. Over de training is hij nog steeds positief. Hij zegt nu te weten welke wegen hij moet bewandelen en waar hij terecht kan voor hulp. Bert is met zijn doelen aan de slag gegaan. Het gesprek met zijn broer is gevoerd. Tijdens zijn verlof heeft hij een afspraak bij de gemeente waar hij wil gaan wonen. Daarna rijdt hij door naar zijn oude baas om te kijken of hij daar weer aan de slag kan.

Zijn terugkeeractiviteitenplan heeft Bert met zijn mentor besproken. Die vond het voor Bert niet concreet genoeg, aangezien Bert buiten snel angstig wordt als hij niet weet wat hij moet doen. Hij heeft geholpen met plannen en overzicht houden. En hem geadviseerd de lat niet te hoog te leggen. Zo is het doel 'werk' vervangen door 'uitkering aanvragen', met het doel eerst rust te creëren.

Voorbeeld van een first offender die positief over de training is en aan zijn doelen wil werken, maar een wat afwachtende houding lijkt aan te nemen

De 20-jarige Youssef zit voor de eerste keer vast. Hij zit nu vier maanden en moet nog drie jaar. Hij vult zijn dagen met koken, luchten, recreatie en werken. Binnenkort start hij met de opleiding metaallassen. Het gaat 'wel goed' met hem.

Aan de training deed hij mee omdat hij wel wilde nadenken over het leven. Hij vond het goed dat hij naar zichzelf moest kijken in plaats van naar anderen. En dat hij 'zelf keuzes moet maken'. Het enige grote minpunt vond hij de filmpjes waarin het leven in de gevangenis wordt nagespeeld en een gedetineerde de celdeur zelf open maakt. Daarover zegt hij: 'zo gaat het niet in het echt'. Moeite om in de groep te praten had hij niet. Het was goed om samen te praten over zaken waar normaal gesproken niet over gesproken wordt. Dat hij soms onderbroken werd vond hij lastig. Ook zou hij graag één op één met de trainer gesproken hebben. En hij zou wel willen dat er een vervolgcursus was. Om er mee aan de slag te blijven. Nu houdt het op.

De doelen die hij heeft opgesteld zijn een huis zoeken, schulden aflossen en een baan vinden. Hij is met zijn doelen bezig, maar lijkt een wat afwachtende houding in te nemen. Hij heeft inmiddels een formulier ingevuld en aan zijn mentor gegeven om op te sturen naar de woningbouw, maar hij weet niet hoe het er nu voor staat. Ook is hij naar het reïntegratiecentrum van de gevangenis gegaan om te bellen met het Centraal Justitieel Incassobureau om zijn schulden te laten bevroren. Op dit moment wil hij eerst alles met zijn broer bespreken. Daarna ziet hij wel. Wat betreft het vinden van werk zegt hij 'het idee te hebben dat hij bij een vriend in de keuken wil werken'. Na detentie wil hij dit verder oppakken. Hij gelooft dat het wel goed komt.

Met zijn mentor heeft Youssef zijn plan niet besproken. Hij wist niet dat dit moest en denkt niet dat dit gaat gebeuren. Als zijn mentor er niet over begint, zal hij dit ook niet doen.

Inleiding

1 Inleiding

1.1 Inleiding

Kies voor Verandering is een training voor volwassen gedetineerden. Het doel van de training is de deelnemers na te laten denken over hun leven en over de vraag of zij na hun detentieperiode een andere weg willen inslaan.

De training is oorspronkelijk ontwikkeld door dr. P. Nelissen en M.L. Schreurs van Nelissen Onderzoek- en adviesbureau (Nelissen & Schreurs, 2008). De training is enkele jaren geleden stapsgewijs ingevoerd in het gevangeniswezen. Sindsdien is door de eigenaar van de training, de Dienst Justitiële Inrichtingen, een aantal wijzigingen doorgevoerd, namelijk verkorting van de training en een drangelement opdat meer gedetineerden meedoen aan de training (wat ook is gerealiseerd).

Er zijn enkele onderzoeken gedaan naar de eerste ervaringen met de oorspronkelijke versie van de training. Zo hebben de ontwikkelaars een kleine groep deelnemers en een controlegroep enige tijd gevolgd (Nelissen, Lataster, Jacobs & Schreurs, M., 2014). Tevens hebben wij in 2013 deelnemers en gedetineerden in zes Penitentiële Inrichtingen bevraagd naar hun ervaringen (Mol, Hoetjes & Plaisier, 2013).

Onderzoek naar de uitkomsten van de training, met inbegrip van het drangelement, is nog niet uitgevoerd. Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Veiligheid en Justitie (WODC) heeft Impact R&D in 2015 gevraagd om een brede evaluatie uit te voeren naar de training *Kies voor Verandering*. Het gaat daarbij om verschillende onderdelen.

1. Evaluatie van de theoretische onderbouwing van de training (beschrijving van de theorie waarop de training is gebaseerd en een toets van de interventietheorie).
2. Evaluatie van de uitvoering van de training.
3. Evaluatie van uitkomsten (veranderingen bij de deelnemers).

Het onderzoek hiervoor is uitgevoerd in de periode juli 2015 t/m juni 2016. De gegevensverzameling bij gedetineerden en medewerkers vond plaats van oktober 2015 t/m maart 2016.

1.2 Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen luiden als volgt.

Onderdeel	Onderzoeksvragen
1. Theoretische onderbouwing	1. <i>Hoe ziet de interventietheorie van de training Kies voor Verandering er uit?</i> 1a In welke context moet de training worden uitgevoerd: wat is de beoogde doelgroep, wie zijn de beoogde trainers, welke faciliteiten moeten aanwezig zijn, hoeveel tijd moet beschikbaar zijn, hoeveel deelnemers per groep worden beoogd, hoe ziet het natraject er uit? 1b Wat zijn de beoogde veranderingsmechanismen van <i>Kies voor Verandering</i>? Welke processen van verandering moeten bij de deelnemers op gang komen? 1c Wat zijn de beoogde uitkomsten van <i>Kies voor Verandering</i>? 1d Hoe kunnen de beoogde uitkomsten gemeten worden? 1e In hoeverre is de training kansrijk? Is op basis van voorhanden wetenschappelijk onderzoek aan te nemen dat deze training in deze context tot de beoogde resultaten kan leiden?
2. Uitvoering van de training	2 <i>Wordt de uitvoering van de training Kies voor Verandering op de beoogde manier gerealiseerd?</i> 2a In hoeverre wordt de beoogde doelgroep geselecteerd? 2b Voldoen de trainers en begeleiders aan de beoogde kwalificaties? 2c Zijn de benodigde faciliteiten aanwezig? 2d Wordt de training uitgevoerd zoals beoogd? 2e Wordt het beoogde natraject gerealiseerd?
3. Uitkomsten van de training	3 <i>Komen de beoogde veranderingen tot stand?</i> 3a Komen de beoogde verandermechanismen tot stand? Zijn er verschillen tussen deelnemers met bepaalde kenmerken? 3b Komen de beoogde uitkomsten tot stand? Zijn er verschillen tussen deelnemers met bepaalde kenmerken? 3c Treden (positieve of negatieve) neveneffecten op?

1.3 Leeswijzer

Dit rapport volgt de indeling van de onderwerpen van de evaluatie:

Deel 1) Evaluatie van de theoretische onderbouwing

Deel 2) Evaluatie van de uitvoering

Deel 3) Evaluatie van de uitkomsten van de training

In elk deel worden eerst de onderzoeksmethoden vermeld en daarna de resultaten. Daarna volgt in het hoofdstuk Discussie een synthese van de bevindingen.

Voor de leesbaarheid worden de termen 'gedetineerden' en 'deelnemers' (aan de training) afgewisseld. De tabellen zijn zo veel mogelijk opgenomen in de bijlagen.

**Deel 1 Evaluatie van de theoretische onderbouwing
van *Kies voor Verandering***

2 Onderzoeksmethoden

2.1 Inleiding

In dit deel wordt de theoretische onderbouwing van de training *Kies voor Verandering* beschreven: hoe ziet de interventietheorie er uit, in hoeverre is de training kansrijk en hoe kunnen de beoogde uitkomsten gemeten worden?

2.2 Onderzoeksmethoden

Om de interventietheorie te beschrijven en te toetsen zijn de volgende onderzoeksmethoden gebruikt.

2.2.1 Beschrijving interventietheorie

Om de interventietheorie te kunnen beschrijven zijn alle relevante documenten geanalyseerd. Veel informatie is al beschreven in de evaluatie van Nelissen et al. (2014). Dit artikel is als uitgangspunt genomen. Daarnaast zijn aanvullende documenten bestudeerd (het boek waarin de methode wordt beschreven (Nelissen & Schreurs, 2008), de trainershandleiding (Nelissen & Schreurs, 2008 en DJI, 2015), het werkboek voor deelnemers (DJI, 2015), onderzoeksrapporten over de training (Nelissen et al., 2014; Mol et al., 2013), en een intern verslag van een interview met de ontwikkelaar van *Kies voor Verandering* dat onderdeel uitmaakte van ons vorige onderzoek (Mol et al., 2013). Op grond van deze informatie is een verandermodel opgesteld waaruit naar voren komt welke factoren en processen naar verwachting leiden tot welke beoogde veranderingen en welke beoogde uitkomsten.

2.2.2 Toets van de interventietheorie

Om de interventietheorie te toetsen is relevante onderzoeksliteratuur gezocht. De zoektocht gebeurde in eerste instantie door een verkenning op basis van de titel van de publicatie, keywords en het abstract. Een voorstudie voorafgaand aan het literatuuronderzoek heeft de volgende zoektermen opgeleverd waarmee werd gezocht naar relevante manuscripten.

- (Desistance OR offender OR recidivism) AND (identity OR attitude crime OR social support OR efficacy) AND (meta-analysis OR review).
- (Desistance OR offender OR recidivism) AND (identity OR attitude crime OR social support OR efficacy) AND (change OR training).
- (Desistance OR offender OR recidivism) AND (social support OR friends OR family) AND (change OR training).
- (Desistance OR offender OR recidivism) AND (values OR skills OR personal control) AND (motivation OR training).
- (Desistance OR offender OR recidivism) AND (positive OR identity OR self OR significance) AND (motivation OR training).
- (Desistance OR offender OR recidivism) AND (uncertainty OR transformation OR ambivalence) AND (motivation OR training).
- (Setting OR ambivalence OR perception OR life OR future OR attitudes).

We hebben manuscripten geselecteerd als het een kwantitatieve of kwalitatieve analyse betrof of een theoretische discussie over trainingen die erop gericht zijn de motivatie om te stoppen met criminaliteit te vergroten of terugval in de criminaliteit na delinquentie tegen te gaan. Alle disciplines van tijdschriften werden meegenomen om een brede benadering van het onderwerp te

waarborgen. Artikelen werden meegenomen wanneer relevante kwalitatieve of kwantitatieve gegevens werd gepresenteerd aangaande de voorgestelde vier kernfactoren zoals zal blijken uit de beschrijving van de interventietheorie in het volgende hoofdstuk, namelijk: "cognitieve transformatie", "sociale steun", "persoonlijke effectiviteit" en "motivatie om te stoppen met criminaliteit". Het onderzoek werd gefocust op deze factoren die uit de beschikbare trainingsmaterialen gedestilleerd zijn. Daarnaast werd literatuur gezocht over (andere) factoren die recidive verlagen of juist verhogen. Dit algemene deel is beperkt tot reviews en meta-analyses naar de effectiviteit van interventies gericht op motivering en gedragsverandering van gedetineerden. Alle gevonden relevante bevindingen werden meegenomen, ongeacht of deze in lijn waren met de onderliggende assumpties van het verandermodel, of deze juist weerlegden.

De volgende databases zijn meegenomen in de verkenning: PsychInfo/PsychLit., Dissertation Abstracts Online, ERIC, MEDLINE, The National Criminal Justice Reference Service (NCJRS), Sociological Abstracts. Vervolgens is aan de hand van referenties in de beschikbare manuscripten verder gezocht naar relevante literatuur die sinds 2000 is verschenen (de zogenaamde sneeuwbalmethode). De online databases zijn verkend in de periode van 2 juli tot en met 10 juli 2015.

2.3 Reikwijdte van het onderzoek

De literatuurstudie die is verricht voor de planevaluatie is beperkt tot gepubliceerde literatuur. Het is mogelijk dat er meer onderzoek is verschenen dat niet is gepubliceerd, en dat er een 'publicatiebias' is van vooral studies met positieve resultaten, en minder studies waarbij geen of negatieve resultaten werden gevonden.

3 Context van de training

3.1 Inleiding

Hieronder wordt kort ingegaan op de wijze waarop de training moet worden uitgevoerd, de omgeving, de doelgroep, trainers, begeleiders en andere randvoorwaarden. Dat betreft allereerst de bedoelingen zoals beschreven in de trainershandleiding (DJI, 2015). In deel 2 van dit rapport is beschreven in hoeverre deze bedoelingen in de praktijk zijn weerslag krijgen.

3.2 Plaats binnen het gevangeniswezen

Kies voor Verandering is ingevoerd in het gevangeniswezen vanuit het programma *Modernisering Gevangeniswezen* en valt nu onder het project *Re-integratie en Nazorg (ex-) gedetineerden*. In de filosofie van *Modernisering Gevangeniswezen* wordt de detentieperiode gebruikt door gedetineerden om zich voor te bereiden op hun leven na detentie. Meedoen aan de training *Kies voor Verandering* is daarin een van de eerste stappen.

In 2014 is de context van uitvoering gewijzigd: de Dienst Justitiële Inrichtingen heeft een element van drang (of stimulans) toegevoegd en de nadruk is meer komen te liggen op het terugdringen van crimineel gedrag en minder op het creëren van een positief detentieklimaat. Dit bestaat uit het feit dat wanneer gedetineerden niet meedoen, zij ook niet in een plusprogramma kunnen komen, waarin zij recht hebben op meer vrijheden en meer mogelijkheden hebben om te werken aan reïntegratie, zoals het volgen van onderwijs of trainingen. Later in dit rapport wordt teruggekomen op de vraag welke invloed deze 'drang' heeft op de deelnemers.

Basisprogramma en plusprogramma (bron: <http://www.dji.nl/actueel/promoveren-degraderen-systeem-binnen-gevangenis-in-werking.aspx>)

Gedetineerden starten bij binnenkomst in detentie in het "basisprogramma". Als een gedetineerde zich zes weken lang houdt aan de regels kan de directeur van de inrichting besluiten tot promotie naar het plusprogramma. Het basisprogramma bevat 43 uren aan activiteiten per week, het plusprogramma 48 uren. De extra activiteiten zijn bijvoorbeeld meer onderwijs en bezoek, arbeid met meer vrijheden en verantwoordelijkheden (zoals de groenvoorziening) of gedragsinterventies. Daarnaast kunnen gedetineerden in het plusprogramma tussen de activiteiten door buiten de cel verblijven in gemeenschappelijke ruimtes, terwijl ze in het basisprogramma in hun cel worden ingesloten. Bovendien komen alleen gedetineerden in het plusprogramma in aanmerking voor plaatsing in een (zeer) beperkt beveiligde inrichting, waar ze meer vrijheden hebben.²

² Tijdens detentie wordt door het Multidisciplinair Overleg (MDO) aan het gedrag van de gedetineerde de kleuren groen, oranje en rood toegekend. Bij groen, wat wil zeggen goed gedrag, kunnen gedetineerden promoveren naar het plusprogramma. Er zijn meerdere gedragscriteria waarop een gedetineerde "groen" kan scoren. De training is een manier om te voldoen aan het criterium "aantoonbaar werken aan reïntegratie". Als de gedetineerde op een andere aantoonbare manier aan zijn of haar reïntegratie werkt, kan hij of zij óók zonder deelname aan de training naar het plusprogramma promoveren. Een voorbeeld hiervan zou zijn dat een gedetineerde een bedrijfsplan opschrijft voor het oprichten van een bedrijf na detentie, waarmee hij of zij een legaal inkomen wil proberen te verdienen. Het MDO beslist of er aantoonbaar wordt gewerkt aan reïntegratie. In de praktijk is het zo dat als iemand niet deelneemt aan de training, de kans klein is dat hij of zij naar

Naast deze wijziging van de context (die van invloed kan zijn op de uitkomsten) zijn in de loop der tijd ook enige wijzigingen aangebracht met betrekking tot het aantal sessies, taalgebruik, opdrachten, rapportage en evaluatie (Mol et al., 2013). De wijzigingen zijn overigens niet doorgevoerd door de ontwikkelaar, maar door de Dienst Justitiële Inrichtingen.

3.3 Lokaties

De training wordt uitgevoerd in Nederlandse Huizen van Bewaring en Gevangenissen.

3.4 Doelgroep

De training is gericht op:

- alle gedetineerden (preventief gehechte gedetineerden, arrestanten en afgestraften in Nederlandse Huizen van Bewaring en Penitentiaire Inrichtingen),
- met een strafrestant van minimaal drie weken vanaf het startmoment van de training³,
- met voldoende beheersing van de Nederlandse taal, en die
- psychisch in staat en fysiek capabel zijn om de training te kunnen volgen.

Exclusiecriteria zijn de volgende.

1. Opname in een Penitentiair Psychiatrische Centrum of een Inrichting voor Stelselmatige daders (procesbeschrijving van DJI; Mol et al., 2013, p. 14).
2. Gedetineerden die een onrechtmatige verblijfsstatus hebben of in een procedure zitten die de gedetineerde eventueel als ongewenst zou kunnen verklaren.

3.5 Selectieprocedure

DJI (dus niet de ontwikkelaar) heeft een selectieprocedure ontworpen om deelnemers voor de training te selecteren. Voorafgaand aan deelname aan de training laat DJI een digitale vragenlijst invullen, de 'Reflector'. Deze vragenlijst beoogt de deelnemer alvast te laten nadenken over wie hij/zij is, waar hij/zij staat en waarom hij/zij bepaalde dingen doet zoals hij/zij ze doet. De trainer gebruikt de uitkomsten van de Reflector als leidraad voor een intakegesprek waarin de doelen en procedures worden besproken en er wordt besproken wat van de gedetineerde wordt verwacht. De uitkomsten van dit gesprek worden besproken in het Multidisciplinair Overleg van de inrichting, waarin wordt besloten of de gedetineerde kan meedoen.

3.6 Aantal deelnemers

Het maximum aantal deelnemers aan een groep is 12. De training kan ook individueel gegeven worden.

het plusprogramma promoveert, omdat het moeilijk aan te tonen blijkt dat men op een andere manier aan reïntegratie werkt. Voorheen was deelname aan de training vrijwillig.

³ Gezien de korte gemiddelde strafduur komt maximaal 40% van de gedetineerden in aanmerking voor deelname aan de training Kies voor Verandering; 60% van de totale gevangenispopulatie verblijft namelijk een maand of korter in detentie (Linckens & De Looft, 2015).

3.7 Trainers

De training wordt uitgevoerd door trainers van het Gevangeniswezen en/of Reclassering Nederland. Tot 2015 was de afspraak dat 50% van de trainers in dienst van het gevangeniswezen zou moeten zijn en 50% in dienst van de reclassering. Echter, sinds 2015 hoeft aan deze verhouding niet meer te worden vastgehouden en mogen hier regionaal afspraken over worden gemaakt.

3.8 Verdere randvoorwaarden

Verdere randvoorwaarden zijn niet beschreven in de documenten maar omvatten een zaal en faciliteiten voor het geven van een training als flipovers, materiaal voor de trainers en werkboeken voor gedetineerden.

3.8.1 Vrijwillige deelname

De training wordt volgens de ontwikkelaar geacht met name effectief te zijn als deze niet van bovenaf wordt opgelegd, waarbij deelnemers zelf streven naar verandering vanuit een intrinsieke (of autonome) motivatie (Nelissen et al., 2014). Een grote mate van intrinsieke motivatie en betrokkenheid bij het interventieprogramma komt daarom de werking van *Kies voor Verandering* ten goede. De koppeling van de training aan promotie naar het plusprogramma, zoals hiervoor is beschreven, heeft mogelijk invloed op de uitkomsten, gezien het feit dat de ontwikkelaar juist het belang van vrijwillige deelname en intrinsieke motivatie benadrukt. Door de koppeling zullen ook mensen meedoen die niet intrinsiek gemotiveerd zijn, maar die meedoen vanwege de vrijheden die ze krijgen door deelname.

3.9 Natraject

Na afronding van de training worden de gedetineerden begeleid door mentoren, penitentiair inrichtingswerkers uit hun Huis van Bewaring of Gevangenis. Als randvoorwaarden voor de inzet van de mentoren worden genoemd: sturing door management, de training onderdeel laten uitmaken van dagelijks werk, alle mentoren betrekken en niet alleen de enthousiaste mentoren. Tijdens en/of na *Kies voor Verandering* kunnen gedetineerden deelnemen aan andere trainingen of activiteiten, zoals een agressieregulatietraining, en kunnen zij zaken in gang zetten die nodig zijn nadat zij vrijkomen, zoals aanvragen van een DigiD, contact leggen met bijvoorbeeld een woningbouwvereniging of de Dienst Werk & Inkomen. Na invrijheidstelling is vanuit de justitieketen geen vervolg op de training *Kies voor Verandering*. Het is de bedoeling dat de gedetineerde met behulp van het besprokene in de training en het terugkeeractiviteitenplan acties gaat ondernemen die hij of zij zich heeft voorgenomen.

3.10 Rapportage

Het is de bedoeling dat de trainer na de laatste bijeenkomst over de volgende punten rapporteert waaraan de gedetineerde heeft deelgenomen (dus ook als de deelnemer tussentijds stopt)⁴.

- Gedrag en aanspreekbaarheid in de groep.

⁴ In theorie is het mogelijk dat het MDO op basis van de rapportage van de trainer besluit, om het gedrag van een gedetineerde de kleur "oranje" toe te kennen, maar de trainer zelf is niet bevoegd om hiertoe te besluiten. Wanneer het gedrag van de deelnemer in de training erg slecht is, kan de trainer de deelnemer wel uit de training zetten. De gedetineerde heeft de training dan niet afgerond. Alléén als de gedetineerde vervolgens op een andere, aantoonbare manier werkt aan zijn of haar reïntegratie, kan hij of zij dan nog promoveren naar het plusprogramma. De praktijk wijst uit dat het zelden voorkomt dat een gedetineerde de training niet volgt, maar wel aan het MDO kan aantonen dat hij of zij actief aan reïntegratie werkt.

- Agressie en conflictgedrag.
- Reactie op de groep en groepsproces/begeleiding.
- Inschatting recidive.
- Hygiëne, opdrachten, commitment.
- Drugs/alcoholgebruik.

Ook wordt aan de deelnemers gevraagd om een evaluatieformulier in te vullen aan de hand waarvan de kwaliteit van de training wordt geëvalueerd⁵. In de volgende sectie worden de beoogde uitkomsten van de training besproken.

⁵ Deze evaluaties worden niet meegenomen in ons onderzoek omdat uit vorig onderzoek is gebleken dat de betrouwbaarheid van de antwoordschalen vermoedelijk niet optimaal is waardoor de uitkomsten vermoedelijk te positief zijn.

4 Inhoud van de training

4.1 Inhoud van de training

De training bestaat uit zes modules, die in zes bijeenkomsten aan de orde zouden moeten komen, verspreid over enkele weken (doorgaans minimaal drie en maximaal zes weken). Deze onderdelen zijn weergegeven in Overzicht 1. Elke bijeenkomst heeft een thema en een aantal doelstellingen zoals te zien is in het overzicht.

Overzicht 1

*Opbouw van de training Kies voor Verandering (Versie 2.0).*⁶

Onderdeel	Doelstellingen
Bijeenkomst 1. Stoppen met criminaliteit	<i>De delinquent onderzoekt bij zichzelf wat de voordelen en nadelen zijn van risicovol gedrag en criminaliteit.</i> <i>Wat zou de delinquent willen met het leven?</i> Wat verwacht ik van deze training? Welke reden(en) heb ik om hier te zijn? Welke voor- en nadelen heeft criminaliteit? Beslismoment: ga ik door met de training of niet?
Bijeenkomst 2. Mijn leven in het verleden (omkijken/reflectie)	<i>De delinquent wordt geconfronteerd met gedrag in het verleden.</i> <i>Wat betekent kiezen voor verandering voor de delinquent?</i> <i>Welke mensen binnen en buiten zijn belangrijk voor de delinquent?</i> <i>Wat kan de delinquent doen om (nog) beter contact te krijgen? Kan de delinquent schade herstellen die in het verleden aan anderen is toegebracht?</i> Waarom ben ik delict(en) gaan plegen? Wat heeft mij dat opgeleverd? Wat heeft het mij gekost? Hoe kijk ik er nu op terug? Wat zou ik nu anders doen als ik het over mocht doen?
Bijeenkomst 3. Mijn leven op dit moment (reflectie/bezinning)	Wat vind ik nu van mijn leven? Welke belangrijke zaken/mensen spelen een rol in mijn leven op dit moment? Hoe ervaar ik het om gevangen te zitten? Waar ben ik goed in? Waar zou ik beter in willen worden?

⁶ De tekst is afkomstig uit de Trainershandleiding (Nelissen & Schreurs, 2008, DJI 2015). Na de start van het onderzoek verscheen een update van de handleiding. Inhoudelijk zijn geen wijzigingen aangebracht in het programma, zo geeft de Dienst Justitiële Inrichtingen aan.

Bijeenkomst 4. Mijn leven in de toekomst (vooruit kijken)	<i>Welke doelen kan de delinquent opstellen om de waarden te bereiken?</i> <i>Welke behoeften heeft de delinquent na detentie en hoe kunnen deze worden vervuld?</i> <i>Welke normen en waarden zijn belangrijk voor de delinquent? Welke behoeften (gerelateerd aan waarden) heeft de delinquent na detentie?</i> Met wie zit ik hier op deze training? Welke waarden zijn voor mij belangrijk in de toekomst? Hoe kan ik deze waarden verankeren in mezelf? Wat kan ik hier in detentie al aan doen? Welke doelen kunnen me hierbij helpen? Wie of Wat heb ik daarbij nodig?
Bijeenkomst 5. Wat wil ik bereiken en hoe ga ik dat voor elkaar krijgen? (vooruit kijken)	<i>Wat zijn hindernissen buiten de delinquent om of hindernissen op persoonlijke gebied? Hoe kan de delinquent hindernissen doorbreken?</i> <i>Wat wil de delinquent bereiken en hoe kan dit bereikt worden?</i> Waar loop ik tegen aan als ik nu naar buiten zou gaan? Hoe voorkom ik dat ik na deze detentie een delict ga plegen? Wat moet ik doen om dat te voorkomen? Hoe ga ik dat voor elkaar krijgen? Wat zijn mijn dromen en idealen in een toekomst zonder detentie? Wat of wie gaat mij daarbij helpen? Hoe kan ik van anderen het juiste respect krijgen?
Bijeenkomst 6. terugkeeractiviteitenplan opstellen (vooruit kijken)	<i>Opstellen van het terugkeeractiviteitenplan.</i> Wat wil ik binnen detentie gaan doen om mezelf sterker te maken? Wat moet ik hiervoor aanpakken/oplossen? Wat kan ik daar voor hulp bij krijgen? Welke concrete afspraken maak ik met mezelf?

Na afronding van de training is het vooral aan de deelnemers zelf om het plan uit te voeren en daarvoor hulp in te schakelen. Binnen de Penitentiaire Inrichting heeft met name de mentor die elke gedetineerde heeft hier een belangrijke rol in. Hij of zij kan de deelnemer helpen met het verder nadenken of contact leggen met hulpverleners of andere relevante personen. De methode stimuleert de zelfwerkzaamheid op relevante leefgebieden waardoor verandering een positieve emotionele lading krijgt en gekoppeld wordt aan het zo snel en zo vroeg mogelijk ervaren van succes met verandering tijdens detentie. Het inschakelen van de mentor bij het stimuleren van en feedback geven op de zelfwerkzaamheid is belangrijk, omdat deze van invloed is op de resultaten. De mentor en anderen ondersteunen dus datgene wat in de training *Kies voor Verandering* is geleerd en helpen het geleerde verder te ontwikkelen.

5 Beoogde uitkomsten van de training

Dit hoofdstuk beschrijft wat de training beoogt. In navolging van Weiss (1995) en Leeuw (2003) betreft dat eerst de beoogde uitkomsten van de training op de lange termijn.

Het kader van *Kies voor Verandering* is het Programma Modernisering Gevangeniswezen (2008) dat streeft "naar een constructieve detentieomgeving en een persoonsgerichte benadering die de motivatie voor verandering van gedetineerden bevordert" (Nelissen et al., 2014, p. 7). De training *Kies voor Verandering* is afgeleid uit het model Stoppen met Criminaliteit (Nelissen & Schreurs, 2008) op basis van bevindingen uit eerder onderzoek dat detentie een keerpunt of aanleiding kan zijn voor gedetineerden om hun gedrag te veranderen in positieve zin (zie Laub & Sampson, 2003). Het model van "Stoppen met Criminaliteit" dat ten grondslag ligt aan *Kies voor Verandering* is ontwikkeld om de veranderingsbereidheid bij (kortgestrafte) gedetineerden te vergroten zodat men stopt met criminaliteit.

Volgens de ontwikkelaars heeft *Kies voor Verandering* de volgende doelstellingen (Nelissen & Schreurs, 2008, p. 11 en Mol et al., 2013).

1. Gedetineerden motiveren om hun leven weer op orde te krijgen en te stoppen met criminaliteit.
2. Gedetineerden bewust te laten kiezen om hun leven op orde te krijgen en te stoppen met criminaliteit.
3. Als het besluit om het anders aan te pakken is genomen gedetineerden helpen om de nodige voorbereidingen te treffen.

Met andere woorden: gedurende de training wordt met verschillende methoden beoogd de motivatie om te veranderen in brede zin, inclusief motivatie om te stoppen met criminaliteit te vergroten, en na de training moet de motivatie om te stoppen met criminaliteit groter zijn dan voorafgaand aan de training. In de laatste sessie van de training moet de verandering voorbereid worden (door het opstellen van een terugkeeractiviteitenplan) en na de training moet dit plan uitgevoerd worden. De stappen die tijdens de training naar verwachting worden gezet, worden weergegeven in Figuur 3.

Figuur 3

Stappen die leiden tot stoppen met criminaliteit en de invloed van Kies voor Verandering in dit proces.

Deze analyse mondt uit in de eerste *verwachtingen* over de uitkomsten van de training.

1. Na afloop van de training *Kies voor Verandering* is de motivatie om te stoppen met criminaliteit groter dan voorafgaande aan de training.

2. Na afloop van de training *Kies voor Verandering* hebben deelnemers een plan opgesteld dat hen moet laten stoppen met criminaliteit.
3. Na afloop van de training *Kies voor Verandering* gaan deelnemers actief aan de slag met hun plan om te stoppen met criminaliteit en zetten hun voornemens om in gedrag.

6 Veronderstelde verandermechanismen

6.1 Aanpak

Nagegaan is welke verwachtingen en veronderstellingen de ontwikkelaars hebben gehad, om met de training de beoogde veranderingen te bereiken. Welk mechanisme zou moeten leiden tot motivatie om te stoppen met criminaliteit? Wat leidt tot wat? De veronderstelde verandermechanismen zijn gedestilleerd uit de beschikbare informatie, om daarmee de interventietheorie te beschrijven.

Het was niet eenvoudig om uit de materialen op te maken welke doelen precies worden gesteld en welke mechanismen de werking van de training kunnen verklaren. Dit komt doordat in de beschikbare documenten vele concepten genoemd worden die niet direct aan de verschillende onderdelen van de training werden verbonden. Soms worden in de stukken verschillende termen gebruikt die gerelateerd zijn aan deze elementen en naar ons inzicht onder dezelfde noemer vallen. Wij houden de volgende kernelementen aan die genoemd worden in de trainershandleiding (Nelissen & Schreurs, 2008).

6.2 Kernelementen van de training

Uit de stukken is afgeleid dat er drie kernelementen zijn waarvan verwacht wordt dat deze zullen leiden tot een grotere motivatie om te stoppen met criminaliteit. Het betreft de volgende drie kernelementen.

1. Ten eerste richt *Kies voor Verandering* zich op de persoonlijke betekenis van criminaliteit voor gedetineerden: *cognitieve transformatie* (hieronder valt ook de term 'structuur').
2. Ten tweede heeft *Kies voor Verandering* als doelstelling om deelnemers bij te brengen hoe ze doelen kunnen stellen die haalbaar zijn en daarmee de waarneming te vergroten dat ze deze doelen met succes kunnen realiseren: *persoonlijke effectiviteit* (*self-efficacy*; hieronder vallen ook de termen 'persoonlijke controle', 'zelfwerkzaamheid' en 'autonomie').
3. Ten derde werkt *Kies voor Verandering* aan de vaardigheden van de deelnemer om van het sociale netwerk gebruik te maken om hen te helpen met het stoppen van criminaliteit: (waargenomen) sociale steun (hieronder vallen ook de termen 'betrokkenheid' en 'mentorschap').

De elementen van *Kies voor Verandering* die leiden tot motivatie en actie

1. De training *Kies voor Verandering* beoogt het vergroten van:
 - *Cognitieve transformatie.*
 - *Persoonlijke effectiviteit.*
 - *(Waargenomen) sociale steun.*
2. Deze kernelementen zouden moeten leiden tot *motivatie om te stoppen met criminaliteit*
3. Vervolgens worden gedetineerden in de training geholpen met *het treffen van voorbereidingen om te stoppen met criminaliteit.*
4. Aangenomen wordt dat dit leidt tot *acties die gedetineerden ondernemen, zo nodig ondersteund door mentoren (binnen detentie) en anderen (na detentie), wat leidt tot het stoppen met criminaliteit.*

De laatste stappen –het treffen van voorbereidingen, het ondernemen van acties en het stoppen met criminaliteit – worden in de documenten van de ontwikkelaars niet diepgaand uitgewerkt en komen hierna dan ook niet aan de orde. Deze komen terug in de conclusies.

In het volgende overzicht staat de aanpak die de ontwikkelaars hebben gekozen om de beoogde doelen te bereiken (de problematiek te verminderen). Daarna volgt een beschrijving van de onderliggende argumenten die in de documenten zijn teruggevonden om te veronderstellen dat deze aanpak werkt om de beoogde doelen te bereiken. Waarom wordt verwacht dat juist deze aanpak zal leiden tot vermindering van de problematiek?

Overzicht 2

Schema met een overzicht van kernpunten van de training Kies voor Verandering, het doel van de training met betrekking tot deze veranderfactoren de methode die de ontwikkelaars hebben gekozen om deze doelen te bereiken.

Kern-veranderings-factoren	Doel van de training	Methode die de ontwikkelaar inzet om het doel te bereiken	Concrete uitwerking in de training: welke methode wordt in welke sessie ingebed
I) Cognitieve transformatie	Een verandering aanbrengen in het zelfbeeld van de delinquent (de ontdekking van een authentieke identiteit of 'de ware ik' dat gescheiden is van de persoonlijkheid die verantwoordelijk is voor het criminele verleden); creëren van een besef van zingeving op (inter)persoonlijk en maatschappelijk gebied; een visie op het stoppen met criminaliteit als logische en noodzakelijke gebeurtenis.	1. Laat gedetineerden nadenken over positieve en negatieve consequenties van criminaliteit (<i>zelfreflectie</i>). 2. Laat gedetineerden zich afvragen wat consequenties voor anderen zijn van crimineel gedrag (<i>zelfreflectie</i>). 3. Laat gedetineerden nadenken over welke waarden zij belangrijk vinden (<i>vaststellen van waarden</i>). 4. Leer doelen positief te formuleren (<i>opstellen van positieve doelen</i>).	B1⁷: De delinquent onderzoekt bij zichzelf wat de voordelen en nadelen zijn van risicovol gedrag en criminaliteit (<i>zelfreflectie</i>). B1: Wat zou de delinquent willen met het leven? (<i>zelfreflectie</i>). B2: Wat betekent kiezen voor verandering voor de delinquent? (<i>zelfreflectie</i>). B2: De delinquent wordt geconfronteerd met gedrag in het verleden (<i>zelfreflectie</i>). B4: Welke normen en waarden zijn belangrijk voor de delinquent? Welke behoeften (gerelateerd aan waarden) heeft de delinquent na detentie? (<i>vaststellen van waarden</i>). B4: Welke doelen kan de delinquent opstellen om de waarden te bereiken? (<i>opstellen van positieve doelen</i>).

⁷ B1 betekent bijeenkomst 1 van de training, B2 betekent bijeenkomst 2, B3 bijeenkomst 3 etc.

Kern-veranderings-factoren	Doel van de training	Methode die de ontwikkelaar inzet om het doel te bereiken	Concrete uitwerking in de training: welke methode wordt in welke sessie ingebed
II) Persoonlijke effectiviteit (<i>self-efficacy</i>)	De veerkracht en persoonlijke effectiviteit (persoonlijke controle, zelfwerkzaamheid, <i>agency</i>) bij gedetineerden bevorderen. De mogelijkheid die de deelnemer ziet om de beoogde veranderingen te realiseren.	1. Vergroot de vaardigheid om positieve lange termijn doelen te stellen (<i>lange termijn doelen stellen</i>). 2. Maak persoonlijke levensdoelen concreet (<i>levensdoelen concreet maken</i>). 3. Stimuleer de zelfwerkzaamheid op relevante leefgebieden (gezondheid, planning van de dag) (<i>stimuleren van zelfwerkzaamheid</i>). 4. Leer gedetineerden om te gaan met tegenslagen om terugval in oud gedrag te verminderen door ze de benodigde vaardigheden te geven (<i>leren omgaan met tegenslagen</i>). 5. Leer gedetineerden om niet af te wachten maar om zelf zo snel mogelijk actief te worden (<i>actief worden</i>).	B4: Welke behoeften heeft de delinquent na detentie en hoe kunnen deze worden vervuld? (<i>lange termijn doelen stellen</i>). B5: Wat wil de delinquent bereiken en hoe kan dit bereikt worden? (<i>lange termijn doelen stellen, levensdoelen concreet maken, stimuleren van zelfwerkzaamheid</i>). B5: Wat zijn hindernissen buiten de delinquent om of hindernissen op persoonlijke gebied? Hoe kan de delinquent hindernissen doorbreken? (<i>leren omgaan met tegenslagen</i>). B6: Opstellen van het terugkeeractiviteitenplan (<i>levensdoelen concreet maken, stimuleren van zelfwerkzaamheid, actief worden</i>).
III) (Waargenomen) sociale steun	De (waargenomen) sociale steun vergroten en sociale vaardigheden van gedetineerden verbeteren. Voorkomen van terugval in crimineel gedrag door het gebruik van sociale steun.	1. Stimuleer de delinquent om naar contacten om zich heen te kijken in de gevangenis en buiten de gevangenis (<i>contacten leggen</i>). 2. Geef inzicht in de noodzaak van professionele hulp op leefgebieden als middelengebruik en psycho-emotioneel welzijn (<i>noodzaak inzien van hulp</i>). 3. Bereid een nazorgcontext voor waarin steun aanwezig is van belangrijke anderen/naasten en professionals (<i>nazorgcontext voorbereiden</i>).	B3: Welke mensen binnen en buiten zijn belangrijk voor de delinquent? Wat kan de delinquent doen om (nog) beter contact te krijgen? Kan de delinquent schade herstellen die in het verleden aan anderen is toegebracht? (<i>contacten leggen</i>). B5: Wat zijn hindernissen buiten de delinquent om of hindernissen op persoonlijke gebied? Hoe kan de delinquent hindernissen doorbreken? (<i>noodzaak inzien van hulp</i>). B6: Opstellen van het terugkeeractiviteitenplan (<i>nazorgcontext voorbereiden</i>).

Kern- veranderings- factoren	Doel van de training	Methode die de ontwikkelaar inzet om het doel te bereiken	Concrete uitwerking in de training: welke methode wordt in welke sessie ingebed
IV) Motivatie om te stoppen met criminaliteit	De motivatie van gedetineerden vergroten om van een fase van voorbeschouwing/ambivalentie te gaan naar het besluit te stoppen met criminaliteit, dit om te zetten in actieve verandering, en consolidatie van verandering bewerkstelligen.	1. Stimuleer een proces van cognitieve transformatie. 2. Vergroot de persoonlijke effectiviteit. 3. Creëer een netwerk van sociale steun.	Zie bovenstaande uitwerking van de training per oplossing.

7 Onderliggende aannamen voor verandermechanismen

7.1 Inleiding

In dit deel worden de onderliggende assumpties, de veronderstellingen van de ontwikkelaars beschreven. Met andere woorden: waarom wordt verwacht dat de training *Kies voor Verandering* leidt tot een toenemende motivatie om te stoppen met criminaliteit en tot een plan om dat te doen?

Het betreft hier geen beoordeling door de onderzoekers of een wetenschappelijke onderbouwing, maar de aannames die de ontwikkelaars hebben gehad. De vraag in hoeverre de aannames van de ontwikkelaars onderbouwd worden door wetenschappelijk onderzoek, wordt in het volgende hoofdstuk beantwoord.

7.2 Motivatie om te stoppen met criminaliteit

Motivatie om te stoppen met criminaliteit wordt bevorderd door drie processen: het vergroten van 1) cognitieve transformatie, 2) persoonlijke effectiviteit en 3) (waargenomen) sociale steun.

De veronderstelde mechanismen die leiden tot motivatie om te stoppen met criminaliteit zijn:

1. Een proces van cognitieve transformatie leidt tot meer motivatie om te stoppen met criminaliteit.
2. Een hogere mate van persoonlijke effectiviteit leidt tot meer motivatie om te stoppen met criminaliteit.
3. Het creëren van een netwerk van sociale steun leidt tot meer mogelijkheden om hulp te vragen bij het uitvoeren van het terugkeeractiviteitenplan en leidt tot meer motivatie om te stoppen met criminaliteit.

Deze mechanismen worden hieronder verder toegelicht.

7.3 Cognitieve transformatie

De eerste factor die een centrale rol speelt in een toenemende motivatie om te stoppen met criminaliteit is volgens de ontwikkelaars een zogenaamde cognitieve transformatie. Cognitieve transformatie omvat volgens de ontwikkelaars (Nelissen & Schreurs, 2008, p. 6-7):

1. een veranderend zelfbeeld waarbij men zichzelf leert zien als niet-crimineel;
2. een veranderende kijk op het verleden;
3. een veranderend tijdsbesef;
4. een toenemend belang van zingeving op het interpersoonlijk en maatschappelijk gebied;
5. een visie op het stoppen met criminaliteit als een logische en noodzakelijke gebeurtenis;
6. de ontdekking van een authentieke identiteit (de 'ware ik') die gescheiden is van dat deel van de persoonlijkheid dat verantwoordelijk is voor het criminele verleden.

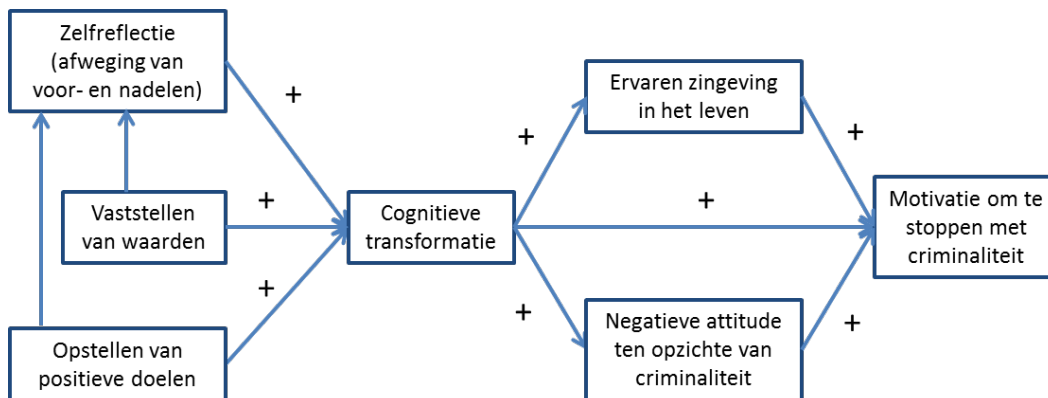
Een proces van cognitieve transformatie wordt naar verwachting bereikt door het stimuleren van zelfreflectie. Een hogere mate van zelfreflectie leidt naar verwachting tot een grotere motivatie om te stoppen met criminaliteit, doordat het plegen van delicten een negatieve emotionele lading krijgt, wat ambivalentie (de twijfel om door te gaan met criminaliteit) doet toenemen. Deze zelfreflectie wordt gestimuleerd door

1. Gedetineerden na te laten denken over positieve en negatieve consequenties van criminaliteit voor henzelf en voor anderen.
2. Gedetineerden belangrijke waarden te laten bepalen die het gevoel van zingeving in hun leven vergroten. Dit kan de delinquent die aan het twijfelen is doen besluiten om het roer om te gooien.
3. Het stellen van positieve doelen en dit vastleggen in een terugkeeractiviteitenplan. Dit leidt tot zelfreflectie en een grotere bereidheid te stoppen met criminaliteit.

Deze relaties zijn weergegeven in Figuur 4.

Figuur 4

Antecedenten en consequenties van de cognitieve transformatie.

De veronderstelde mechanismen van kernelement 1, cognitieve transformatie, zijn:

1. Zelfreflectie, het overdenken van waarden en het formuleren van positieve doelen leiden tot cognitieve transformatie.
2. Cognitieve transformatie leidt tot meer ervaren zingeving in het leven en tot een negatieve attitude ten opzichte van criminaliteit. Dit leidt tot meer motivatie om te stoppen met criminaliteit.⁸

Een afweging van voor- en nadelen van criminaliteit, het bepalen van belangrijke waarden en het stellen van doelen leidt naar verwachting tot een grotere motivatie om te stoppen met criminaliteit (Nelissen & Schreurs, 2008, p. 7). Echter, dit hoeft niet noodzakelijk zo te zijn. Zo wijzen Nelissen en Schreurs (2008) op de mogelijkheid dat gedetineerden niet bereid zijn te stoppen aan het begin van de eerste bijeenkomst (p. 17). Dit suggereert de aanwezigheid van een modererende factor die maakt dat sommige gedetineerden meer en anderen minder gevoelig zijn voor deze zelfreflectie. Ervaren twijfel of ambivalentie is een mogelijke belangrijke moderator, zo komt naar voren uit verschillende documenten (Nelissen & Schreurs 2008, p. 7; Nelissen et al., 2014, p. 15). Dat wil zeggen, gedetineerden die al overwogen hebben om te stoppen met criminaliteit maar nog twijfelen zijn naar verwachting meer gevoelig voor zelfreflectie dan gedetineerden die dit nog niet overwogen hebben.

⁸ Dat motivatie vervolgens naar verwachting leidt tot gedrag komt later aan de orde, hier wordt de werking van cognitieve transformatie weergegeven.

7.4 Persoonlijke effectiviteit

Het tweede kernelement is persoonlijke effectiviteit. De ontwikkelaars van *Kies voor Verandering* zien, op basis van de sociale cognitieve theorie van Bandura, persoonlijke effectiviteit als een van de belangrijke factoren die van invloed zijn op de motivatie om te stoppen met criminaliteit (Nelissen & Schreurs, 2008; Nelissen et al., 2014). Persoonlijke effectiviteit (*self-efficacy*) is de waargenomen eigen capaciteit om controle te hebben over de eigen gedachten (cognitie), motivatie en gedrag. Een hogere mate van persoonlijke effectiviteit leidt naar verwachting tot meer positief en minder negatief affect (emoties) en is daarmee positief gerelateerd aan motivatie om te stoppen met criminaliteit. Gedetineerden zullen beter in staat zijn de mogelijkheden die leiden tot een verandering van crimineel naar niet-crimineel gedrag te identificeren en uitkomsten van het eigen gedrag als positief evalueren. Daarbij zullen gedetineerden een groter vermogen ervaren de gewenste doelen te kunnen bereiken (Nelissen et al., 2014, p. 21).

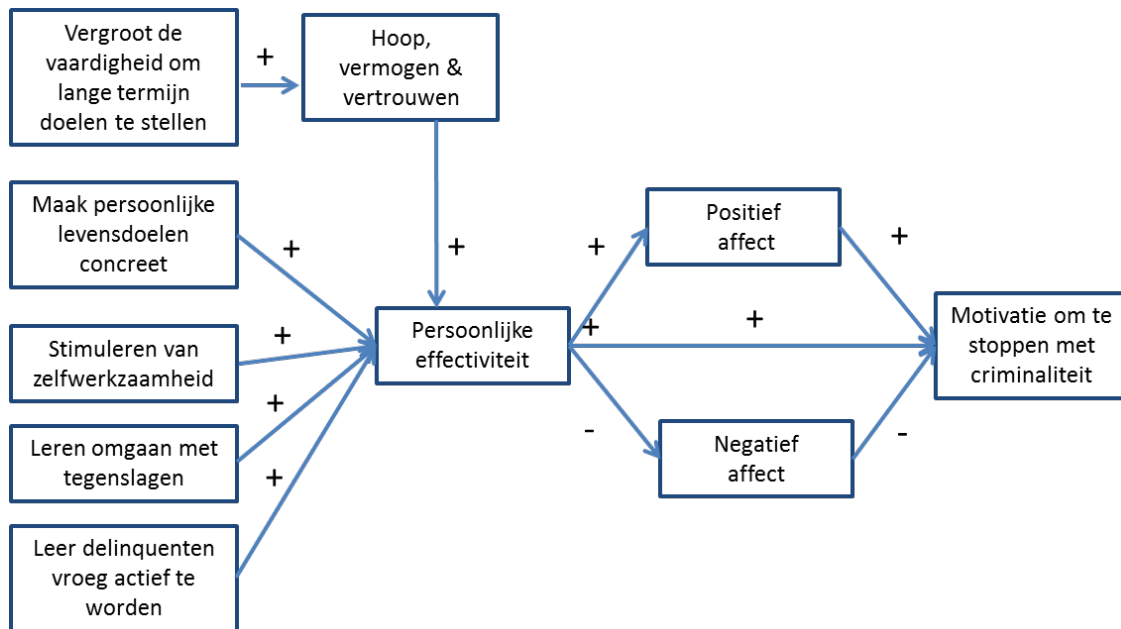
Persoonlijke effectiviteit wordt in de training *Kies voor Verandering* op de volgende vijf verschillende manieren vergroot. Naar verwachting van de ontwikkelaars leiden deze allemaal tot meer persoonlijke effectiviteit.

1. Het vergroten van de vaardigheid om lange termijn doelen te stellen. De ontwikkelaars wijzen op het belang van het vaststellen van doelen voor na de detentieperiode zijn en hoe deze kunnen worden vervuld. Het wordt door de ontwikkelaar als cruciaal geacht voor de motivatieontwikkeling dat gedetineerden hun eigen redenen ontdekken om het anders te gaan doen en hoe dit te doen (kennis, vaardigheden) (Nelissen & Schreurs, 2008, p. 7). Het vergroten van de vaardigheid om lange termijn doelen te stellen die aan de behoeften van de delinquent voldoen en de vaardigheid om deze te bereiken zal leiden tot de aanwezigheid van positieve uitkomstverwachtingen (*outcome expectancies*) en het vermogen (*appraisal of opportunities*) en zelfvertrouwen om deze acties uit te voeren (*efficacy expectancies*). Kort gezegd leidt het vergroten van vaardigheden om lange termijn doelen te stellen tot meer hoop, vermogen en vertrouwen, wat leidt tot een toename van persoonlijke effectiviteit.
2. Deelnemers leren om persoonlijke levensdoelen concreet te formuleren.
3. Het stimuleren van zelfwerkzaamheid op relevante leefgebieden (gezondheid, sport, huishouding) stimuleren.
4. Deelnemers leren om te gaan met tegenslagen. Naar verwachting helpt het anticiperen van en leren omgaan met tegenslagen om een grotere mate van persoonlijke effectiviteit te ontwikkelen waarmee de noodzakelijke stappen gezet worden om de doelen te realiseren. Een hogere mate van persoonlijke effectiviteit gaat naar verwachting samen met een hogere mate van persoonlijke controle wat zal resulteren in meer positieve affect. Daarbij is het te verwachten dat het leren omgaan met tegenslagen en teleurstellingen ook de mate van negatief affect reduceert die volgens de ontwikkelaars kenmerkend is voor de context van detentie en voor het omgaan met negatief affect bij tegenslagen na detentie (Nelissen et al., 2014, p. 20-21).
5. Deelnemers leren om tijdig actief te worden en niet af te wachten.

Dit is weergegeven in Figuur 5.

Figuur 5

Antecedenten en consequenties van een toename van persoonlijke effectiviteit (self-efficacy)

De veronderstelde mechanismen van kernelement 2, persoonlijke effectiviteit, zijn:

1. Meer vaardigheden om lange termijn doelen te bereiken leidt tot hoop, vermogen en vertrouwen, wat leidt tot meer persoonlijke effectiviteit.
2. Het opstellen van concrete doelen en afspraken met zichzelf leidt tot meer toewijding (commitment) aan het gedrag alsmede meer persoonlijke effectiviteit.
3. Meer zelfwerkzaamheid op relevante leefgebieden leidt tot meer persoonlijke effectiviteit.
4. Het voorbereiden op tegenslagen leidt tot meer persoonlijke effectiviteit.
5. Het leren niet af te wachten maar actief worden leidt tot een positievere inschatting van mogelijkheden tot verandering (appraisal of opportunities), wat samenhangt met meer persoonlijke effectiviteit.
6. Meer persoonlijke effectiviteit leidt tot meer positief en minder negatief affect (emoties) en is daarmee positief gerelateerd aan motivatie om te stoppen met criminaliteit.

7.5 (Waargenomen) Sociale steun

Het derde kernelement is (waargenomen) sociale steun. De ontwikkelaars merken op dat bij het ontplooiën van zelfwerkzaamheid sociale steun van belangrijke anderen aanwezig moet zijn. Deze belangrijke anderen zijn de professionals die de gedetineerden begeleiden, met name de mentor, maar ook de partner, familie en vrienden (Nelissen & Schreurs, 2008; Nelissen et al., 2014, p. 17; Mol et al., 2013).

De mentor is de functionaris met wie gedetineerden tijdens hun verblijf het meeste contact hebben. De mentor wordt geacht empathisch te zijn, feedback te geven, gedetineerden te motiveren en

vaardigheden bij te brengen, die hieronder worden besproken (Nelissen & Schreurs, 2008, p. 5). Om gedetineerden te motiveren om te stoppen met criminaliteit bereiden gedetineerden zich tijdens de trainingen concreet voor. De mentor helpt de gedetineerden om hiermee vooruitgang te boeken, ook in de detentieperiode na de training. Het vergroten van de (waargenomen) sociale steun wordt in de training op de volgende drie wijzen bereikt.

1. *Stimuleer het leggen van contacten.*

Gedetineerden worden gestimuleerd om na te gaan welke contacten binnen en buiten de gevangenis hen kunnen helpen hun doelen te bereiken. Dit wordt gedaan in de derde bijeenkomst waarin ook wordt besproken hoe gedetineerden mogelijke conflicten uit het verleden zouden kunnen herstellen. Ook in de zesde bijeenkomst werken gedetineerden hieraan tijdens het opstellen van het terugkeeractiviteitenplan. De verwachting is dat als gedetineerden zich realiseren dat er mensen in de sociale omgeving zijn die hen kunnen helpen dat dan de motivatie toeneemt om te stoppen met criminaliteit via minder negatief affect en groter positief affect.

2. *Geef inzicht in noodzaak van professionele hulp.*

Gedetineerden krijgen inzicht in de noodzaak van professionele hulp op leefgebieden als middelengebruik en psycho-emotioneel welzijn. Dit gebeurt in de zesde bijeenkomst bij het opstellen van het terugkeeractiviteitenplan. Als gedetineerden actief om sociale steun vragen dan neemt de eerder besproken persoonlijke effectiviteit toe, wat leidt tot een grotere motivatie te stoppen met criminaliteit (Nelissen & Schreurs, 2008, p. 8).

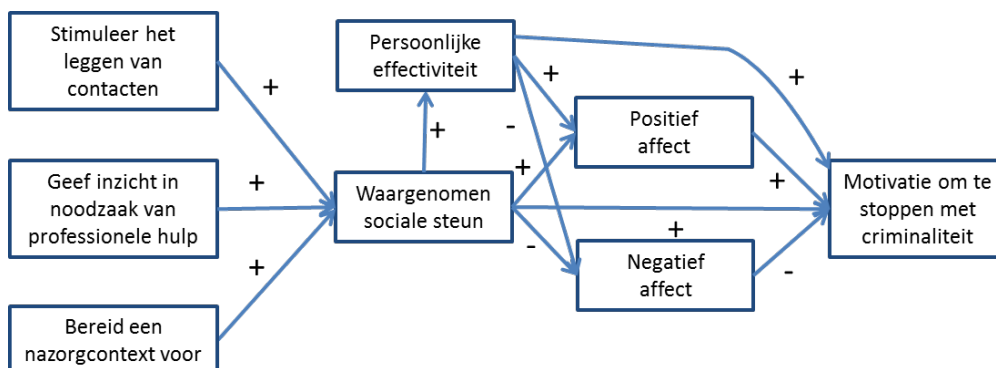
3. *Bereid een nazorgcontext voor.*

In de training wordt een nazorgcontext voorbereid door gedetineerden belangrijke anderen en naasten te laten kiezen die hen kunnen helpen bij mogelijke tegenslagen of teleurstellingen. In de vijfde bijeenkomst worden hindernissen besproken die buiten de delinquent liggen, of op persoonlijk gebied, en wordt besproken hoe deze hindernissen genomen kunnen worden. Ook wordt hier op ingegaan tijdens het opstellen van het terugkeeractiviteitenplan. Het sociale netwerk wordt tijdens *Kies voor Verandering* ten dele daadwerkelijk gecreëerd omdat de mentoren geacht worden de gedetineerden te steunen. De contacten voor na de training worden besproken maar niet daadwerkelijk gecreëerd. Het gaat daar dus met name om de vaardigheden om deze contacten tot stand te brengen. Als een nazorgcontext wordt gecreëerd dan wordt de waargenomen sociale steun vergroot, wat naar verwachting leidt tot een grotere persoonlijke effectiviteit en een grotere motivatie om te stoppen met criminaliteit.

Dit proces is weergegeven in Figuur 6.

Figuur 6

Antecedenten en consequenties van een toename van waargenomen sociale steun.

De veronderstelde mechanismen van kernelement 3, sociale steun, zijn:

1. Inzicht in het feit dat er sociale steun is binnen en buiten de gevangenis, leidt tot een toename van waargenomen sociale steun, wat samenhangt met minder negatief affect en meer positief affect, en daardoor een hogere motivatie om te stoppen met criminaliteit.
2. Inzicht in het feit dat het noodzakelijk is om (professionele) hulp te vragen leidt eveneens tot een toename van de waargenomen sociale steun, wat samenhangt met minder negatief affect en meer positief affect, en daardoor een hogere motivatie om te stoppen met criminaliteit.
3. Vaardigheden om hulp te vragen en daadwerkelijke hulp leidt tot het creëren van een nazorgcontext, wat leidt tot een toename van de waargenomen sociale steun, wat samenhangt met minder negatief affect en meer positief affect, en daardoor een hogere motivatie om te stoppen met criminaliteit.

7.6 Het gehele verandermodel

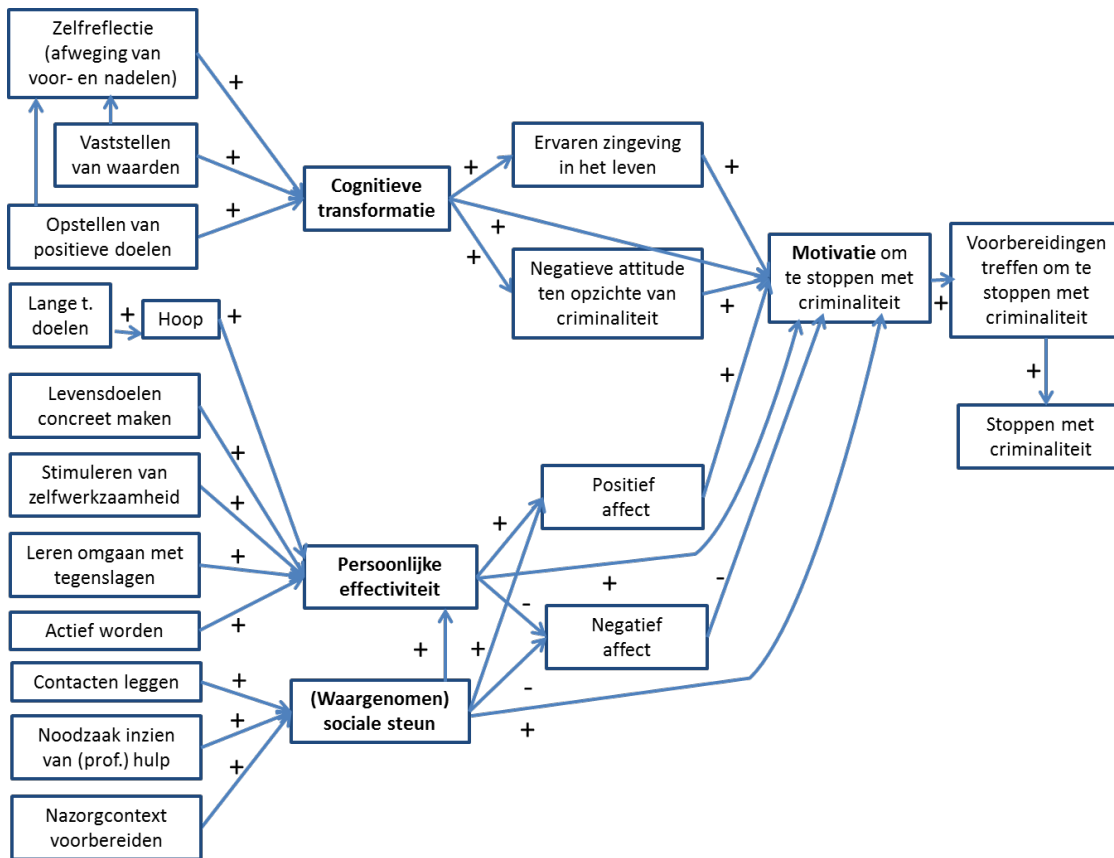
Hiervoor is de beoogde werking van de drie kernelementen beschreven. Het gehele verandermodel wordt in Figuur 8 weergegeven.

De drie kerncomponenten -cognitieve transformatie, waargenomen sociale steun en persoonlijke effectiviteit- leiden tot meer motivatie om te stoppen met criminaliteit. Hoe deze drie kerncomponenten bereikt worden is links in de figuur zichtbaar en is verwerkt in de training (zoals beschreven in Overzicht 2).

Tevens worden daadwerkelijk voorbereidingen getroffen om te stoppen met criminaliteit, wat wordt beschreven in het terugkeeractiviteitenplan. Het uitvoeren van dit terugkeeractiviteitenplan en het daadwerkelijk stoppen met criminaliteit, begint na afloop van de training. De ontwikkelaars geven aan dat dit wordt gedaan volgens het principe van *rehabilitation by doing*. Hiermee wordt bedoeld dat het persoonlijke terugkeeractiviteitenplan door de justitiabelen uitgevoerd wordt, wat samengaat met het ervaren van positieve emoties bij het succesvol streven naar verandering (Nelissen et al., 2014, p. 7). De cognitieve vaardigheden die tijdens de training geleerd zijn (i.e., persoonlijke lange termijn doelen stellen, het leggen van sociale contacten, leren omgaan met tegenslagen) worden dan in de praktijk beoefend. De wijze waarop dit gebeurt is niet verder uitgewerkt.

Figuur 7

Het complete verandermodel van de training Kies voor Verandering.

7.7 Het meten van de beoogde kernelementen

Onderzoeksvraag 1c luidde: Wat zijn de beoogde uitkomsten van *Kies voor Verandering*? Hoe kunnen deze gemeten worden? Om vragenlijsten te kiezen is een internationale literatuurverkenning gedaan. Hieruit is naar voren gekomen dat (delen uit) de volgende vragenlijsten geschikt zijn om de beoogde uitkomsten te meten.

- 1) *Cognitieve transformatie*: Dit wordt niet direct gemeten omdat het een veranderproces op zichzelf betreft. Voor het vaststellen van de mate waarin cognitieve transformatie zich voordoet is daarom sprake van een indirecte meting, namelijk door de aspecten die erdoor zouden moeten veranderen te meten:
 - a) *zingeving*: de Purpose of Life, PIL-S (Steger, Frazier, Oishi & Kaler, 2006).
 - b) *criminele attitude*: de Antisociale Intentie schaal (AI) van de Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA) (Mills, Kroner & Hemmati, 2004).
- 2) *Persoonlijke effectiviteit*: de Dutch General Self-Efficacy Scale (GSE-Dutch) (Scholz, Dona, Sud & Schwarzer, 2002 ; Schwarzer, 1999 ; Schwarzer & Born, 1997).
- 3) *Positief en negatief affect*: de PANAS (Leue & Beauducel, 2011).
- 4) *Sociale steun*: de Nederlandse versie van de Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) (Pedersen, Spinder, Erdman & Denollet, 2009).
- 5) *Motivatie voor verandering*: de University of Rhode Island Change Assessment (Yong, Williams, Provan, Clarke & Sinclair, 2015).

Daarnaast wordt criminele effectiviteit gemeten, niet omdat dit een kernmechanisme is maar omdat uit de toets van de interventietheorie naar voren kwam dat het een risico zou zijn dat een toename van persoonlijke effectiviteit ook zou kunnen leiden tot meer criminele effectiviteit. De schaal hiervoor is geconstrueerd op basis van de GSE-Dutch die ook gebruikt wordt voor het meten van persoonlijke effectiviteit.

In bijlage 2 is een kort verslag opgenomen van de wijze waarop de keuze voor deze vragenlijsten tot stand is gekomen.

8 Toets van de interventietheorie

8.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe de interventietheorie van de training *Kies voor Verandering* eruit ziet, met andere woorden: welke aannames de ontwikkelaars hadden bij het ontwerpen van de training. In dit hoofdstuk wordt de interventietheorie getoetst aan de wetenschappelijke onderzoeksliteratuur en wordt geanalyseerd in hoeverre verwacht mag worden dat de veronderstellingen bewaarheid worden. De onderzoeksvraag luidt: in hoeverre is de training kansrijk? (onderzoeksvraag 1e). Zoals gemeld vormt een literatuurverkenning de bron voor het antwoord op deze vraag. Aan de hand van de gevonden literatuur wordt besproken in welke mate het aannemelijk is dat het verandermodel van *Kies voor Verandering* daadwerkelijk leidt tot een grotere motivatie om te stoppen met criminaliteit en het daadwerkelijk stoppen met criminaliteit.

De aandacht gaat eerst naar de meest gangbare theorieën over het stoppen met criminaliteit en in welke mate deze in lijn zijn met *Kies voor Verandering*. Daarna volgt wat de wetenschappelijke literatuur zegt over het vergroten van motivatie en specifiek over de kernelementen (cognitieve transformatie, sociale steun en persoonlijke effectiviteit). Ook wetenschappelijke studies die niet in lijn zijn met de beoogde processen en uitkomsten worden uiteraard vermeld.

8.2 Algemene theorieën over recidivevermindering

Kies voor Verandering valt binnen de brede categorie van programma's voor gedetineerden die zich richten op resocialisatie, preventie van recidive en gedragsverandering. Uit een groot meta-review (een review van systematische reviews) van Lipsey & Cullen (2007) komen algemene bevindingen naar voren over de werking van dergelijke interventies. Algemeen wordt gesteld dat reclasseringstoezicht en gevangenisstraffen maar matige invloed hebben op recidivevermindering. Interventies of behandelingen gericht op resocialisatie, hebben doorgaans relatief grotere effecten. Er is echter veel variatie in de effecten van deze interventies. Enkele zaken die van belang worden geacht zijn: behandelmethode, moderators en kenmerken van deelnemers. Deze worden hieronder besproken.

8.2.1 Behandelmethoden

Ten eerste blijkt de behandelmethode van grote invloed te zijn op het effect van interventies. De cognitieve gedragsbenadering laat vooralsnog de grootste effecten zien. Deze methode is kort samengevat gericht op verandering in cognities (het denken) en gedrag (het doen). Programma's die gebaseerd zijn op de cognitieve gedragsbenadering komen als het meest succesvol naar voren in het voorkomen van terugval in de criminaliteit (Lipsey & Cullen, 2007; Andrews & Bonta, 2010). Dit betekent overigens niet dat andere methoden niet effectief kunnen zijn; de cognitieve gedragstherapie is de meest onderzochte methode. Empirisch onderzoek wijst uit dat een cognitieve gedragsbenadering zoals gebruikt in *Kies voor Verandering* terugval in criminaliteit na detentie kan voorkomen.

Kies voor Verandering maakt gebruik van de cognitieve gedragsmethode. Als basis is dit dus potentieel effectief.

8.2.2 Moderatoren

Ten tweede blijkt dat een aantal moderatoren van invloed zijn op het effect van interventies. Een moderator is een variabele die het effect van een training beïnvloedt. Er zijn vier moderatoren die met name relevant blijken voor de evaluatie van *Kies voor Verandering*.

1. Landenberger en Lipsey (2005) laten zien dat programma-integriteit een belangrijke moderator is, ofwel hoe goed een interventie is geïmplementeerd. Dat wil zeggen, worden alle stappen gevolgd bij implementatie van de training die door de ontwikkelaars zijn opgesteld? Dit komt in deel 2 van dit onderzoek aan de orde).
2. Een tweede invloedrijke moderator is de waarneming of deelname aan de training uit vrije wil is of gedwongen. Indien er een zekere mate van dwang of drang is (bijvoorbeeld door deelname aan de training onder voorwaarde van bepaalde condities) kan dit mogelijk een cognitieve transformatie tegengaan. Zo laten Parhar, Wormith, Derkzen en Beauregard (2008) aan de hand van een meta-analyse zien dat programma's meer effect sorteren als mensen het gevoel hebben dat hun deelname vrijwillig is. De mate waarin veranderingen afhankelijk zijn van ervaren vrijwilligheid of dwang wordt onderzocht in deel 3 van dit rapport: de evaluatie van de veranderingen.
3. Een derde belangrijke moderator is de dosering: deze moet voldoende zijn om de problematiek te kunnen verminderen. De dosering van *Kies voor Verandering* is kort: slechts zes bijeenkomsten. De ontwikkelaar beoogde dit oorspronkelijk in zes weken te laten uitvoeren, maar omdat veel gedetineerden kort (50% minder dan drie weken; Linckens & De Looft, 2015) zitten is om praktische redenen besloten de training in drie weken uit te voeren. Er is geen onderbouwing gevonden voor de benodigde dosering van de training *Kies voor Verandering*. Naar aanleiding van de bestudeerde literatuur is het de vraag of de dosering voldoende is om 'het kwartje te laten vallen'. Er is geen literatuur gevonden waaruit blijkt hoeveel tijd gemiddeld nodig zou zijn om motivatie te wijzigen. Er kan soms langere tijd nodig zijn om mensen te motiveren voor gedrag, en soms kan het kwartje 'ineens' vallen. De huidige dosering is naar verwachting niet voldoende om bij *alle* deelnemers werkelijk te leiden tot meer motivatie, maar wel om bij een aantal deelnemers het begin van twijfel (*a seed of doubt*) te zaaien.

Voor een deel van de delinquenten zal echter niet alleen motivatie moeten toenemen, maar ook praktische vaardigheden, cognitieve vaardigheden en omstandigheden zullen verbeterd moeten worden om daadwerkelijk te kunnen stoppen met criminaliteit. Voor het veranderen van deze aspecten is tijdens *Kies voor Verandering* geen mogelijkheid. Deze zouden na de training geadresseerd moeten worden (door andere activiteiten en trainingen en met hulp van de mentor). *Kies voor Verandering* kan in die zin als het begin van een nieuwe weg gezien worden.

8.2.3 Kenmerken van deelnemers

Het 'model voor goed leven' (het *good lives model*; GLM) van Ward (Ward, 2002; Ward & Gannon, 2006; Ward & Stewart, 2003; zie ook Birgden, 2004) stelt dat het stoppen met criminaliteit kan worden bevorderd door een combinatie van zelfreflectie en het werken aan vaardigheden, waarden, mogelijkheden en de sociale context (Birgden, 2004, p. 284). Het primaire doel is om gedetineerden te motiveren zichzelf de vraag te stellen "Hoe kan ik mijn leven anders leven?". Dit uitgangspunt komt ook concreet naar voren in *Kies voor Verandering*. Zo worden gedetineerden in de eerste drie bijeenkomsten (en al bij het invullen van de Reflector) gestimuleerd zichzelf deze vraag te stellen en om het besluit te nemen om te stoppen of door te gaan met criminaliteit. Vervolgens worden gedetineerden ondersteund om plannen te maken voor de toekomst,

beslissingen te nemen, en plannen uit te voeren. Het good lives model gaat ervan uit dat delinquenten op natuurlijke wijze stoppen met het plegen van delicten als zij meer zingeving in hun leven ervaren. Zij zouden op positieve wijze benaderd moeten worden en de aandacht zou vooral moeten uitgaan naar hun wensen en krachten (Ward, Yates & Willis, 2012).

Onderzoek laat ook zien dat juist aandacht gericht moet worden op problemen die te maken hebben met het delictgedrag. Een positieve benadering kan daarbij zeker ingezet worden maar zal niet voldoende zijn (Andrews, Bonta & Wormith, 2011). Uit meta-analyses (Landenberger & Lipsey, 2005; Lipsey & Cullen, 2007) blijkt dat het met name van belang is om de interventie te richten op drie typen kenmerken van gedetineerden: het recidiverisico, de criminogene factoren en de responsiviteit. Dit zijn bevindingen die naar voren zijn gekomen uit het *Risk-Need-Responsivity-model* ('risico-behoefte-reactie-model') van Andrews & Bonta (Andrews, Zinger, Hoge, Bonta, Gendreau, & Cullen, 2010), dat is gebaseerd op grootschalig onderzoek onder gedetineerden in Canada, later gevolgd door onderzoek in andere West-Europese landen, waaronder Nederland.

Het risicoprincipe stelt dat gedetineerden die een hoger risico van terugval in de criminaliteit hebben het meeste zullen profiteren van meerdere interventies. Ook blijkt dat gedetineerden met een hoger recidiverisico meer problematiek hebben en daardoor een hogere intensiteit van interventies nodig hebben (hoe hoger het recidiverisico, hoe intensiever de aanpak moet zijn). Ook blijkt dat bij gedetineerden met een lager recidiverisico minder interventies nodig zijn.

Het behoefteprincipe (*need*) stelt dat enkel die factoren die samenhangen met het gevaar van terugval daadwerkelijk moeten worden geadresseerd in de interventie. Het *responsivity* principe stelt dat interventies aangepast moeten worden aan kenmerken van deelnemers zoals de leerstijl, het niveau van motivatie en de persoonlijke en interpersoonlijke omstandigheden van het individu.

De vraag die op basis van deze literatuur naar voren komt is in welke mate *Kies voor Verandering* rekening houdt met risico's, criminogene factoren en responsiviteit van gedetineerden. Gezien het feit dat alle gedetineerden worden geacht deel te nemen, wordt geen onderscheid gemaakt in risicogroepen. Het is mogelijk dat de groep gedetineerden met een laag recidiverisico de training niet nodig heeft en de training voor hen dus weinig effect zal hebben op het recidivepercentage, of juist een toename van delictgedrag kan ontstaan doordat de deelnemers criminele zaken leren van de andere gedetineerden die zij in de groepstraining ontmoeten. Aan de andere kant zou een meer intensieve training nodig zijn als er sprake is van een groot recidiverisico.

Daarnaast is het de vraag of het plan van aanpak dat gedetineerden opstellen, gericht wordt op hun criminogene factoren. Dat zijn volgens het onderzoek juist de factoren die gerelateerd zijn aan het delictgedrag en die dus geadresseerd moeten worden. Omdat gedetineerden vrij zijn hun eigen doelen te stellen, is het mogelijk dat de doelen die zij kiezen niet-criminogeen zijn en in die zin niet de kern van het probleem raken. In deel 3 van dit rapport wordt een exploratieve analyse besproken van de mate waarin de deelnemers aan de training hun plan richten op hun criminogene factoren. Het derde punt is responsiviteit. Hiermee wordt in zekere zin rekening gehouden doordat de gedetineerden hun eigen plan mogen maken. Wel is het de vraag in hoeverre rekening gehouden wordt met andere elementen van responsiviteit, zoals taalbarrières en IQ. Er wordt in de beschrijvingen geen verdere aandacht aan gegeven.

Kies voor Verandering lijkt vooral een 'one size fits all' aanpak te hanteren, waar binnen individuele delinquenten hun eigen plan mogen maken. Er wordt in die zin geleund op het *good lives model* waarin wordt aangegeven dat de redenen voor het stoppen met

criminaliteit veranderen per delinquent en dat vooral gelet moet worden op een positieve benadering.

Kies voor Verandering sluit niet aan bij de (What Works-)literatuur die aangeeft dat het van belang is om rekening te houden met specifieke kenmerken van delinquenten, met name die factoren die gerelateerd zijn aan het criminele gedrag (criminogene factoren). Als voorbeeld wordt vaak 'zelfvertrouwen' gegeven. Zelfvertrouwen is een aspect dat kan bijdragen aan het welbevinden van mensen, maar is niet gerelateerd aan crimineel gedrag. Als een training is gericht op het vergroten van zelfvertrouwen dan zal de delinquent meer zelfvertrouwen krijgen, maar de recidive zal niet afnemen.

De criminogene factoren van delinquenten kunnen aandacht krijgen door *Kies voor Verandering*, maar dit is niet verplicht: de gedetineerden mogen eigen doelen stellen. Het is de vraag of daarmee voldoende aandacht zal komen voor criminogene factoren.

Nu de belangrijkste punten van onderzoek naar recidivevermindering zijn besproken, volgt een nadere omschrijving van de kernconcepten van de training: motivatievergroting door middel van het vergroten van cognitieve transformatie, (waargenomen) sociale steun en persoonlijke effectiviteit.

8.3 Motivatie

Het vergroten van motivatie van delinquenten krijgt veel aandacht in de onderzoeksliteratuur. Motivational Interviewing (Birgden, 2004, p. 289) springt daarbij het meest in het oog. Deze benadering onderscheidt vijf fasen van verandering (Miller & Rollnick, 2013):

1. pre-reflectie (*precontemplation*) (dit stadium wordt niet altijd genoemd)
2. reflectie (*contemplation*)
3. voorbereiding (*preparation*)
4. actie (*action*)
5. onderhoud (*maintenance*)

In de eerste twee fasen wordt door middel van reflectie een proces van bewustmaking gecreëerd waarbij gedetineerden zichzelf "herevalueren". Deze fase komt overeen met het proces van cognitieve transformatie van *Kies voor Verandering* dat plaatsvindt in de eerste vier bijeenkomsten. De mentoren stimuleren hierbij de gedetineerden zichzelf vragen te stellen over wat belangrijke waarden zijn, en wat positieve en negatieve gevolgen van criminaliteit zijn. De derde fase "voorbereiding" is er een van "zelfbevrijding" waarin de delinquent wordt gemotiveerd om verandering teweeg te brengen die door de mentoren wordt gestimuleerd. Deze fase komt overeen met de vijfde en zesde bijeenkomst van *Kies voor Verandering* waarin gedetineerden wordt geleerd realiseerbare lange termijn doelen te stellen en een plan voor zichzelf te maken (het terugkeeractiviteitenplan). In lijn met de motivationele veranderingstheorie over de levensloop (*motivational theory of life-span development*; Heckhausen, Wrosch & Schulz, 2010) wordt daarbij verwacht dat het kunnen stellen van haalbare doelen met het oog op de eigen omgeving (bv. het aangaan van positieve sociale relaties) en met het oog op veranderingen in eigen gedrag (bv. werk kunnen vinden), een positief effect heeft op de persoonlijke werkzaamheid en daardoor de motivatie om te stoppen met criminaliteit zal vergroten. De vijfde en zesde fase zijn bedoeld om veranderingen in het gedrag teweeg te brengen en te onderhouden. Hier heeft de mentor de rol van motivator om optimisme te creëren en de delinquent gemotiveerd te houden om het gedrag vol te houden.

De genoemde stadia worden niet altijd teruggevonden in onderzoek; de literatuur is niet consistent over de werking van motivatie. Zo vonden Miller & Johnson (2008) in plaats van de stadia twee factoren: 1) het herkennen van het probleem en 2) stappen zetten richting verandering. Zij onderzochten in hoeverre veranderingen in woordgebruik voorspellend waren voor gedragsverandering. Uit dit onderzoek kwamen drie dimensies naar voren: 1) de mate waarin het beoogde gedrag belangrijk werd gevonden (*importance*), 2) de mate waarin men zich committeerde aan de beoogde gedragsverandering (*commitment*) en 3) de mogelijkheid om het beoogde gedrag uit te voeren (*ability*). In deel 3 van dit onderzoek wordt dan ook gekeken naar dergelijke verandertaal. Een voorbeeld van *importance* is: "Ik vind het belangrijk om ... [te stoppen met criminaliteit]", van *commitment*: "Ik probeer echt om ...", van *ability*: "Het lukt me om ...".

Het is belangrijk om op te merken dat deze literatuur er van uitgaat dat naast een verandering in cognitie en gedrag, ook de sociale context een belangrijke rol speelt bij het stoppen met criminaliteit. Zo benadrukt Akers (1990) dat familie en leeftijdsgenoten maar ook de werkomgeving een belangrijke ondersteunende rol spelen. Zoals eerder is opgemerkt speelt bij de afweging om te stoppen met criminaliteit ook de realisatie van (negatieve) gevolgen van gedrag voor de eigen sociale omgeving een belangrijke rol (Akers, 1990, p. 670), een element dat ook in de training aan bod komt. Op de invloed van sociale steun wordt later ingegaan.

Voorts spelen capaciteiten een belangrijke rol bij gedragsverandering. De intentie om te veranderen is niet voldoende, de vaardigheden om te veranderen moeten ook aanwezig zijn. Zeker bij langgestraften doet zich de vraag voor op welk moment zij kunnen starten met de beoogde veranderingen en of zij niet gedemotiveerd raken als zij nog jaren lang zullen vastzitten. Zo zijn zelfbeheersing en planmatig kunnen werken belangrijke vaardigheden bij het bereiken van doelen (Ajzen, 2011). Interessant om hier te vermelden is het model van gepland gedrag van Fishbein & Ajzen (Ajzen, 2012). Hierin wordt gedrag voorafgegaan door intentie en capaciteiten (of controle over het gedrag). Intentie wordt beïnvloed door de eigen attitude ten opzichte van het gedrag, de wens van de omgeving (de subjectieve norm) en de waargenomen capaciteiten of gedragscontrole. In *Kies voor Verandering* komen alle onderdelen uit het model van Fishbein & Ajzen aan de orde, behalve de subjectieve norm en in zekere zin ook de vaardigheden. In de beschrijving wordt wel ingegaan op steun van anderen die nodig is om de doelen te bereiken, maar niet op de waarden en normen van anderen die van invloed kunnen zijn op de motivatie om te stoppen met criminaliteit. Wel blijkt uit onderzoek dat de invloed van prosociale of juist antisociale vrienden op crimineel gedrag groot is (Andrews & Bonta, 2010). Ajzen geeft verder aan dat soms twee interventies nodig zijn: een om de intenties te beïnvloeden, en een om het beoogde gedrag te faciliteren. Het aspect vaardigheden wordt wel benoemd in *Kies voor Verandering*: gedetineerden kunnen buiten *Kies voor Verandering* om werken aan vaardigheden. Gezien het feit de gemiddelde detentieduur kort is lijkt de kans klein dat in die tijd veel vaardigheden kunnen worden geleerd door degenen die dat nodig hebben. Wel wordt aandacht besteed aan de wijze waarop gedetineerden hindernissen kunnen overwinnen en hulp kunnen inroepen.

Motivatie om te stoppen met criminaliteit staat dus centraal in verschillende criminologische theorieën. Hierin wordt beschreven dat de motivatie voortkomt uit een combinatie van zelfreflectie en voorbereiding. Deze voorbereiding komt tot uiting in het vergroten van de persoonlijke effectiviteit en door deelnemers sociaal te ondersteunen tijdens (mentoren) en na (familie, vrienden, leeftijdsgenoten) detentie. De persoonlijke effectiviteit om sociale relaties aan te gaan en om hulp te kunnen vragen staat centraal in de theorie en komt ook naar voren uit *Kies voor Verandering*.

Een belangrijk element van *Kies voor Verandering* is dat deelnemers een bewuste keuze maken om te stoppen met criminaliteit (Nelissen et al., 2014; Nelissen & Schreurs, 2008). Dit is in lijn met de zogenaamde *rational choice models of crime* (modellen van beredeneerde keuze aangaande beslissingen, inclusief over criminaliteit). Zoals uiteengezet door Akers (1990, p. 655) zijn deze modellen gebaseerd op de veronderstelling dat het kiezen om te stoppen of door te gaan met criminaliteit afhankelijk is van een afweging van kosten en baten.

Dit komt ook duidelijk naar voren uit de *social learning theory* (de theorie van het sociale leren, zie Akers, 1990; Akers & Jensen, 2006) en de *social cognitive learning theory* (sociaal cognitieve leertheorie, Bandura, 1991). In deze theorieën wordt zelfreflectie expliciet genoemd als een onderdeel in de keuze om door te gaan of te stoppen met criminaliteit (Akers, 1990, p. 666). Zelfreflectie komt in *Kies voor Verandering* concreet naar voren. Zo kijken deelnemers in de eerste drie bijeenkomsten terug op hun verleden, en wordt ingegaan op het heden, en de toekomst. In deze bijeenkomsten worden afwegingen gemaakt of criminaliteit in lijn is met de waarden van de deelnemers en wat de positieve en negatieve gevolgen zijn (zie Nelissen & Schreurs, 2008).

De mate van onderbouwing van motivationele processen

Kies voor Verandering bevat elementen die nodig zijn om motivatie voor gedragsverandering te vergroten. In de training wordt stapsgewijs gewerkt aan het vergroten van motivatie, door ambivalentie te vergroten en uiteindelijk concrete doelen voor verandering op te stellen. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de noodzakelijke sociale steun. Het gaat echter niet alleen om intentie maar ook om mogelijkheden. Vanuit de training wordt niet gewerkt aan het vergroten van vaardigheden die nodig zijn om de doelen te bereiken. Verwacht wordt dat bij een deel van de deelnemers sprake is van vaardigheidstekorten (zoals impulsiviteit). Er is tijd nodig om deze tekorten te verminderen.

Op grond van het bestudeerde onderzoek kunnen de volgende kritische vragen worden gesteld.

- In hoeverre beschikken gedetineerden over de benodigde vaardigheden, of kunnen zij die buiten de training om verbeteren, zodanig dat de motivatie ook leidt tot ander gedrag?
- In hoeverre leidt bijvoorbeeld inzicht in de potentiële sociale steun ook daadwerkelijk tot het beoogde gedrag, namelijk het vragen om hulp en het inschakelen van het sociale netwerk?
- In hoeverre zal de sociale omgeving niet alleen kunnen helpen, maar ook een positieve of juist negatieve invloed kunnen hebben en in hoeverre wordt in de training rekening gehouden met de invloed van een antisociale omgeving?

We gaan nu over op de onderbouwing van de drie kernelementen uit de training: cognitieve transformatie, persoonlijke effectiviteit en (waargenomen) sociale steun.

8.4 Cognitieve transformatie

Wat leert de onderzoekliteratuur ons over cognitieve transformatie in de weg naar het stoppen met criminaliteit? Onderzoek van Wormith (1984) laat zien dat identificatie met criminele anderen negatief samenhangt met criminaliteit ($r = -.22$). Met andere woorden, hoe minder deelnemers zich identificeerden met criminaliteit des te minder crimineel gedrag ze vertoonden na de interventie. Meta-analyses (Landenberger & Lipsey, 2005; Lipsey & Cullen, 2007) waarbij 14 gerandomiseerde experimenten werden meegenomen, wijzen er ook op dat een cognitieve transformatie leidde tot

27% lagere terugval in criminaliteit in de experimentele groep vergeleken met een vergelijkbare controlegroep.

Paternoster en Bushway (2009) stellen dat een verandering op cognitief niveau en identiteit samengaat met stoppen van criminaliteit. Hierbij maken de auteurs een onderscheid tussen de *working self* (het 'ik' als crimineel met de daarbij behorende voorkeuren en sociale contacten die daarmee in overeenstemming zijn) en de *future self* (het 'ik' dat mensen hopen te worden). Het concept 'cognitieve transformatie' refereert naar een verschuiving van deze *working self* die gekenmerkt wordt door crimineel gedrag naar een *future self* waarin afstand wordt genomen van crimineel gedrag. Paternoster en Bushman merken op dat de *future self* motiverend werkt voor het gedrag van een individu. Deze motivatie om te stoppen met criminaliteit komt volgens de auteurs voort uit een verandering in attitude ten opzichte van criminaliteit en sociale contacten die hiermee samengaan.

Verandering in identiteit wordt ook door andere auteurs genoemd als een belangrijke voorwaarde om te stoppen met criminaliteit (Sampson & Laub, 1992). Echter, Paternoster en Bushway (2009) benadrukken dat naast deze verandering in identiteit ook gewerkt moet worden aan *agency*. Dit komt verderop aan bod als het concept 'persoonlijke effectiviteit' (*self-efficacy*) beschreven wordt.

Ook Giordano, Cernkovich en Rudolph (2002) benadrukken dat het stoppen met criminaliteit samengaat met 'cognitieve transformatie' (*cognitive shift*) die volgens hen plaatsvindt als mensen de eerste stappen zetten richting een meer gangbare wijze van leven. Deze cognitieve transformatie houdt volgens hen een verandering in identiteit in die samengaat met een verandering in attitude ten opzichte van criminaliteit. Deze auteurs hebben hun theorie opgesteld op basis van een longitudinale studie naar delinquenten en onderscheiden vier consequenties van cognitieve transformatie.

1. Het individu komt meer open te staan voor verandering.
2. Het individu ziet meer mogelijkheden voor veranderingen in zijn of haar sociale omgeving.
3. Het individu ziet de mogelijkheid om een nieuwe identiteit aan te nemen die niet compatibel is met criminaliteit.
4. Het individu ziet criminaliteit in een ander licht.

Giordano en collega's benadrukken dat sociale processen (sociale interacties, sociale ervaringen) en emoties voortkomend uit sociale interactie en sociale beïnvloeding een belangrijke rol spelen in het bewerkstelligen van de cognitieve transformatie. Paternoster en Bushway (2009) stellen echter dat het belang van sociale netwerken centraal staat maar pas nadat deze cognitieve transformatie heeft plaatsgevonden.

Met het oog op de evaluatie van de veranderingen naar aanleiding van *Kies voor Verandering* is het dus interessant om na te gaan of de waargenomen sociale steun vanaf het begin van de training door de mentor al een effect heeft op deze cognitieve transformatie. Er wordt dan een samenhang verwacht tussen waargenomen sociale steun door de mentor en een toename van zingeving in het leven en een meer negatieve attitude ten opzichte van criminaliteit (Giordano et al., 2002).

De alternatieve verwachting op basis van Paternoster en Bushway (2009) is dat *eerst* een cognitieve transformatie plaatsvindt die samengaat met een grotere motivatie om te stoppen met criminaliteit en gevolgd wordt door het open komen te staan voor sociale steun. Deze verwachting

is in lijn met de opbouw van *Kies voor Verandering* zoals uiteengezet in het vorige hoofdstuk en zoals beschreven in de materialen over *Kies voor Verandering* (zie Nelissen et al., 2014). Hierbij is een belangrijke voorwaarde waarmee rekening moet worden gehouden in de evaluatie van *Kies voor Verandering* dat de deelnemers hun deelname vrijwillig zien (Paternoster & Bushway, 2009, p. 99; zie ook de al beschreven meta-analyse van Parhar et al., 2008).

De training in de huidige opzet kent echter, zoals vermeld, een element van 'drang': gedetineerden kunnen (in principe) niet doorstromen naar het plusprogramma met meer vrijheden als ze de training niet doorlopen hebben. Op de gedetineerden wordt op deze manier druk ofwel drang uitgeoefend; deelname wordt beloond, bij niet-deelname blijft beloning achterwege. Formeel is dit geen dwang, de gedetineerde kan er immers voor kiezen niet deel te nemen (Stevens, McSweeney, Van Ooyen en Uchtenhagen, 2005). Het gevoel van drang kan echter wel leiden tot de ervaring dat men gedwongen wordt (Stevens, 2008).

Drang is vooral toegepast bij delinquenten met problemen, zoals verslaafden, voor wie een interventie of een behandeling met het oog op recidivevermindering effectiever wordt geacht dan alleen een gevangenisstraf. Uit onderzoek blijkt dat drang als 'pushfactor' kan werken bij de instroom in een interventie. Hoe zwaarder de drang, hoe groter de kans dat delinquenten instromen in een interventie en hoe kleiner de kans dat ze voortijdig uitvallen (Jongerius and Koeter, 1997; De Koning, 1998; Van den Hurk, 1998; Broër and Noyon, 1999; Korf et al., 2000; Koeter, 2002; Stevens et al. 2005; Van Ooyen-Houben, 2012). Al is de training *Kies voor Verandering* gericht op een bredere doelgroep van delinquenten – ook gedetineerden zonder problemen zouden moeten deelnemen – toch indiceert deze literatuur dat de opzet ertoe zou kunnen leiden dat méér gedetineerden besluiten om deel te nemen aan de training dan wanneer er geen sprake zou zijn van drang. Op dit punt kan van de nieuwe opzet een gunstig effect verwacht worden. Ook op het afmaken van de training kan drang gunstig uitwerken, maar dan komt het ook op de opzet en de inhoud van de training aan (Van Ooyen-Houben, 2012).

Uit ander onderzoek komt naar voren dat het geven van materiele beloningen (zoals geld of bonnen) kan leiden tot verandering bij mensen met verslavingsproblematiek (Lussier, Heil, Mongeon, Badger & Higgins, 2006). Er zijn echter ook nadelen aan dergelijke (*contingency of token economy*) systemen, zoals machtsmisbruik en het stimuleren van extrinsieke motivatie, wat uiteindelijk niet altijd leidt tot intrinsieke motivatie (Plaisier & Van Ditzhuijzen, 2009). De literatuur is dus niet eenduidig over de werking van materiele beloningen.

Volgens de ontwikkelaars van *Kies voor Verandering* komt een cognitieve verandering tot stand doordat een gedetineerde gaat twijfelen/ambigüiteit gaat ervaren. In *Kies voor Verandering* wordt gedetineerden gevraagd of ze willen stoppen met criminaliteit of niet. Men kan dus kiezen om te stoppen met criminaliteit maar ook kiezen om door te gaan met criminaliteit. Een vraag die in de evaluatie van de veranderingen door *Kies voor Verandering* gesteld kan worden is dan ook of de training niet zal leiden tot plannen om nog meer of betere criminaliteit te plegen. Daarnaast wordt een risico gesignaleerd bij uitvallers, die niet verder gestimuleerd worden bij het stoppen met criminaliteit terwijl zij daar vermoedelijk wel begeleiding bij nodig hebben.

Een andere vraag die naar voren komt op basis van de literatuur is of het veranderen van attitudes ten opzichte van criminaliteit voldoende is voor mensen om daadwerkelijk te stoppen met criminaliteit. Zo wijst onderzoek naar interventies die gericht zijn op het reduceren van criminaliteit erop dat een meer negatieve attitude ten opzichte van criminaliteit niet samenhangt met het wel of niet terugvallen in crimineel gedrag (Kroner, Yessine & Kovera, 2013). Deze

onderzoekers benadrukken dat een cognitieve gedragsbenadering samen zou moeten gaan met een verandering in leefstijl met betrekking tot dagstructuur, het zoeken naar scholing en werk. Met het oog op *Kies voor Verandering* is de combinatie van een cognitieve benadering met het aanleren van vaardigheden voor het dagelijks leven een veelbelovende combinatie om een verandering in attitudes ook te laten samengaan met daadwerkelijke verandering. De vraag is wel of er voldoende aan het verbeteren van vaardigheden gewerkt kan worden om daadwerkelijk gedrag te kunnen veranderen.

De mate van onderbouwing van cognitieve transformatie

Cognitieve transformatie is een belangrijke component in *Kies voor Verandering*. De beoogde cognitieve transformatie gaat samen met een identiteitsverschuiving: de 'ik als crimineel' vs. de 'ik die ik hoop te worden'. Een verschuiving naar een leven zonder criminaliteit gaat ook volgens de bestudeerde onderzoeksliteratuur naar verwachting samen met minder identificatie met criminaliteit en meer negatieve attitudes ten opzichte van criminaliteit. Het is aannemelijk dat een cognitieve transformatie samengaat met een grotere mate van zingeving doordat deelnemers openingen zien op een ander leven dat niet gekenmerkt wordt door criminaliteit.

Naar aanleiding van de literatuurstudie blijft een aantal punten over die onduidelijk zijn en kunnen de volgende kritische vragen worden gesteld:

1. In welke mate hangt het wel of niet plaatsvinden van een cognitieve transformatie samen met de perceptie dat deelname wel of niet vrijwillig is?
2. In welke mate hangt een verandering in attitude ten opzichte van criminaliteit samen met het daadwerkelijk stoppen met criminaliteit?
3. Hoe kan een gedetineerde werken aan het verbeteren van praktische of cognitieve vaardigheden en omstandigheden?

8.5 Persoonlijke effectiviteit

Zoals uiteengezet in het vorige hoofdstuk leidt een hogere mate van persoonlijke effectiviteit naar verwachting tot een grotere motivatie om te stoppen met criminaliteit. Uit de bestudeerde onderzoeksliteratuur komt het volgende naar voren.

Persoonlijke effectiviteit beïnvloedt emotie, cognitie, en gedrag en neemt naar verwachting toe als de gedetineerde nieuwe vaardigheden leert (Bandura, 1991). Hierbij speelt het kunnen stellen van haalbare doelen een belangrijke rol. Zo noemen Giordano et al. (2002) dat de verwachting dat doelen op lange termijn kunnen worden gerealiseerd een belangrijke voorspeller is van de motivatie om te stoppen met criminaliteit. Een studie van Lloyd en Serin (2012) ondersteunt deze these. Aan de hand van een vragenlijststudie onder 142 gedetineerden in een gevangenis in Canada laten deze onderzoekers zien dat een hogere mate van persoonlijke effectiviteit positief samenhangt met de verwachting dat het ook mogelijk is om te stoppen met criminaliteit, een grotere motivatie om te stoppen met criminaliteit, en meer negatieve verwachtingen over uitkomsten van criminaliteit. Dit ondersteunt de gemaakte keuzes in *Kies voor Verandering*.

Dat de persoonlijke effectiviteit een belangrijke voorspeller is van toekomstig delinquent gedrag komt ook naar voren uit onderzoek van Paternoster en Pogarsky (2009). Deze onderzoekers benadrukken hierbij dat het kunnen maken van keuzes een positieve invloed heeft op *agency*, de mate waarin iemand zichzelf in staat acht om invloed op het eigen leven uit te oefenen en gemotiveerd is om dat te doen (Krechtig, Lans, Andreas & Menger, 2012). Een hogere mate van *agency* hangt samen met een hogere mate van persoonlijke effectiviteit (zie ook Lloyd & Serin,

2012, p. 546). Paternoster en Pogarsky stellen dat individuen over een hoge mate van agency beschikken als zij 1) keuzes maken die consistent zijn met hun voorkeuren en doelen, en 2) deze keuzes ook daadwerkelijk ten uitvoer willen brengen. Zij tonen in een empirische studie aan dat adolescenten die beter besluiten konden nemen op korte termijn (6-18 maanden later) minder delinquent gedrag vertoonden en op lange termijn (5-7 jaar later) minder criminele overtredingen vertoonden. De resultaten van het onderzoek van Paternoster en Pogarsky ondersteunen daarmee het verandermodel van *Kies voor Verandering*, dat stelt dat het kunnen stellen van lange termijn doelen de persoonlijke effectiviteit zal verhogen en daarmee de motivatie om te stoppen met criminaliteit.

Meerdere onderzoeken hebben laten zien dat een verhoogde mate van persoonlijke controle (een concept dat ook gerelateerd is aan persoonlijke effectiviteit, zie Bandura, 1991) geassocieerd is met minder delinquentie (zie ook Burt, Simons, & Simons, 2006; Serin et al., 2013). Serin en collega's concluderen op grond van een meta-analyse dat een toename van persoonlijke controle een causale impact hebben op een afname van criminaliteit. Deze bevindingen zijn dus ook in lijn met het verandermodel van *Kies voor Verandering*.

Het is belangrijk om op te merken dat een hoge mate van persoonlijke effectiviteit de kans op terugval in de criminaliteit ook kan verhogen. Zo laten Brezina en Topalli (2012) in een studie met 700 mannelijke gedetineerden zien dat gedetineerden met een hoge mate van 'persoonlijke criminele effectiviteit' (d.w.z. de verwachting dat criminele doelen succesvol bereikt kunnen worden) leidt tot een lage motivatie om te stoppen met criminaliteit. Ook laten zij zien dat vele gedetineerden ondanks detentie toch nog vaak een hoge mate van criminele persoonlijke effectiviteit vertonen.

Dit is in lijn met onderzoek dat laat zien dat een verhoogde mate van zelfvertrouwen, een concept dat vaak in verband wordt gebracht met persoonlijke effectiviteit (Marshall, Anderson, & Champagne, 1997), het stoppen met criminaliteit juist kan *tegengaan*. Zo laten Serin en collega's (2013) zien dat een toename van zelfvertrouwen leidt tot een toename van criminaliteit in plaats van een afname. Ook andere onderzoekers hebben gevonden dat een toename van zelfvertrouwen kan leiden tot een toename in delinquentie (Andrews & Bonta, 2010; Wormith, 1984). Het is daarom ook belangrijk om na te gaan bij de evaluatie van *Kies voor Verandering* of persoonlijke effectiviteit met betrekking tot criminaliteit niet toeneemt.

Een ander punt voor de evaluatie van het effect van *Kies voor Verandering* is het fenomeen dat gevangenen onrealistisch hoge verwachtingen kunnen hebben van hun persoonlijke effectiviteit (Dhami, Mandel, Loewenstein, & Ayton, 2006). De ontwikkelaars van *Kies voor Verandering* maken expliciet dat het terugkeeractiviteitenplan haalbare en concrete doelen moeten bevatten en dat deelnemers om moeten kunnen gaan met tegenslagen. Het temperen van (te) hoge verwachtingen zou hierbij een belangrijke rol kunnen spelen. In de training wordt hierop ingegaan door gedetineerden voor te bereiden op hindernissen die het halen van doelen kunnen bemoeilijken.

Om daadwerkelijk stoppen met criminaliteit te bevorderen is het volgens onderzoekers noodzakelijk om naast risicofactoren te verminderen (positieve attituden ten opzichte van criminaliteit te vergroten) ook persoonlijke vaardigheden (persoonlijke effectiviteit) en sociale steun te ontwikkelen. Dit ondersteunt de motivatie en toewijding tot daadwerkelijk stoppen met criminaliteit (Serin et al., 2013, Mann, Webster, Schofield, & Marshall, 2004; Serin & Loyd, 2009;

Ward, Vess, Collie & Gannon, 2006). Hierbij is het van belang dat de beoogde doelen haalbaar zijn (zie Heckhausen et al., 2010).

Met betrekking tot motivatie kan hierbij volgens Ward, Melser en Yates (2007) een onderscheid gemaakt worden tussen zogenaamde *avoidance goals* (gericht op vermijding) en *approach goals* (oplossingsgericht). Approach goals zijn doelen die door deelnemers zelf als haalbaar worden gezien. Avoidance goals zijn doelen die zich richten op het veranderen van kenmerken van deelnemers die als problematisch worden gezien. Deelnemers wordt hierbij geleerd om terugval te verwachten en om situaties, gedachten, gevoelens, en gedragingen te noteren die ze moeten vermijden. Volgens Mann, Webster, Schofield, en Marshall (2004) kan dit tot weerstand leiden bij deelnemers en daarmee de motivatie om te stoppen met het criminele gedrag juist doen afnemen. Mann en collega's merken hierbij op dat vermijdingsgeoriënteerde mensen hun doelen stellen in termen van wat ze willen vermijden of stoppen. Benaderingsgeoriënteerde mensen definiëren hun doelen in termen van wat ze willen bereiken. Het stellen van oplossingsgerichte doelen is naar verwachting effectiever.

In het verandermodel van *Kies voor Verandering* is de verwachting dat een hogere mate van persoonlijke effectiviteit gerelateerd is aan een hogere mate van positief affect en minder negatief affect. Bandura (1991) stelt dat diegenen die in staat zijn realistische en haalbare doelen te stellen zichzelf positief waarderen en daarbij meer positief affect tonen. Mensen die te hoge doelen stellen zullen zichzelf negatief beoordelen en meer negatief affect vertonen. De persoonlijke effectiviteit speelt hierbij een sleutelrol (Bandura, 1991, p. 274). Zo komt depressie meer voor bij mensen die te hoge standaarden stellen voor zichzelf. In lijn hiermee laten Ehrenberger, Cox, en Koopman (1991) in een studie onder 400 adolescenten zien dat er een negatieve relatie bestaat tussen persoonlijke effectiviteit en depressie.

In *Kies voor Verandering* worden de deelnemers ook geconfronteerd met mogelijke terugval in de toekomst. Uit de bestudeerde materialen lijkt op te maken dat de doelen die gesteld worden (het leggen van sociale contacten, het inrichten van een dagelijks schema, zoeken naar werk) inderdaad oplossingsgericht zijn. Zo wordt in de zesde bijeenkomst het terugkeeractiviteitenplan opgesteld (zie Werkboek voor de Deelnemers). Hierbij worden doelen gepresenteerd op basis van onderwerpen (wonen, familie/vrienden/kinderen etc.) waarbij deelnemers hun doel kunnen aankruisen en aangeven hoe ze dit willen gaan bereiken. De doelen waaraan gewerkt wordt in *Kies voor Verandering* zijn gericht op de behoeften van gedetineerden en de dagelijkse activiteiten van de delinquent na de training, twee aspecten die ook in de literatuur genoemd worden (McMurran & Ward, 2004).

De mate van onderbouwing van persoonlijke effectiviteit

Op basis van theorie en empirisch onderzoek blijkt persoonlijke effectiviteit inderdaad een belangrijke voorspeller te zijn van de motivatie om te stoppen met criminaliteit. Een toename van persoonlijke effectiviteit is het gevolg van het kunnen stellen van realistische en oplossingsgerichte doelen op lange termijn. Dit gaat samen met positieve verwachtingen over de toekomst, minder negatief en meer positief affect en daardoor een verhoogde motivatie om te stoppen met criminaliteit. Dit ondersteunt dit deel van het verandermodel van *Kies voor Verandering*.

Op grond van de bestudeerde onderzoeksliteratuur doen zich de volgende kritische vragen voor.

1. Hoe wordt gezorgd dat persoonlijke effectiviteit toeneemt, maar dat criminele

- effectiviteit niet toeneemt?
2. Wordt er voldoende zorg voor gedragen dat gedetineerden realistische doelen stellen?
 3. Hoe wordt er (in korte tijd) voor gezorgd dat gedetineerden voldoende vaardigheden krijgen om de doelen te behalen?

8.6 Sociale steun

Sociale steun is het laatste kernelement in *Kies voor Verandering*. Uit de onderzoeksliteratuur komt inderdaad naar voren dat steun uit de sociale omgeving een belangrijke voorspeller is van het wel of niet stoppen met criminaliteit. Zo laten Kroner, Yessine & Kovera (2013) in een meta-analyse zien dat cognitieve gedragsinterventies waarbij ingezet wordt op sociale steun uit de gemeenschap terugval in criminaliteit tot 70% verkleinen. Eerdere studies vertonen vergelijkbare percentages (57% Lowenkamp, Hubbard, Makarios, & Latessa, 2009; 61% Hollin et al., 2008; 33-68% Palmer et al., 2007, in Kroner et al., 2013).

Hansen-Nord, Skar, Kjaerulf et al. (2014) benadrukken dat voor een succesvolle interventie om criminaliteit tegen te gaan, gewerkt dient te worden aan het zogenaamde cognitieve sociale kapitaal. Hiermee wordt bedoeld het vertrouwen dat anderen ook daadwerkelijk sociale steun zullen leveren en de waarneming dat er sociale steun beschikbaar is. Op het eerste gezicht wordt hier in *Kies voor Verandering* aan voldaan doordat (1) de mentoren dienen als bron van steun tijdens de training (zij worden geacht gedetineerden te ondersteunen bij de uitvoering van hun plan, als gedetineerden daarom vragen, door bijvoorbeeld te helpen met schrijven van brieven aan instanties, te adviseren over de aanpak van problematiek, te helpen bij het organiseren van praktische zaken zoals inschrijving bij woningbouw- of uitkeringsinstanties), en (2) dat gedetineerden in *Kies voor Verandering* nagaan wie er na de detentie als bron van sociale steun kan dienen en om ook zelf actief op zoek te gaan naar sociale steun. De tijd die beschikbaar is voor het op zoek gaan en in gang zetten van de sociale steun is in de training beperkt en de vraag kan worden gesteld of de gedetineerden voldoende vaardigheden hebben of kunnen leren om de sociale steun zodanig te activeren dat de kans op recidive wordt verminderd.

Onderzoek naar interventies gebaseerd op sociale steun door Akers en Jensen (2006) laat eveneens zien dat familie, vrienden en leeftijdsgenoten een belangrijke rol spelen in gedragsverandering dat leidt tot stoppen met criminaliteit. Ook Walker, Bowen, en Brown (2013) benadrukken dat het type sociale steun van belang is bij terugval in criminaliteit. Zo wordt met name een stabiel huwelijk genoemd als beschermende factor evenals het hebben van een baan (zie ook LeBel, Burnett, Maruna & Bushway, 2008; Maruna, LeBel, Mitchell, & Naples, 2004).

Ook een meta-analyse door Serin en collega's (2013) laat zien dat sociale steun een belangrijke factor is in het voorkomen van het wel of niet terugvallen in de criminaliteit. Geconcludeerd wordt dat een toename in sociale steun een causale invloed heeft op een afname van criminaliteit. In overeenstemming met het verandermodel wijzen deze onderzoekers er op dat een toename in sociale steun leidt tot minder negatieve en meer positieve emoties. In lijn hiermee vinden ook Brown et al. (2009) dat een hogere mate van negatieve emoties en een hogere mate van stress leidt tot meer delinquent gedrag.

Een vraag die gesteld kan worden met betrekking tot *Kies voor Verandering* is wat er gebeurt als gedetineerden geconfronteerd worden met het feit dat er geen sociale steun beschikbaar is na afloop van de training. Dit zou de mate van waargenomen sociale steun kunnen verkleinen, met als gevolg een lagere persoonlijke effectiviteit en een lagere motivatie om te stoppen met criminaliteit. Ook wordt niet nader ingegaan op het verschil tussen waargenomen en

daadwerkelijke sociale steun. De training beoogt gedetineerden te laten nadenken over personen die hen kunnen helpen, waardoor de waargenomen sociale steun vergroot wordt. Wanneer het verschil tussen deze verwachting en de daadwerkelijke sociale steun groot is (bijvoorbeeld doordat mensen aan wie de gedetineerde hulp wil vragen, bijvoorbeeld bij het zoeken naar een baan, dit weigeren) zou dat mogelijk tot averechtse effecten kunnen leiden. In de beschrijvingen wordt hier niet op ingegaan. In de verkenning is geen onderzoek gevonden dat hierop is gericht, de literatuur gaat uit van werkelijke of ervaren sociale steun.

Een ander belangrijk aspect met betrekking tot motivatie om te stoppen met criminaliteit is of deelnemers deze motivatie ook na afloop van de training nog langer kunnen vasthouden. In dit kader is onderzoek door LeBel et al. (2008) relevant. Zij concluderen op basis van een longitudinale studie onder 130 mannelijke gedetineerden dat deze motivatie om te stoppen met criminaliteit een dynamisch en interactief proces is. Enerzijds wordt dit proces beïnvloed door cognitie zoals een verandering in persoonlijke identiteit en *mindset* (zie de cognitieve transformatie in *Kies voor Verandering*). Anderzijds wordt dit proces beïnvloed door structurele veranderingen in de sociale omgeving zoals het aangaan van een relatie en het krijgen van kinderen (zie de eerder besproken rol van sociale context). Belangrijk is dat LeBel et al. concluderen dat subjectieve veranderingen in cognitie deze structurele veranderingen voor kunnen gaan. Met andere woorden, individuen hebben hun eigen verandering in de hand. Het gebruik kunnen maken van een sociale context na detentie hangt dus samen met een verandering in cognitie (verandering van waargenomen sociale steun) en gedrag (de persoonlijke effectiviteit om van sociale steun gebruik te kunnen maken).

Mate van onderbouwing van sociale steun

De onderzoeksliteratuur laat zien dat sociale steun inderdaad een belangrijke voorspeller is van het stoppen met criminaliteit. Sociale steun leidt tot een toename in positief affect, een afname in negatief affect en het vergroot de persoonlijke effectiviteit.

Naar aanleiding van de bestudeerde literatuur kunnen de volgende kritische vragen worden gesteld.

1. Wat gebeurt er met deelnemers die geen zicht hebben op sociale steun na de training?
Is de mentor in staat voldoende steun te geven, als hij of zij de enige in de omgeving van de gedetineerde zou zijn?
2. Wat is het effect wanneer de daadwerkelijk ontvangen sociale steun veel minder is dan de waargenomen steun?
3. Op welke wijze zou de motivatie ook op langere termijn in stand gehouden kunnen worden?

9 Conclusies van de toets van de interventietheorie

In dit hoofdstuk worden de antwoorden op de onderzoeksvragen van deel 1, die in de vorige hoofdstukken in detail werden beschreven, samengevat.

Onderzoeksvraag 1: Hoe ziet de interventietheorie van de training *Kies voor Verandering* er uit?

1a. Wat is de context voor uitvoering?

De context waarin de training wordt uitgevoerd is beschreven in de trainershandleiding en weergegeven in hoofdstuk 3.

1b. Wat zijn de beoogde veranderingsmechanismen?

De beoogde veranderingsmechanismen en uitkomsten zijn afgeleid uit verschillende documenten. De training blijkt gericht op drie kernmechanismen: cognitieve transformatie, persoonlijke effectiviteit en (waargenomen) sociale steun.

1c. Wat zijn de beoogde uitkomsten van de training?

De drie mechanismen zouden samen moeten leiden tot meer motivatie voor verandering. De verandering betreft het leven van de delinquenten in brede zin, waaronder stoppen met criminaliteit. Dit zou moeten leiden tot het treffen van voorbereidingen om te veranderen en vervolgens tot daadwerkelijk veranderen en stoppen met criminaliteit.

1d. Hoe kunnen de beoogde uitkomsten gemeten worden?

Uit een internationale literatuurverkenning zijn vragenlijsten naar voren gekomen die geschikt zijn (of waarvan onderdelen geschikt zijn) om de beoogde uitkomsten te meten. Dit is beschreven in bijlage 2.

In de bijlage is een kort verslag opgenomen van de wijze waarop de keuze voor deze vragenlijsten tot stand is gekomen.

1e. In hoeverre is de training kansrijk?

Om te beoordelen in hoeverre de interventietheorie is gebaseerd op kennis uit wetenschappelijk onderzoek is een internationale literatuurstudie uitgevoerd. De training is gebaseerd op cognitieve gedragsprincipes, wat in principe een effectieve methode kan zijn. Uit de literatuurverkenning komt naar voren dat de aannamen in de interventietheorie op hoofdlijnen in lijn zijn met deze bestaande theorieën en resultaten van empirisch onderzoek. Motivatie om te stoppen met criminaliteit is een factor die centraal staat in cognitieve gedragsinterventies. In de training wordt stapsgewijs gewerkt aan het vergroten van motivatie, door ambivalentie te vergroten en uiteindelijk concrete doelen voor verandering op te stellen. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de noodzakelijke sociale steun en het vergroten van persoonlijke effectiviteit.

De drie kernelementen zoals genoemd in het verandermodel van *Kies voor Verandering* - cognitieve transformatie, waargenomen sociale steun en persoonlijke effectiviteit - staan ook centraal in de verschillende theorieën over het stoppen met criminaliteit. Belangrijk is om op te merken dat een cognitieve transformatie in combinatie met het werken aan de persoonlijke effectiviteit aangevuld moet worden met sociale steun van professionals (de mentor) en mensen in

de sociale omgeving (familie, vrienden, leeftijdsgenoten, collega's). Daarnaast is de intentie niet voldoende maar moeten deelnemers ook de vaardigheden in huis hebben om het beoogde gedrag uit te voeren.

Hoewel *Kies voor Verandering* op hoofdlijnen wordt onderbouwd door wetenschappelijk onderzoek komt een aantal kritische vragen naar voren. Deze zijn in detail verwerkt in overzicht 3. De belangrijkste punten zijn de volgende⁹.

1. *Met betrekking tot cognitieve transformatie:*
 - a. In welke mate hangt het wel of niet plaatsvinden van een cognitieve transformatie samen met de perceptie dat deelname wel of niet vrijwillig is?
 - b. In welke mate hangt een verandering in attitude ten opzichte van criminaliteit samen met het daadwerkelijk stoppen met criminaliteit?
2. *Met betrekking tot persoonlijke effectiviteit:*
 - a. Hoe wordt gezorgd dat persoonlijke effectiviteit toeneemt, maar dat criminele effectiviteit niet toeneemt?
 - b. Wordt voldoende zorggedragen dat gedetineerden realistische doelen stellen?
3. *Met betrekking tot sociale steun:*
 - a. Wat is het effect wanneer de daadwerkelijk ontvangen sociale steun veel minder is dan de waargenomen steun?
 - b. Is de steun van de mentor voldoende, in het geval gedetineerden na detentie geen of negatieve sociale steun hebben?
4. *Met betrekking tot motivatie:*
 Hoewel de training via de kernmechanismen stapsgewijs werkt aan het vergroten van *motivatie*, is het de vraag of meer motivatie ook bij iedereen daadwerkelijk zal leiden tot ander *gedrag*.
 - a. Het is de vraag of de training geschikt en werkzaam is voor vrijwel alle gedetineerden, zoals nu wordt beoogd. Voor gedetineerden met een zeer laag recidiverisico is de training mogelijk niet nodig (zij zullen toch al veranderen), en voor gedetineerden met een hoog recidiverisico is mogelijk meer nodig dan nu wordt geboden.
 - b. Het is de vraag of gedetineerden *doelen stellen die gerelateerd zijn aan hun criminele gedrag*. Dit is niet verplicht. De training lijkt daarmee op de 'desistance theorie' te leunen die ervan uitgaat dat de redenen om te stoppen met criminaliteit verschillen per gedetineerde en dat vooral gekeken moet worden naar positieve redenen om te stoppen. De training is niet in lijn met resultaten van meta-analyses waaruit blijkt dat trainingen die specifiek ingaan op criminogene factoren grotere effecten hebben dan trainingen die dat niet doen. De literatuur geeft dus aanleiding om te veronderstellen dat de training effectiever zal zijn wanneer de doelen van gedetineerden gekoppeld zijn aan criminogene factoren.
 - c. Het is de vraag of de deelnemers, ook wanneer zij meer gemotiveerd zijn voor verandering, in staat zijn –de juiste *vaardigheden* hebben– om het beoogde gedrag uit te voeren. Vanuit de training wordt niet gewerkt aan het vergroten van vaardigheden die nodig zijn om de doelen te bereiken. Verwacht wordt dat bij een deel van de deelnemers vaardigheidstekorten zijn (zoals intelligentie, maar ook vaardigheden met betrekking tot

⁹ Een aantal kanttekeningen komt terug op de vraag: leidt motivatie tot gedrag of is daarvoor meer nodig? Dit doet zich bij elk kernmechanisme voor. In het overzicht zijn alle kanttekeningen opgenomen, in de tekst hier zijn de bevindingen samengevoegd.

het beheersen van impulsiviteit en het vragen van hulp) waarvoor tijd en training nodig is om deze tekorten te verminderen.

- d. Het is de vraag of en in hoeverre *omgevingsfactoren* van invloed zijn op het beoogde gedrag. Een voorbeeld hiervan is de vraag in hoeverre de sociale omgeving niet alleen kan helpen, maar ook een negatieve invloed kan hebben of afwezig kan zijn (bij mensen die een geïsoleerd leven leiden). Het is de vraag of de training hier voldoende op kan inspelen.
 - e. Het is de vraag in hoeverre de motivatie ook op *langere termijn* in stand gehouden kan worden. Dit geldt voor gedetineerden die na afloop van de training nog een lange gevangenisstraf te gaan hebben (zij kunnen gedemotiveerd raken doordat ze hun leven 'buiten' nog niet kunnen veranderen) maar ook voor gedetineerden die snel vrijkomen (en weer in hun oude criminele vriendenkring terecht komen). De training bereidt de deelnemers voor op hindernissen, maar het is de vraag of de korte trainingsperiode voldoende is om de hindernissen daadwerkelijk te kunnen overwinnen.
5. Uit de literatuurverkenning kwam tevens naar voren dat het aannemelijk is dat *modererende* variabelen de effectiviteit van de training kunnen beïnvloeden. De volgende drie zijn er uitgelicht:
- a. Programma-integriteit: hoe goed wordt de interventie geïmplementeerd?
 - b. Het type delinquent
 - c. Deelname vanuit drang of vrijwilligheid: de mate waarin deelnemers voorafgaand aan de training al overwogen of zij hun leven willen veranderen. Kan de training werken als men deelneemt vanwege het plusprogramma?

In deel 3 van dit rapport komen we terug op deze vragen en kanttekeningen.

Overzicht 3

Veronderstelde mechanismen in Kies voor Verandering, de mate van onderbouwing en kritische vragen

Keuelelement	Veronderstelde mechanismen	Mate van ondersteuning door onderzoeksliteratuur ¹⁰
Cognitieve transformatie	1. Zelfreflectie, het overdenken van waarden en het formuleren van positieve doelen leiden tot cognitieve transformatie.	☺ Zelfreflectie is van invloed op de keuze om te stoppen met criminaliteit.
	2. Cognitieve transformatie leidt tot meer ervaren zingeving in het leven en tot een negatieve attitude ten opzicht van criminaliteit. Dit leidt tot meer motivatie om te stoppen met criminaliteit.	☺ Cognitieve transformatie leidt tot een negatiever attitude ten opzichte van criminaliteit en vervolgens tot minder recidive. ? Het is de vraag in hoeverre attitudeverandering daadwerkelijk zal leiden tot gedragsverandering. Hiertoe is in elk geval eerst de intentie nodig om het gedrag te veranderen en vervolgens ook de mogelijkheden om het te doen. ? Sociale processen zijn hierbij van belang, maar het is onduidelijk of deze al aanwezig zijn voor de cognitieve transformatie, of erna. ? Drang om deel te nemen kan van invloed zijn op de uitkomsten. ⊗ Het risico bestaat dat gedetineerden doelen ontwikkelen die juist zijn gericht op het vergroten van criminaliteit. Het is de vraag in hoeverre trainers en begeleiders daar zicht op hebben. ⊗ Bij uitvallers wordt niet verder gewerkt aan cognitieve transformatie.

¹⁰ ☺ = mechanisme wordt ondersteund door de literatuur, ⊗ = kritische kanttekening over het veronderstelde mechanisme en/of de (aangepaste) training op basis van de literatuur, ? = toevoeging op de veronderstelde mechanisme, waarbij niet duidelijk is of de invloed op de (effectiviteit van de) training positief of negatief is.

Kernelement	Veronderstelde mechanismen	Mate van ondersteuning door onderzoeksliteratuur ¹⁰
Persoonlijke effectiviteit	3. Meer vaardigheden om doelen te bereiken leidt tot hoop, vermogen en vertrouwen, wat leidt tot meer persoonlijke effectiviteit.	☺ Deze aanname wordt onderbouwd door de literatuur. ⊗ Het werken aan vaardigheden gebeurt buiten de training om. Het is de vraag in hoeverre dit bereikt wordt, gezien de korte gemiddelde detentieduur (80% van de gedetineerden zit korter dan 3 maanden vast). ⊗ Het risico bestaat dat ook de criminele effectiviteit toeneemt.
	4. Het opstellen van concrete doelen en afspraken met zichzelf leidt tot meer toewijding (commitment) aan het gedrag alsmede meer persoonlijke effectiviteit.	? Het risico bestaat dat gedetineerden onrealistische doelen stellen. De training gaat echter wel in op hindernissen die de gedetineerde kan tegenkomen. ☺ Oplossingsgerichte doelen werken beter dan vermijdingsgerichte doelen. In de training wordt beoogd positieve doelen te stellen.
	5. Meer zelfwerkzaamheid op relevante leefgebieden leidt tot meer persoonlijke effectiviteit.	☺ Deze aanname wordt onderbouwd door de literatuur.
	6. Het voorbereiden op tegenslagen leidt tot meer persoonlijke effectiviteit.	☺ Deze aanname wordt onderbouwd door de literatuur.
	7. Het leren niet af te wachten maar actief worden leidt tot een positievere inschatting van mogelijkheden tot verandering (appraisal of opportunities), wat samenhangt met meer persoonlijke effectiviteit.	☺ Deze aanname wordt onderbouwd door de literatuur.
	8. Meer persoonlijke effectiviteit leidt tot meer positief en minder negatief affect (emoties) en is daarmee positief gerelateerd aan motivatie om te stoppen met criminaliteit.	☺ Deze aanname wordt onderbouwd door de literatuur.

Kernelement	Veronderstelde mechanismen	Mate van ondersteuning door onderzoeksliteratuur ¹⁰
Sociale steun	9. Inzicht in het feit dat er sociale steun is binnen en buiten de gevangenis, leidt tot een toename van waargenomen sociale steun, wat samenhangt met minder negatief affect en meer positief affect, en daardoor een hogere motivatie om te stoppen met criminaliteit.	☺ Deze aanname wordt onderbouwd door de literatuur.
	10. Inzicht in het feit dat het noodzakelijk is om (professionele) hulp te vragen leidt eveneens tot een toename van de waargenomen sociale steun, wat samenhangt met minder negatief affect en meer positief affect, en daardoor een hogere motivatie om te stoppen met criminaliteit.	? Over deze stelling is geen literatuur gevonden. Het lijkt aannemelijk dat het inzicht dat hulp noodzakelijk is, leidt tot hulp vragen, maar bij degenen die dat niet gewend zijn is mogelijk meer nodig om werkelijk hulp te gaan vragen.
	11. Vaardigheden om hulp te vragen en daadwerkelijke hulp leidt tot het creëren van een nazorgcontext, wat leidt tot een toename van de waargenomen sociale steun, wat samenhangt met minder negatief affect en meer positief affect, en daardoor een hogere motivatie om te stoppen met criminaliteit.	? Over deze stelling is geen literatuur gevonden. De aanname lijkt aannemelijk. ⊗ Het risico bestaat dat het netwerk met antisociale contacten wordt vergroot. Het is de vraag in hoeverre trainers en begeleiders hier zicht op hebben.
Motivatie	12. Een proces van cognitieve transformatie leidt tot meer motivatie om te stoppen met criminaliteit.	☺ In de training wordt stapsgewijs gewerkt aan het vergroten van motivatie, door ambivalentie te vergroten en uiteindelijk concrete doelen voor verandering op te stellen.

Kernelement	Veronderstelde mechanismen	Mate van ondersteuning door onderzoeksliteratuur ¹⁰
	13. Een hogere mate van persoonlijke effectiviteit leidt tot meer motivatie om te stoppen met criminaliteit.	☹ Vanuit de training wordt niet gewerkt aan het vergroten van vaardigheden die nodig zijn om de doelen te bereiken. De vraag is, met name voor kortgestraften, in hoeverre dat buiten de training zal gebeuren. Verwacht wordt dat er bij een deel van de deelnemers vaardigheidstekorten zijn (bijvoorbeeld op het terrein van impulscontrole).
	14. Het creëren van een netwerk van sociale steun leidt tot meer mogelijkheden om hulp te vragen bij het uitvoeren van het terugkeeractiviteitenplan en leidt tot meer motivatie om te stoppen met criminaliteit.	☺ Onderdeel van motivatie om te stoppen met criminaliteit is het zoeken van sociale steun, wat essentieel is voor gedragsverandering. ? De vraag is in hoeverre het inzicht in het sociale netwerk daadwerkelijk leidt tot het vragen van hulp.
Algemeen	Het type methode is van invloed op de resultaten van de methode.	☺ De gebruikte cognitieve gedragsbenadering is potentieel veelbelovend.
	Een aantal moderatoren kunnen van invloed zijn op de resultaten, zoals programma-integriteit, vrijwillige of verplichte deelname en dosering.	? Programma-integriteit, vrijwillige deelname en dosering zijn van grote invloed op het resultaat. Bij al deze punten worden risico's gesignaleerd. ☹ De vraag is in hoeverre het programma integer wordt uitgevoerd en met name de rol van begeleiders na afronding van de training wordt ingevuld zoals beoogd. ☹ Niet-deelnemen heeft nadelige consequenties, dus ook minder gemotiveerde gedetineerden zullen toch deelnemen, wat van invloed kan zijn op de resultaten. ☹ De dosering is kort en niet onderbouwd. Het risico bestaat dat de dosering (zes bijeenkomsten in drie weken) niet voldoende is voor tenminste een deel van de gedetineerden om tot de beoogde resultaten te leiden.

Kernelement	Veronderstelde mechanismen	Mate van ondersteuning door onderzoeksliteratuur ¹⁰
	Effecten van interventies zijn over het algemeen groter als de interventie is afgestemd op kenmerken van individuele deelnemers, zoals 1) het recidiverisico, 2) criminogene factoren en 3) responsiviteit.	⊗ Gedetineerden met een laag recidiverisico hebben de training wellicht niet nodig. ⊗ Voor gedetineerden met een hoog recidiverisico is de training wellicht onvoldoende intensief. ? Het is de vraag in hoeverre de zelfgekozen doelen van gedetineerden gerelateerd zijn aan hun criminogene factoren. ? Het is de vraag in hoeverre binnen de training voldoende rekening kan worden gehouden met responsiviteit, waaronder IQ, taalvaardigheden e.d.

Deel 2 Evaluatie van de uitvoering van *Kies voor Verandering*

10 Inleiding

10.1 Inleiding

In het vorige deel werd de theoretische onderbouwing van de training *Kies voor Verandering* geëvalueerd. In het voorliggende deel wordt de uitvoering van de training geëvalueerd.

10.2 Onderzoeksvragen

De onderzoeksvraag van dit deel luidt: *wordt de uitvoering van de training Kies voor Verandering op de beoogde manier gerealiseerd?* Subvragen zijn:

- 2a In hoeverre wordt de beoogde doelgroep geselecteerd?
- 2b Voldoen de trainers en begeleiders aan de beoogde kwalificaties?
- 2c Zijn de benodigde faciliteiten aanwezig?
- 2d Wordt de training uitgevoerd zoals beoogd?
- 2e Wordt het beoogde natraject gerealiseerd?

10.3 Onderzoeksopzet

Om dit deel van het onderzoek uit te voeren zijn de volgende stappen genomen (zie Tabel 8 in de bijlage).

- 6 interviews met trainers¹¹.
- 28 interviews met begeleiders¹².
- 71 interviews met deelnemers, direct ná de training.
- Interviews met 2 uitvallers (deelnemers die de training niet hebben afgerond).

Er zijn geen trainingssessies bijgewoond door de onderzoekers. Voor deze globale aanpak is gekozen omdat de belangrijkste knelpunten al uit ons eerdere onderzoek (Mol et al., 2013) naar voren zijn gekomen, toen de programma-integriteit meer in detail is onderzocht. In het huidige onderzoek wordt vooral gekeken naar hoofdlijnen en naar onderdelen die, blijkens het vorige onderzoek, minder goed verliepen. De wijze waarop de gegevens zijn verzameld wordt hieronder beschreven.

10.4 Dataverzameling

De gegevens zijn verzameld in zes Penitentiaire Inrichtingen, waarbij een spreiding is aangehouden wat betreft de volgende kenmerken.

- Regionale/stedelijke functie.
- Huis van Bewaring/Gevangenis.
- Mannelijke/vrouwelijke gedetineerden.
- Indruk van goede/minder goede ervaringen met de uitvoering van training bij het hoofdkantoor van de Dienst Justitiële Inrichtingen.

Alle benaderde PI's verleenden hun medewerking voor het onderzoek.

¹¹ Vier individuele interviews, twee dubbelinterviews.

¹² Acht van hen konden vertellen over Terugkeeractiviteitenplannen van gedetineerden.

Trainers

Alle trainers van de onderzoeksgroepen in de zes Penitentiaire Inrichtingen zijn uitgenodigd voor een interview. Op locaties waar twee trainers werkzaam zijn, is aangegeven dat de trainers zelf mochten bepalen of zij het interview samen wilden geven, of dat één van de trainers het interview zou geven. In vier Penitentiaire Inrichtingen is vervolgens één trainer gesproken, in twee Penitentiaire Inrichtingen is met twee trainers gesproken. Elk interview, ongeacht het aantal trainers, duurde ongeveer een uur.

Begeleiders

Aan de trainers is gevraagd welke begeleiders betrokken waren bij de terugkeeractiviteitenplannen van de gedetineerden in de onderzoeksgroep. Hoewel in de handleiding van de training wordt aangegeven dat dit mentoren zouden moeten zijn, bleken in de praktijk verschillende typen functionarissen op te treden als begeleider: mentoren, casemanagers of in een enkel geval trainers zelf. De trainers mailden deze begeleiders namens de onderzoekers een uitnodigingsbrief voor het interview. Voor zover mogelijk betrof het de begeleiders van gedetineerden die ook aan het onderzoek hadden deelgenomen. Waar dat niet mogelijk was zijn andere begeleiders gevraagd.

Gedetineerden

Van de in totaal 149 gedetineerden die aan de training startten in de onderzoeksperiode is een steekproef getrokken van 71 gedetineerden die de training hadden afgerond. Deelnemers werden via de trainer uitgenodigd voor het interview. Omdat verwacht werd dat een aanzienlijk deel van de gedetineerden niet zou willen meewerken aan een interview werden alle gedetineerden uitgenodigd voor een interview. Vrijwel alle gedetineerden bleken te willen meewerken. Daarom is gestopt met dataverzameling nadat er een voldoende gelijke spreiding over de Penitentiaire Inrichtingen was bereikten en voldoende interviews waren gehouden. In **Tabel 9** (in de bijlage) wordt de spreiding van de gedetineerden die aan de training dan wel onderzoek hebben meegedaan weergegeven.

Ten tijde van de follow-upmeting (zes tot negen weken na de training) was het mogelijk dat deelnemers aan de training inmiddels waren vrijgelaten. Beoogd werd om een random steekproef te trekken, die vergelijkbaar was met de werkelijke situatie voor wat betreft de verhouding van deelnemers die nog vastzaten of al vrijgelaten waren. Al snel bleek echter dat ex-gedetineerden onbereikbaar bleken (zij hadden een verkeerd telefoonnummer opgegeven of namen hun telefoon niet op) of toch niet wilden meewerken aan een laatste interview. Er zijn drie pogingen gedaan om hen te bereiken. Toen bleek dat het interviewen van het beoogde aantal vrijgelaten ex-gedetineerden niet haalbaar was, is gekozen om meer gedetineerden die nog vastzaten te interviewen. Daarvoor is steeds een extra gedetineerde random getrokken.

Uitvallers

Er waren veel minder uitvallers dan verwacht: 9% (het aantal was vermoedelijk kleiner dan in vorige jaren door het gevangeniswezen werd geregistreerd vanwege de besproken koppeling aan het plusprogramma). Getracht is alle uitvallers te interviewen. Dit bleek niet altijd mogelijk doordat uitvallers in vrijheid waren gesteld of overgeplaatst. Wanneer ze wel aanwezig waren in de inrichting werden zij uitgenodigd voor een interview. Enkel van hen wilden daar niet aan meewerken. Uiteindelijk zijn twee van de veertien uitvallers geïnterviewd. Door dit lage aantal uitvallers kunnen geen betrouwbare uitspraken over deze groep worden gedaan en wordt de verkregen informatie niet gerapporteerd. Uit de registratiegegevens en gesprekken met trainers blijkt dat gedetineerden tijdens de training uitvallen om de volgende redenen.

- In vrijheid stelling.
- Overplaatsing naar een andere PI.
- Gebrek aan motivatie.
- Psychische problematiek.
- Toegang geweigerd door trainer vanwege gedragsproblemen.
- Om onduidelijke reden niet meer verschenen bij de training.

10.5 Interviewmethode

De interviews zijn gedaan met gestructureerde vragenlijsten met open vragen. De vragen verschilden per type functionaris en zijn opgesteld aan de hand van de onderzoeksvragen en aan de hand van de bevindingen uit deelonderzoek 1, zodat in de interviews ook teruggrepen werd naar de veronderstelde werkzame mechanismen die uit dat deelonderzoek naar voren kwamen.

10.6 Beoordeling van de terugkeeractiviteitenplannen

Om de kwaliteit van het terugkeeractiviteitenplan en de uitvoering daarvan te beoordelen zijn zowel gedetineerden als hun begeleiders bevraagd. Uit de interviews kwam naar voren dat 19 van de 27 gesproken begeleiders deze inschatting niet kon maken, omdat zij het terugkeeractiviteitenplan niet gezien hadden en de gedetineerde die ze moesten begeleiden niet gesproken hadden over zijn of haar doelen. De antwoorden van de resterende acht begeleiders zijn geanalyseerd.

Om de kwaliteit van de terugkeeractiviteitenplannen te beoordelen, zijn deze opgevraagd bij de trainers. Er zijn er 86 opgestuurd van de gedetineerden in de onderzoekspopulatie. Voor de beoordeling is gebruik gemaakt van een scoringslijst. Deze is opgesteld op basis van, ten eerste, informatie uit de planevaluatie (bv. welke onderwerpen moeten in het plan opgenomen zijn en op welke wijze dienen ze geformuleerd te zijn). Ten tweede is gebruik gemaakt van criteria die gebruikt zijn voor de beoordeling van de kwaliteit van plannen van aanpak voor gedragsverandering door reclasseringscliënten. Deze plannen van aanpak worden gemaakt door reclasseringswerkers. In een recent proefschrift (Bosker, 2015) zijn op basis van internationale wetenschappelijke onderzoeksliteratuur criteria opgesteld voor de beoordeling van de kwaliteit van deze plannen. Veel van deze criteria zijn in de checklist verwerkt. Uiteindelijk zijn de volgende criteria beoordeeld.

Mate waarin:

- doelen positief geformuleerd zijn
- doelen gericht zijn op sociale verbindingen
- stappen worden vermeld die al binnen detentie gezet kunnen worden om de doelen te bereiken
- stappen worden vermeld die na detentie gezet kunnen worden om de doelen te bereiken
- mensen worden genoemd die de deelnemer kunnen helpen om de doelen te bereiken
- de stappen logischerwijs passen bij de doelen
- doelen en stappen logisch en begrijpelijk zijn voor een buitenstaander
- de doelen SMART geformuleerd zijn (concreet, meetbaar, juiste doelen (passend bij de beschreven situatie), realistisch, met een planning).

De eerste plannen zijn gescoord door twee onderzoekers en de scoring is vergeleken en besproken. Na het moment dat de scores voor 90% overeenkwamen zijn de plannen door een onderzoeker gescoord.

Van 4 van de 86 terugkeeractiviteitenplannen kon niet de koppeling gemaakt worden met de ingevulde vragenlijst op de voormeting. Deze gedetineerden hadden geen geboortedatum of ander kenmerk ingevuld.

10.7 Exploratieve analyse van criminogene factoren in terugkeeractiviteitenplannen

Van 78 deelnemers is, via de gebruikelijke privacyprocedures, de zogenaamde Recidive Inschattingsschalen (RISc) opgevraagd bij de PI. Dit instrument wordt door Nederlandse reclasseringsorganisaties gebruikt om in hun schriftelijke advies aan de rechter in kaart te brengen welke criminogene factoren bij een justitiabele aanwezig zijn. De criminogene factoren die in het merendeel van de RISc's, in kaart gebracht worden, zijn: huisvesting; opleiding en werk; inkomen en financiën; relaties met partner, gezin en familie; relaties met vrienden en kennissen; drugsgebruik; alcoholgebruik; geschiedenis van antisociale gedragingen; denkpatronen en gedrag; antisociale attitude.

Gedetineerden mogen zelf bepalen welke doelen zij opnemen in het terugkeeractiviteitenplan, deze hoeven niet per se gericht te zijn op hun criminogene factoren. Het leek ons echter interessant om exploratief na te gaan in hoeverre de plannen wel op die factoren gericht waren. Het bleek ingewikkeld om alle RISc's op te vragen, deze waren ofwel niet opgesteld door de reclassering ofwel niet (snel) door de PI op te zoeken. Besloten is de exploratie te beperken tot de RISc's die zonder veel extra moeite konden worden aangeleverd door de PI's. Van 78 deelnemers is de RISc opgevraagd. Van 30 deelnemers kon een RISc worden aangeleverd. Daarvan waren slechts 17 RISc bruikbaar voor de analyse omdat in de overige RISc's geen duidelijke beschrijving van criminogene factoren opgenomen was. Twaalf van de 17 RISc's konden vervolgens worden gekoppeld aan een terugkeeractiviteitenplan. Van de andere was geen geboortedatum opgegeven zodat een koppeling niet mogelijk was.

10.8 Informed consent

De onderzochte Penitentiaire Inrichtingen werden vooraf geïnformeerd over het onderzoek middels een brief van de directeur Gevangeniswezen. De onderzoekers brachten vervolgens een bezoek aan de trainers waarin uitleg werd gegeven over het onderzoek en de wijze van gegevensverzameling. Begeleiders ontvingen via de trainers een brief van het onderzoeksbureau met informatie over het onderzoek en het verzoek om mee te werken aan een interview. Ook gedetineerden kregen voorafgaand aan het onderzoek een brief van het onderzoeksbureau met daarin uitleg over het onderzoek, de anonieme verwerking van de gegevens, een woord van dank voor de deelname en contactgegevens van het bureau. Vermeld werd dat deelname aan het onderzoek niet verplicht was.

10.9 Codering en analyse

De interviews zijn zoals vermeld gedaan met behulp van gestructureerde vragenlijsten met open vragen. De antwoorden werden door de interviewers gecodeerd. Vooraf werden gesloten antwoordcategorieën opgesteld op grond van informatie uit deelonderzoek 1, de kennis die beschikbaar was uit handleidingen van de training en eerder onderzoek (Mol et al., 2013).

De interviews zijn individueel afgenomen door één van twee onderzoekers. Zij hebben de eerste interviews samen afgenomen en de antwoordcategorieën vervolgens enigszins aangepast ter verduidelijking. Hierna zijn zes interviews gehouden door één interviewer in aanwezigheid van de tweede interviewer, terwijl de antwoorden gecodeerd werden door beide interviewers. Uit de vergelijking van hun codering kwam naar voren dat hun beoordeling voor 85% overeenkwam.

Voor de meeste gestelde vragen gold dat niet alle respondenten een antwoord konden geven. De in deze rapportage weergegeven aandelen betreffen de *geldige* antwoorden. In de tabellen in de bijlage zijn de ontbrekende aantallen (*missings*) wel weergegeven.

11 De deelnemers aan de training

11.1 Inleiding

In deel 1 is beschreven wat de training *Kies voor Verandering* beoogt en hoe de training moet worden uitgevoerd. In dit deel van het rapport wordt onderzoeksvraag 2a beantwoord: *wordt de uitvoering van de training Kies voor Verandering op de beoogde manier gerealiseerd?* Eerst volgt een korte omschrijving van wat volgens de handleidingen van de training de bedoeling is, en beschrijven daarna in hoeverre dit in de praktijk gerealiseerd wordt. In de bijlage zijn de gegevens in detail weergegeven in tabellen.

11.2 Selectiemethode

Volgens de handleiding van de training worden alle potentiële deelnemers benaderd met het verzoek een vragenlijst in te vullen, de Reflector. Hierna worden trainers geacht een intakegesprek te voeren met de kandidaat-deelnemers, om hun motivatie nader te bespreken en uitleg te geven over de training. Op grond daarvan bepaalt de trainer of de gedetineerde al dan niet kan deelnemen. Het is niet de bedoeling dat zeer ongemotiveerde gedetineerden instromen.

Conform de procedure, geven nagenoeg alle deelnemers aan de Reflector te hebben ingevuld (Tabel 10). Dit wordt bevestigd door de trainers. Op vier van de zes locaties geven de trainers aan intakegesprekken met deelnemers te voeren (Tabel 11). Op twee locaties wordt dit gesprek gevoerd door een medewerker van het reïntegratiecentrum. Op één van deze twee locaties geeft een trainer aan dat de instroomprocedure niet goed lijkt te gaan: de trainer heeft de indruk dat bij het reïntegratiecentrum niet genoeg wordt doorgevraagd naar de motivatie van de gedetineerde om te veranderen, zodat er soms deelnemers in de training terechtkomen die geen enkele motivatie voor deelname hebben, iets dat wel beoogd wordt.

11.3 Geselecteerde doelgroep

In de trainershandleiding van de training wordt aangegeven dat alle gedetineerden die naar verwachting nog minimaal drie weken verblijven in een Huis van Bewaring of Gevangenis in principe mee kunnen doen aan de training, met uitzondering van degenen die naar verwachting in een Inrichting voor Stelselmatige Daders of Penitentiair Programma worden opgenomen. Daarnaast wordt aangegeven dat de training geschikt is voor gedetineerden die willen veranderen of daarover twijfelen, niet voor degenen die ongemotiveerd zijn. Verder moeten gedetineerden de Nederlandse taal voldoende beheersen en psychisch en fysiek in staat zijn tot deelname.

De training wordt inderdaad gegeven in zowel Huizen van Bewaring als Gevangenissen. Trainers geven aan dat een aanzienlijk deel van de deelnemers toch niet goed in staat is tot Nederlands lezen en schrijven. Dit kan te maken hebben met een niet-Nederlandse afkomst, maar ook met een Licht Verstandelijke Beperking.

Ook blijken toch deelnemers geselecteerd te worden die bij aanvang niet intrinsiek gemotiveerd zijn. Uit de interviews blijkt dat dat waarschijnlijk om een substantieel gedeelte gaat. Zo geeft de helft van de deelnemers in de interviews aan vooral mee te doen aan de training om te kunnen promoveren naar het hiervoor genoemde plusprogramma en daardoor meer privileges te krijgen. Daarnaast noemt een kwart van de deelnemers de training - door de verbinding aan het plusprogramma - zelfs verplicht. Toch geeft de helft van de deelnemers aan dat ze zich ook

zouden hebben opgegeven als er geen verbinding met het plusprogramma was (zie Tabel 12 en Tabel 13).

Volgens de trainers starten deelnemers gemiddeld genomen minder gemotiveerd sinds de training is verbonden aan het plusprogramma. De trainers geven echter ook aan dat de meeste deelnemers gaandeweg alsnog gemotiveerd raken. Het drangelement (dat door een kwart van de deelnemers als dwang wordt ervaren) zou van invloed kunnen zijn op de uitkomsten van de training. De ontwikkelaars achten de training namelijk met name effectief als deze niet van bovenaf wordt opgelegd en waarbij deelnemers zelf streven naar verandering vanuit een intrinsieke (of autonome) motivatie (Nelissen et al., 2014).

Sommige begeleiders vinden dat de training niet aan bepaalde gedetineerden moet worden gegeven, maar de meningen verschillen over welke gedetineerden dit zijn: mensen in het Huis van Bewaring, mensen die nog tien jaar detentie voor zich hebben, mensen die aangeven dat zij niet gemotiveerd zijn om hun leven te veranderen.

Op twee locaties kwam het voor dat een (gerecidiveerde) deelnemer instroomde die de training al eens eerder had gevolgd. Herhaalde deelname wordt dus toegestaan. Deelname is volgens de interviews met de trainers voor hen niet vereist om in het plusprogramma te komen.

Omdat de training drie weken duurt, kunnen alleen gedetineerden deelnemen die naar verwachting vanaf de start van de training nog minimaal drie weken vastzitten. Voorafgaand daaraan moet tijd zijn om de Reflector af te nemen en het intakegesprek te voeren. Uit cijfers van de Dienst Justitiële Inrichtingen blijkt dat 60% van de gedetineerden een maand of minder vastzit (Linckens & De Looff, 2015). De training zal dus maximaal 40% van de totale gedetineerdenpopulatie bereiken.

11.4 Trainingsgroepen

De trainershandleiding schrijft voor dat de training aan maximaal twaalf deelnemers per groep kan worden gegeven. Een minimum aantal deelnemers wordt niet (meer) voorgeschreven. In een uitzonderlijk geval mag de training aan individuele gedetineerden gegeven worden.

De groepsomvang verschilt in de praktijk per locatie van drie tot elf deelnemers per groep. Het gemiddelde aantal deelnemers is zeven (Tabel 9).

12 Trainers en begeleiders

12.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de kwaliteit van zowel trainers als begeleiders aan de orde. Beide typen functionarissen hebben volgens de interventietheorie een belangrijke invloed op de gedetineerden.

12.2 Kwalificaties van trainers

Volgens de handleiding moeten trainers in dienst zijn bij DJI of de reclasseringsorganisaties en een interne opleiding hebben gevolgd om *Kies voor Verandering* te kunnen geven.

Bij vijf van de zes locaties waren de trainers in dienst van DJI. In de zesde locatie wordt de training verzorgd door een gepensioneerde vrijwilliger met een achtergrond in het onderwijs (Tabel 14).

Gemiddeld geven de bevraagde trainers de training sinds drie jaar (variërend van twee tot vier jaar).

De trainers krijgen een overweldigend goede beoordeling van de geïnterviewde deelnemers: bijna allemaal vonden zij dat de trainers goed zijn, goed kunnen uitleggen, de deelnemers goed kunnen motiveren en diep ingaan op wat de deelnemers zeggen (Tabel 15).

12.3 Opleiding en kwaliteitsbewaking van trainers

Alle trainers hebben de interne trainersopleiding gevolgd (Tabel 16). Op vier van de zes onderzochte locaties zeggen de trainers dat de opleiding goed is, maar te kort om trainers goed voor te bereiden op het geven van de training, in het bijzonder voor onervaren trainers (Tabel 17).

Ook zouden sommige trainers vaker intervisie willen, om zich te kunnen blijven ontwikkelen. Alle trainers geven aan dat er geen kwaliteitsbewaking is van de uitvoering van de training: "Niemand weet echt wat ik hier doe", "De evaluaties bevatten een schat aan informatie, maar gaan volgens mij de prullenbak in". Zij zouden graag meer kwaliteitsbewaking zien (Tabel 18).

12.4 Kwalificaties van begeleiders

Mentoren worden geacht de gedetineerden te begeleiden bij het nastreven van hun doelen, na afloop van de training. In de praktijk blijkt (zoals hiervoor al werd aangestipt) de begeleiding niet alleen te worden uitgevoerd door mentoren, maar ook door casemanagers en trainers. Twee op de drie bevraagde begeleiders is mentor, bijna een derde is casemanager en één op de tien is trainer (Tabel 19). Casemanagers hebben als taak om gedetineerden te helpen bij vijf "basisvoorwaarden" voor reïntegratie: werk en inkomen, onderdak, identiteitsbewijs, schulden en zorg. Ten behoeve van de leesbaarheid wordt voor alle drie de functionarissen hierna "begeleider" als benaming gehanteerd.

De begeleiders hebben ruime werkervaring, variërend van twee tot ruim tien jaar (Tabel 20). Ondanks hun ruime werkervaring hebben zij opvallend weinig ervaring met het begeleiden van gedetineerden bij de terugkeeractiviteitenplannen die ze tijdens de training hebben opgesteld: 31% van de bevraagde begeleiders geeft aan geen enkele deelnemer hierbij te hebben begeleid (Tabel 21). Nog eens 16% had nog maar één deelnemer begeleid bij de uitvoering van het

terugkeeractiviteitenplan. In het onderzoek uit 2013 (Mol et al., 2013) werd ook al geconcludeerd dat de beoogde begeleiding tekortschoot. Hier wordt later nog op teruggekomen.

12.5 Informatievoorziening en kwaliteitsbewaking van begeleiders

De helft van de bevraagde begeleiders zegt onvoldoende informatie te hebben ontvangen om de rol van begeleider bij terugkeeractiviteitenplannen goed te kunnen invullen (Tabel 22). Een kwart had naar eigen zeggen voldoende informatie.

Twee derde van de begeleiders geeft zichzelf tenminste een voldoende voor de begeleiding van de gedetineerden bij de uitvoering van de terugkeeractiviteitenplannen (Tabel 23).¹³ Ongeveer een derde van de hierover geïnterviewde begeleiders geeft zichzelf echter een onvoldoende. Een aantal begeleiders kon zichzelf geen cijfer te kunnen geven omdat zij geen enkele deelnemer hebben begeleid bij de uitvoering van hun terugkeeractiviteitenplan.

Vrijwel alle begeleiders geven aan dat zij het belangrijk vinden dat deelnemers worden begeleid bij de uitvoering van het terugkeeractiviteitenplan. Een derde van hen vindt zelfs dat de training zonder deze begeleiding geen zin heeft (Tabel 24).

In deze bevindingen klinkt een tegenstrijdigheid: enerzijds zeggen veel begeleiders dat ze niet tot matig begeleiden, anderzijds zeggen begeleiders dat zij de begeleiding (zeer) belangrijk vinden. Een mogelijke verklaring voor deze tegenstrijdigheid ligt in de hoeveelheid tijdsdruk die begeleiders ervaren voor het uitvoeren van de begeleiding: op de vraag of zij genoeg tijd hebben om te begeleiden bij de uitvoering van het terugkeeractiviteitenplan, antwoordt meer dan de helft van de begeleiders dat zij hiervoor (te) weinig tijd hebben (Tabel 25). Slechts een derde van de begeleiders zegt dat het binnen de beschikbare tijd lukt om deelnemers te begeleiden bij het terugkeeractiviteitenplan. Mogelijk kan de tegenstrijdigheid ook verklaard worden vanuit vrees van mentoren dat hun status in het gedrang zou komen wanneer zij niet alleen “beveiligen” maar ook “motiverend bejegenen”. Eén mentor illustreert dit als volgt: hij vindt het moeilijker om een onwillige gedetineerde in te sluiten op zijn cel wanneer hij op een ander moment als mentor toenadering moet zoeken bij die gedetineerde.

Vier afdelingshoofden beaamen desgevraagd dat de begeleiding door mentoren bij TRA-activiteiten (oftewel activiteiten op basis van het terugkeeractiviteitenplan) nog niet optimaal verloopt. Mentoren hebben te weinig mogelijkheid om regelmatig gesprekken in te plannen met de gedetineerden: zij moeten op hun werkplek blijven en kunnen vaak niet in een aparte ruimte gaan zitten. Ook zouden zij te veel andere werkzaamheden hebben om aan de TRA-begeleiding toe te komen. Het bespreken van het terugkeeractiviteitenplan schiet er dus regelmatig bij in. In dat geval wordt het terugkeeractiviteitenplan ook niet geregistreerd in het Detentie- en Reïntegratieplan. Gevolg is dat case managers het plan niet kunnen inzien. Zij weten dan niet of een gedetineerde de training heeft afgerond en of er doelen in het terugkeeractiviteitenplan staan waar de begeleider bij kan helpen. Op sommige locaties wordt de registratie daarom (soms) door de trainers gedaan. Er wordt door de afdelingshoofden en mentoren een belangrijk verschil benoemd tussen het Huis van Bewaring en de Gevangenis. Op de laatste zou wel enige ruimte zijn

¹³ Voor de meeste gestelde vragen gold dat niet alle respondenten een antwoord konden geven. De in deze rapportage weergegeven aandelen betreffen de *geldige* antwoorden. In de tabellen in de bijlage zijn de ontbrekende aantallen (*missings*) wel weergegeven.

voor de mentoren om te begeleiden bij het terugkeeractiviteitenplan. Maar in het Huis van Bewaring geldt meer “de waan van de dag” en er is vaak onvoldoende tijd voor begeleiding.

Er is geen kwaliteitsbewaking voor de begeleiding bij de terugkeeractiviteitenplannen. Zowel afdelingshoofden als mentoren geven aan dat de mentoren niet worden aangesproken op het *niet* bespreken van het terugkeeractiviteitenplan. Op twee locaties geven de afdelingshoofden aan dat er voor 2016 wel concrete plannen zijn om mentoren meer te gaan sturen op het bespreken van het terugkeeractiviteitenplan met degenen die ze moeten begeleiden. Vrijwel alle begeleiders denken dat de begeleiding van deelnemers bij de uitvoering van het terugkeeractiviteitenplan verschillend wordt uitgevoerd in de Nederlandse Penitentiaire Inrichtingen (Tabel 26). Uit het onderzoek komt naar voren dat het gebrek aan begeleiding voorkomt bij alle zes onderzochte inrichtingen.

13 Overige randvoorwaarden

13.1 Faciliteiten

Overige randvoorwaarden zijn niet beschreven in de documenten, maar omvatten een zaal en faciliteiten als flipovers, materiaal voor de trainers en werkboeken voor gedetineerden.

Op de helft van de onderzochte locaties geven de trainers aan dat de praktische organisatie rondom de training goed verloopt. Op de andere helft van de locaties melden de trainers de volgende praktische knelpunten.

- De blokken waarin de training gevolgd mag worden (bijvoorbeeld niet tijdens arbeidsuren), waardoor de training lastiger te plannen is.
- Communicatie vanuit medewerkers naar trainers over de achtergrond van gedetineerden (bijvoorbeeld of zij een zedendelict pleegden of psychotisch zijn) waardoor trainers onverwachts met moeilijke situaties te maken kunnen krijgen.
- Communicatie over het begeleiden van gedetineerden naar de trainingszaal, waardoor gedetineerden soms niet naar de training kunnen komen. Eén trainer zegt: "Het komt over alsof er weinig aandacht voor is binnen de PI, men bemoeit zich niet met wat ik hier doe. Deelnemers moeten op onze locatie zelfstandig naar de training komen, maar PIW-ers¹⁴ wijzen de deelnemers er niet op dat ze een training hebben. Dan komen deelnemers niet opdagen."

Knelpunten rondom inhoudelijke aspecten werden hiervoor al beschreven (knelpunten bij selectie, geen intrinsieke motivatie voor deelname en inzet en tijd van begeleiders).

Uiteraard is ook tijd een cruciale vereiste: deelnemers moeten in staat gesteld worden om de training bij te wonen, trainers hebben tijd nodig voor het voorbereiden en uitvoeren van de intakegesprekken en trainingsbijeenkomsten en begeleiders hebben tijd nodig voor het voeren van een gesprek over het terugkeeractiviteitenplan. Tot slot is er tijd nodig voor zowel trainers als mentoren voor het doen van rapportage in het interne systeem Tulp. Over de beschikbare tijd wordt vooral duidelijk dat mentoren onvoldoende tijd ervaren voor de begeleiding van gedetineerden bij de uitvoering van terugkeeractiviteitenplannen. Daarnaast geven trainers aan dat zij wel meer sessies zouden willen verzorgen en meer tijd per sessie zouden willen hebben. Een trainer zegt "Ik sta volledig achter de training. Je kunt mensen niet in drie weken veranderen, maar het is een goed begin om ze aan het denken te zetten". Eén trainer noemt als kanttekening dat trainers het soms te druk hebben om twee bijeenkomsten per week te geven.

13.2 Materialen

13.2.1 Trainershandleiding

Alle trainers geven aan dat zij de trainershandleiding overwegend goed vinden (Tabel 28). Op vier locaties zeggen trainers dat de trainershandleiding voldoende handvatten biedt voor het geven van de training. Maar op twee locaties geven de trainers aan nog wel onderdelen te missen. Het betreft de volgende.

- Het "DISC persoonlijkheidsmodel" (dit model kent vier persoonlijkheidstijlen - dominant, invloedrijk, stabiel, consciëntieus - met bijbehorende gedragskenmerken).

¹⁴ Penitentiair Inrichtingswerkers.

- De “behoeftepiramide van Maslow”. Deze piramide telt vijf niveaus van menselijke behoeftes, variërend van lichamelijke behoeftes tot behoefte aan erkenning tot zelfontplooiing.

Op twee locaties geven de trainers aan dat er soms herhaling in de trainingsstof zit, bijvoorbeeld de vragen over doelen en terugblikken op het verleden.

De trainers zijn positief over het nieuwe (in 2015 ingevoerde) trainingsmateriaal voor de training. Zij vinden het een vooruitgang dat er niet meer met verschillende bijlagen wordt gewerkt. Twee trainers geven aan dat de aanpassingen in het nieuwe materiaal vooral op het gebied van vormgeving zijn gedaan en dat inhoudelijk weinig is veranderd. Andere trainers noemen de verbeterde helderheid van het werkboek. Ook zegt een trainer dat sommige oefeningen ‘leuker’ zijn gemaakt dan voorheen. Een aantal trainers benoemt ook de verbetering van het format van het terugkeeractiviteitenplan.

13.2.2 Werkboek voor deelnemers

Een grote meerderheid van de gedetineerden vinden het werkboek voldoende tot goed en begrijpelijk (Tabel 29).

13.3 Overige verbeterpunten in de uitvoering volgens trainers

Op de vraag of zij dingen aan de training zouden willen veranderen, antwoorden trainers zeer divers. Onderwerpen die volgens trainers zouden moeten worden toegevoegd zijn de volgende.

- Acceptatie (van het verleden, van het delict, van zichzelf).
- Sterke eigenschappen van de deelnemers.
- Aanpassingen in de vorm van de training ten behoeve van mensen met een verstandelijke beperking (zoals plaatjes).
- Meer oog voor het individu en minder voor het delict.
- Trainers leren om te gaan met belastende informatie.
- Meer tijd per trainingssessie.
- Meer sessies.
- Betere begeleiding bij de uitvoering van het terugkeeractiviteitenplan na afronding van de training.
- Opheffing van de koppeling aan het plusprogramma.

Op vier van de zes locaties geven de trainers aan dat het goed gaat met het draagvlak in de PI voor de training, maar dat sommige functionarissen nog niet goed meewerken. Op één locatie zegt de trainer zelfs dat iedereen goed meewerkt. Op slechts één locatie zegt de trainer dat het niet goed gaat met het draagvlak voor de training: “Bijna alle lagen werken tegen” (Tabel 30).

Het belangrijkste knelpunt in de algemene (dus niet alleen praktische) uitvoering van de training, lijkt vooral de achterblijvende betrokkenheid van de mentoren te zijn. Zo zegt een trainer: “Na de laatste bijeenkomst begint het veranderen eigenlijk pas, maar dan is er nauwelijks begeleiding”.

13.4 Verbeterpunten volgens begeleiders

Ook begeleiders zijn positief over de training. Zo’n 80% vindt dat doorgegaan moet worden met het aanbieden van de training (Tabel 32). Toch zegt de helft van deze groep dat zij wel dingen zouden veranderen aan invulling van de begeleiding na afloop van de training. Meermaals werd aangegeven dat men van mening is dat er meer tijd en geld nodig is om de begeleiding na de training naar behoren in te vullen. Een aantal mentoren geeft aan dat ook anderen zouden moeten

helpen bij de terugkeeractiviteitenplannen: zowel collega's binnen het Gevangeniswezen als functionarissen die na detentie een rol gaan spelen (reclassering, gemeentes, zorginstellingen). Aanvullend daarop geeft ongeveer de helft van de begeleiders aan dat er niet bij iedereen binnen de eigen PI (of volgens sommigen zelfs niemand) draagvlak is (Tabel 31).

14 Programma-integriteit

Dit hoofdstuk behandelt de mate waarin de training *Kies voor Verandering* wordt uitgevoerd conform de handleiding. Het betreft in dit hoofdstuk met nadruk de training zelf. Het natraject wordt in het volgende hoofdstuk behandeld.

14.1 Gebruik van de trainershandleiding

De trainershandleiding stelt dat deze gevolgd dient te worden, zowel wat betreft inhoud als wat betreft volgorde. Alle onderdelen dienen aan de orde te komen en van de trainershandleiding dient niet te worden afgeweken. Tegelijkertijd laat de handleiding ruimte aan de trainer om specifieke invulling aan een bepaalde onderdeel te geven.

Op slechts twee van de zes onderzochte locaties geven trainers aan bij de uitvoering van de trainingsonderdelen volledig aan de trainershandleiding vast te houden. Op de vier andere locaties wordt aangegeven dat sommige onderdelen anders worden uitgevoerd. Gemiddeld schatten de trainers dat zij ongeveer 70% van de training uitvoeren zoals in de trainershandleiding staat beschreven, maar zij variëren daarin behoorlijk: van 30 tot 90%.¹⁵

Op geen van de onderzochte locaties worden *bijeenkomsten* overgeslagen. Als onverhoopt een bijeenkomst uitvalt, dan wordt deze ingehaald. In vijf van de zes locaties geven trainers aan, dat zij *onderdelen* van de bijeenkomsten overslaan (Tabel 34 en Tabel 35). Een reden om een onderdeel over te slaan kan zijn dat er te weinig tijd is, of dat trainers merken dat een onderdeel niet aanslaat. De "Line-up" wordt twee keer genoemd als onderdeel dat wel eens wordt overgeslagen. Ook de vraag "Hoe kwam je aan geld voordat je in detentie kwam?" wordt twee keer genoemd als een onderdeel dat niet goed werkt. Op één locatie heeft een trainer die vraag veranderd in "Wie heeft er gewerkt?".

De meerderheid van de trainers zegt dat er in de training zoals zij die uitvoeren, genoeg aandacht is voor de kernonderdelen van de training (Tabel 36). Op de helft van de locaties zeggen de trainers dat de kernonderdelen ook goed aanslaan bij de deelnemers (Tabel 37). Op twee locaties geven de trainers aan dat zij er bij deze onderwerpen juist erg "aan moeten trekken" bij de deelnemers. Op de laatste locatie zeggen de trainers dat het per deelnemer verschillend is of deze onderwerpen aanslaan.

Sommige trainers hebben wijzigingen aangebracht in de training om genoeg aandacht te besteden aan de kernonderdelen. Alle locaties lijken toevoegingen aan de training te hebben gedaan, meestal in de vorm van motiverende quotes, plaatjes, filmpjes en teksten. Soms hebben trainers ook een extra hand-out toegevoegd waarop bijvoorbeeld opgedane lessen uit de bijeenkomsten worden samengevat of verduidelijkt. Een enkele trainer doet inhoudelijke toevoegingen die niet direct verband houden met een onderdeel van de training. Zo bespreekt één van de trainers het eerder genoemde "DISC-persoonlijkheidsmodel". Opvallend is dat dit door veel van de deelnemers op de betreffende locatie werd genoemd als het onderdeel waar ze veel aan hadden gehad. Verder

¹⁵ Voor het bepalen van de effectiviteit van een programma dient tenminste 60% van het programma ingezet te zijn (Durlak en Dupre, 2008).

geven de deelnemers in ruime meerderheid aan dat het werkboek nauwkeurig gevolgd is tijdens de training (Tabel 38).

14.2 Trainingsperiode

De trainershandleiding schrijft voor dat de zes trainingsbijeenkomsten worden gegeven in drie tot zes weken tijd. Op vier van de zes onderzochte locaties wordt de training altijd in drie weken gegeven, met twee bijeenkomsten per week (Tabel 39). De twee andere locaties geven de training meestal in drie weken en soms in zes weken.

Zoals hiervoor vermeld had de oorspronkelijke training 8 sessies in zes weken. De deelnemers krijgen in de verkorte versie opdrachten mee voor de volgende bijeenkomst. Dit scheelt trainingstijd tijdens de bijeenkomsten en stimuleert de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid, zo wordt vermeld door DJI. De ontwikkelaar is niet betrokken geweest bij de aanpassingen. Hij gaf eerder aan (Mol et al., 2013) dat het oorspronkelijk idee ook zes sessies was maar destijds op verzoek van DJI is uitgebreid naar acht sessies. De training is volgens de ontwikkelaar ook in zes weken uitvoerbaar. Belangrijk is dat er voldoende tijd tussen de bijeenkomsten is voor reflectie en voor huiswerk (dit kan individueel verschillen). Uitvoering in twee weken zou niet mogelijk zijn, gaven de ontwikkelaar en het opleidingsinstituut in 2013 aan, omdat dat te weinig tijd geeft voor bezinning en inklinking. Desalniettemin wordt de training nu dus vaak in drie weken gegeven; weliswaar meer dan twee weken, maar wellicht nog niet voldoende.

Op vrijwel alle locaties spreken trainers een voorkeur uit voor een trainingsperiode van drie weken, omdat de stof tussen de bijeenkomsten dan minder weg zou zakken. Bovendien zijn er praktische redenen: nu kunnen meer gedetineerden die maar kort vastzitten deelnemen.

14.3 Aantal trainers per groep

Bij meer dan acht deelnemers zou de training volgens de trainershandleiding door twee trainers gegeven moeten worden. Vier van de zes locaties werken echter *altijd* met één trainer per trainingsgroep, ongeacht de groepsomvang. Twee van de zes locaties werken *altijd* met twee trainers per groep, ongeacht de groepsomvang (Tabel 40).

15 Het treffen van voorbereidingen voor verandering

15.1 Inleiding

De training is stap één in het beoogde veranderproces. Tijdens de training moeten de gedetineerden nadenken over de doelen in hun leven en na de training moeten zij werken aan het bereiken van die doelen. Volgens de trainershandleiding stellen de deelnemers in de laatste trainingsbijeenkomst een terugkeeractiviteitenplan op. De trainershandleiding schrijft voor dat de doelen in het terugkeeractiviteitenplan moeten worden opgesteld op basis van de eigen wensen, mogelijkheden, redenen en behoeften van gedetineerden. Bovendien moeten de doelen haalbaar en "SMART" zijn: specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdsgebonden. Ook schrijft de trainershandleiding voor dat de trainer de haalbaarheid van de doelen bespreekt met de mentor: de zogenaamde "kwaliteitscheck". Het MDO besluit op basis van het terugkeeractiviteitenplan, het (geregistreerde) mentorgesprek en de input van de leden van het MDO, aan welke terugkeeractiviteiten de gedetineerde gaat meedoen. Tot slot schrijft de trainershandleiding voor dat de trainers de mentoren informeren over de voortgang van de training. Het is de bedoeling dat gedetineerden hun plan vervolgens ter hand nemen om te werken aan hun toekomst. Zij worden geacht de mentor om hulp te vragen. Als zij dat niet doen wordt de mentor geacht hier initiatief toe te nemen. Hieronder wordt beschreven in hoeverre de beoogde uitvoering in de praktijk bereikt wordt.

15.2 Het opstellen van de terugkeeractiviteitenplannen

In de praktijk blijken de meeste gedetineerden inderdaad een terugkeeractiviteitenplan op te stellen. Opvallend genoeg kan niet iedereen zich dat – een week later – herinneren. Ongeveer 80% doet dat wel (Tabel 41). Het merendeel geeft aan dat hun belangrijkste doelen in het terugkeeractiviteitenplan staan (Tabel 42).

Alle bevraagde trainers geven aan het terugkeeractiviteitenplan een belangrijk onderdeel van de training te vinden (Tabel 43). Eén van hen vindt het een belangrijk, maar geen noodzakelijk onderdeel van de training. Hij legt uit dat het voor sommige deelnemers te vroeg is om een terugkeeractiviteitenplan te maken. Van de resterende vijf trainers geven er vier aan dat het opstellen van het terugkeeractiviteitenplan wel enige moeite kost (Tabel 44). Twee van hen zeggen dat het vooral moeilijk is voor de deelnemers om SMART-doelen te bedenken.

Op vijf van de zes locaties geven de trainers aan de deelnemers te sturen richting SMART-doelen (Tabel 45). Op één locatie zeggen de trainers dat zij het belangrijker vinden dat de doelen persoonlijk zijn, echt van de gedetineerde zelf, dan dat de doelen SMART zijn. Een trainer licht toe dat 'specifiek' betekent, dat als een buitenstaander het plan leest, deze het moet kunnen begrijpen. Een andere trainer legt als volgt uit wat hij met 'specifiek' bedoelt: 'Als het doel gaat over het vinden van werk, dan moet het terugkeeractiviteitenplan antwoord geven op de vraag: "Welk werk? Waar? Hoe ga ik dat regelen? Wie kan me erbij helpen?" Als het doel gaat over een goede moeder zijn, dan moet het terugkeeractiviteitenplan ook vertellen wat precies een goede moeder is.'

Op de vraag hoe belangrijk het is dat deelnemers *haalbare* doelen stellen, antwoorden trainers op vier van de zes locaties dat dit heel belangrijk is (Tabel 46). Op twee van de zes locaties zegt men

dat het belangrijk, maar niet noodzakelijk is dat de deelnemers haalbare doelen opstellen. Op de vraag óf deelnemers haalbare doelen stellen, antwoordt men op vier van de zes locaties dat de meeste deelnemers dit doen en op de resterende twee locaties stelt men zelfs dat alle deelnemers haalbare doelen stellen (Tabel 47). Op deze twee locaties zeggen de trainers zeer veel aandacht te besteden aan de haalbaarheid van doelen en de haalbaarheid zelf te beoordelen op basis van hun indruk of voorkennis van de deelnemer. Wat haalbaar ('realistisch' en 'acceptabel') is, hangt volgens de trainers af van wat zij van de deelnemer hebben gezien tijdens de training: begreep hij of zij de onderdelen van de training? Kon hij of zij nadenken over de eigen manier van denken? De meerderheid van de trainers lijkt de haalbaarheid van de terugkeeractiviteitenplannen ook op basis van de eigen ervaring in te schatten. Hierna wordt ingegaan op de kwaliteit van de terugkeeractiviteitenplannen.

15.3 Kwaliteit van de terugkeeractiviteitenplannen

Trainers en deelnemers zijn dus positief over de plannen. De volgende vraag is nu: wat is de kwaliteit van de plannen, als deze beoordeeld worden op grond van de elementen die volgens de interventietheorie belangrijk zijn? Dit komt naar voren in Tabel 1 op de volgende pagina, waarin de scores van de terugkeeractiviteitenplannen worden vermeld, zoals deze zijn beoordeeld met een systematische scoringslijst.

Uit de beoordeling komt naar voren dat de plannen het best scoren op de volgende onderdelen.

- Positief geformuleerde doelen (98% van de terugkeeractiviteitenplannen bevatte deze).
- Doelen die logisch volgen uit de problematiek (de 'juiste' doelen¹⁶).
- Stappen die in lijn zijn met de gestelde doelen.

Zaken die minder goed vorm krijgen in de plannen zijn de volgende.

- De focus op het versterken van sociale verbindingen.
- Concrete stappen die buiten detentie gezet gaan worden.
- Het benoemen van personen die voor hulp ingeschakeld kunnen worden.

Van sommige onderdelen is het verrassend dat deze vaak ontbreken, aangezien het specifieke koppen zijn in de formulieren die gebruikt worden om het plan op in te vullen. Ook is opvallend dat weinig wordt vermeld welke hulp kan worden ingeroepen, terwijl dat in de training veel aandacht krijgt. Ook blijkt de mate waarin de doelen en stappen SMART geformuleerd zijn veel beperkter dan de trainers aangaven.¹⁷

¹⁶ Hiermee wordt bedoeld dat voor zover dat was na te gaan, de problemen bij de kern worden aangepakt en niet de symptomen of de neveneffecten. Een voorbeeld van dit laatste: iemand die zich tot doel stelt de relatie met iemand te verbeteren, de eigen verslaving als hindernis ziet, maar aan dit laatste geen doel koppelt.

¹⁷ Getoetst is of de kwaliteit van het plan (in de vorm van een totaalscore, zie Tabel 1) samenhangt met de motivatie om te stoppen met criminaliteit, de verandering hierin ten opzichte van het begin van de training én de zelf gerapporteerde verandering. Dit bleek niet het geval.

Tabel 1

Scores terugkeeractiviteitenplannen (n = 82)

	<i>Grotendeels</i>	<i>Deels</i>	<i>Totaal</i>
Doelen benoemd	100%	0%	100%
<i>Inhoudelijk</i>	<i>(2 punten)</i>	<i>(1 punt)</i>	
Positief geformuleerde doelen	98%	2%	100%
Stappen in lijn met de doelen	39%	44%	83%
Stappen binnen detentie benoemd	32%	43%	75%
Stappen buiten detentie benoemd	24%	42%	66%
Gericht op versterken sociale verbindingen	6%	46%	52%
Hulplijnen benoemd	9%	26%	35%
Logisch/begrijpelijk plan	31%	38%	69%
Specifiek	16%	44%	62%
Meetbaar	10%	46%	56%
De 'juiste' doelen	48%	38%	86%
Realistisch	11%	55%	66%
Tijdsgebonden	0%	4%	4%
Totaalscore (max. 24 punten mogelijk)			
0-5 punten			10%
6-10 punten			40%
11-15 punten			37%
16-20 punten			13%

15.4 Relatie tussen doelen en criminogene factoren

De onderzoekers hebben exploratief de inhoud van enkele terugkeeractiviteitenplan beoordeeld om na te gaan in hoeverre de doelen die gedetineerden zichzelf stellen gerelateerd zijn aan hun individuele criminogene factoren (de factoren die samenhangen met het individuele criminele gedrag). Uit de planevaluatie kwam namelijk naar voren dat het van belang is om de interventie te richten op de criminogene factoren van gedetineerden. Wil men het risico op recidive verminderen, dan zal in elk geval aan die factoren gewerkt moeten worden. Omdat gedetineerden vrij zijn hun eigen doelen te stellen, is het mogelijk dat de gekozen doelen wel zinvol zijn, maar niet gerelateerd zijn aan hun criminele gedrag en in die zin niet de kern van het probleem raken.

De analyse van criminogene factoren kon worden gedaan bij dertien gedetineerden. De resultaten zijn dus niet generaliseerbaar naar de totale gedetineerdenpopulatie maar geven slechts een kleine indruk. Hiertoe is de inhoud van de terugkeeractiviteitenplannen vergeleken met de criminogene factoren zoals genoemd in de diagnose van de reclassering, zoals beschreven in de RISC (Recidive Inschattingsschalen). Op basis van de analyse van deze dertien RISC's en terugkeeractiviteitenplannen kan geconcludeerd worden dat de mate waarin het terugkeeractiviteitenplan gericht is op de aanwezige criminogene factoren sterk varieert. Vier van de terugkeeractiviteitenplannen zijn amper gericht op de aanwezige criminogene factoren (Tabel

48). Drie van de plannen zijn deels gericht op de criminogene factoren en nog drie plannen zijn grotendeels gericht op de aanwezige criminogene factoren. Dit betekent dat ongeveer de helft van deze groep een probleem dat volgens inschatting van de reclassering te maken heeft met het criminele gedrag (bijvoorbeeld verslaving of impulsiviteit) niet als doel wordt gesteld om te veranderen. Men stelt zichzelf wel doelen, en deels ook criminogene doelen, maar men vergeet doelen die essentieel kunnen zijn of is er nog niet aan toe de achterliggende problemen aan te pakken. Een voorbeeld is een gedetineerde die als doel stelt huisvesting en een baan te zoeken, maar die niet als doel stelt minder drugs te gebruiken terwijl dat wel als probleem is geconstateerd. Het risico bestaat dan dat hij zonder te werken aan zijn verslavingsproblematiek terugvalt in criminaliteit. De kans op recidivevermindering zou groter zijn als de doelen meer gericht zouden zijn op criminogene factoren. Dit is echter geen vereiste van de training.

Samenvattend: hoewel trainers en begeleiders de doelen van groot belang en haalbaar zeggen te vinden, komt uit de analyse van de onderzoekers naar voren dat de kwaliteit van de plannen matig is. De doelen en de stappen die in detentie al kunnen worden uitgevoerd worden redelijk logisch opgesteld. Er wordt echter weinig aandacht besteed aan welke stappen na detentie gezet kunnen worden en wie dan om hulp kan worden gevraagd.

15.5 De uitvoering van de terugkeeractiviteitenplannen

Bij de uitvoering van de terugkeeractiviteitenplannen kunnen gedetineerden hun begeleiders om hulp vragen. Als zij dat niet doen worden mentoren geacht zelf navraag te doen. De praktijk wijst uit dat het natraject allerm minst verloopt zoals beoogd. Vrijwel alle deelnemers zeggen een mentor te hebben in de Penitentiare Inrichting, maar het merendeel van de gedetineerden benadert de mentor niet voor een gesprek over het terugkeeractiviteitenplan. Nog geen 20% heeft het terugkeeractiviteitenplan zes tot negen weken na afronding van de training besproken met de mentor. Ongeveer 40% van de bevroagde deelnemers geeft direct na de training al aan niet van plan te zijn om een dergelijk gesprek te vragen. Bijna 20% geeft zelfs aan niets aan de mentor te hebben. Opvallend is ook dat tien gedetineerden aangeven niet te weten wie hun mentor is of de mentor nooit te hebben gesproken. Zie Tabel 49 t/m 51 voor meer details.

Het benaderen van mentoren lijkt al mis te gaan tijdens de training. Slechts de helft van bevroagde trainers attendeert gedetineerden op het feit dat het hun eigen verantwoordelijkheid is om de mentor te benaderen (Tabel 52). Redenen die hiervoor genoemd worden zijn dat trainers vinden dat mentoren actie zouden moeten ondernemen, of dat de betrokkenheid van de mentoren toch achterblijft en men dus de gedetineerden niet blij wil maken met een dode mus. In sommige Penitentiare Inrichtingen wordt aangegeven dat niet mentoren, maar casemanagers gedetineerden helpen bij het terugkeeractiviteitenplan. Uit het onderzoek bleek echter dat dit alleen gebeurt wanneer er doelen in het terugkeeractiviteitenplan staan, die gaan over de leefgebieden waar casemanagers verantwoordelijk voor zijn, namelijk: identiteitspapieren, werk en inkomen, schulden, onderdak en zorg. De casemanagers blijken het terugkeeractiviteitenplan niet systematisch te bekijken of te bespreken met gedetineerden.

Voor zover deelnemers wel geïnformeerd zijn, benaderen zij de mentor vervolgens lang niet altijd. Volgens een aantal trainers is het voor veel gedetineerden een te grote stap om de mentor te benaderen met hun persoonlijke toekomstplan: ze "durven" niet.

Het merendeel van de deelnemers zelf geeft aan het zeer belangrijk te vinden om het terugkeeractiviteitenplan uit te voeren. Ongeveer 80% geeft het cijfer negen of tien om aan te duiden hoe belangrijk zij dit vinden. Slechts 4% geeft een onvoldoende (Tabel 53).

De mentor onderneemt evenmin stappen. Uit de interviews met trainers, casemanagers én mentoren blijkt dat zij enerzijds vinden dat de gedetineerde zelf verantwoordelijk is voor het bespreken van het terugkeeractiviteitenplan met de mentor (Tabel 54). Anderzijds geven ze ook aan dat wanneer de gedetineerde dit niet doet, de mentor de gedetineerde moet benaderen. Ook begeleiders vinden dat: 65% van hen vindt dat zij in dat geval actie moeten ondernemen. Maar de meesten van hen geven aan hier geen tijd voor te hebben en het dan ook niet te doen.

16 Conclusies van de evaluatie van de uitvoering

16.1 Conclusies

In dit hoofdstuk worden de antwoorden samengevat op de onderzoeksvragen van onderzoeksdeel 2. De hoofdvraag van dit deel luidt: *wordt de uitvoering van de training Kies voor Verandering op de beoogde manier gerealiseerd?* De subvragen worden in onderstaande tabel beantwoord. Hierbij wordt aangegeven wat volgens de handleiding beoogd wordt en wat in de praktijk meer of minder gerealiseerd wordt.

Overzicht 4.

De beoogde uitvoering vergeleken met de uitvoering in de praktijk.

Onderzoeksvraag 2a: in hoeverre wordt de beoogde doelgroep geselecteerd?		
Aspect	Beoogd	In de praktijk ¹⁸
Doelgroep	• Alle gedetineerden, • met een verwachte detentieduur van minimaal drie weken vanaf het startmoment van de training, • met voldoende beheersing van de Nederlandse taal en • die psychisch en fysiek capabel zijn om de training te kunnen volgen en • die willen veranderen of daarover twijfelen.	⊗ De geselecteerde gedetineerden zijn niet altijd in staat de inhoud of de taal voldoende te begrijpen.
Exclusie-criteria	• Gedetineerden die geplaatst zijn in een Penitentiair Psychiatrische Centrum of een Inrichting voor Stelselmatige Daders. • Gedetineerden die een onrechtmatige verblijfsstatus hebben of in een procedure zitten die de gedetineerde eventueel als ongewenst zou kunnen verklaren. • Gedetineerden die ongemotiveerd zijn om mee te doen.	⊗ 40% van de deelnemers is niet intrinsiek gemotiveerd en doet alleen mee omdat hij of zij dan naar het plusprogramma mag waarin meer vrijheden verleend worden.
Selectie-procedure	Voorafgaand aan deelname aan de training vult de gedetineerde een digitale vragenlijst in, de 'Reflector'. Deze vragenlijst beoogt de deelnemer alvast te laten nadenken over wie hij of zij is, waar hij of zij	⊗ In sommige locaties voert niet de trainer maar een medewerker van het reïntegratiecentrum een intakegesprek. Dit lijkt volgens de trainers niet altijd goed te gaan. Wellicht is dit mede van invloed op hiervoor geconstateerde knelpunten in

¹⁸ ⊗ = uitvoering zoals beoogd. ⊗ = uitvoering wijkt sterk af en heeft naar verwachting een negatief effect op de uitkomsten van de training. ? = uitvoering wijkt af, maar hoeft niet per definitie een negatief effect te hebben.

	staat en waarom hij of zij bepaalde dingen doet. De trainer gebruikt de uitkomsten van de Reflector als leidraad voor een intakegesprek, waarin de doelen en procedures worden besproken en wordt besproken wat van de gedetineerde wordt verwacht. De uitkomsten van dit gesprek worden besproken in het Multidisciplinair Overleg, waarin wordt besloten of de gedetineerde kan meedoen aan <i>Kies voor Verandering</i> .	de selectie.
Aantal deelnemers	De training start met minimaal acht, maar bij voorkeur twaalf deelnemers. De training kan ook individueel gegeven worden.	☺ De groepsomvang varieert van 3-11 deelnemers; gemiddeld 7 deelnemers per groep. De training wordt sporadisch individueel gegeven. ☺ Ca. 9% rondt de training niet af. Redenen zijn: gebrek aan motivatie, psychische problematiek, overplaatsing en vrijlating. De lage uitval is vermoedelijk gerelateerd aan de verbinding aan het plusprogramma.

Onderzoeksvraag 2b: voldoen de trainers en begeleiders aan de beoogde kwalificaties?

Aspect	Beoogd	In de praktijk
Aantal trainers	De training wordt gegeven door een trainer of, bij meer dan acht deelnemers, door twee trainers.	? De meeste trainingen worden gegeven door 1 trainer, ongeacht het aantal deelnemers. Trainers rapporteren hierover geen problemen.
Trainers	De training wordt uitgevoerd door gekwalificeerde trainers. Trainers moeten in dienst zijn bij DJI of bij de reclasseringsorganisaties.	☺ Alle trainers hebben de daartoe benodigde interne opleiding gevolgd. ? Vrijwel alle trainers zijn in dienst bij DJI, een van hen is een gepensioneerde vrijwilliger. Er zijn geen trainers van de reclassering in de onderzoeksgroep. ⊗ Er is geen kwaliteitsbewaking. Trainers hebben daar wel behoefte aan.

Onderzoeksvraag 2c: zijn de benodigde faciliteiten aanwezig?

Aspect	Beoogd	In de praktijk
Faciliteiten en organisatie	Verdere randvoorwaarden zijn niet beschreven in de documenten maar omvatten een zaal en faciliteiten voor het geven van een training als flipovers.	☺ Faciliteiten zijn aanwezig. ⊗ De praktische organisatie lukt niet altijd goed (gedetineerden naar de training laten komen; inpassen van de training in het dagschema). ⊗ De randvoorwaarde tijd is volgens

		mentoren onvoldoende beschikbaar om hun taak goed uit te kunnen voeren.
Materialen	Ook het juiste materiaal voor de trainers en werkboeken voor gedetineerden dient aanwezig te zijn.	☺ De trainershandleiding wordt overwegend goed bevonden, hoewel wel aanpassingen worden gedaan. ☺ Het werkboek wordt goed en begrijpelijk gevonden door gedetineerden.

Onderzoeksvraag 2d: wordt de training uitgevoerd zoals beoogd?

Aspect	Beoogd	In de praktijk
Training	De training moet worden uitgevoerd volgens de trainershandleiding. In 2015 is een nieuwe versie van de handleiding verschenen waarin met name taalgebruik, oefeningen en layout zijn aangepast. Deelnemers maken gebruik van een individueel werkboek.	⊗ Trainers schatten in dat zij 70% van de handleiding volgen. Zij variëren daarin echter zeer: van 30-90%. ⊗ Het merendeel van de trainers slaat onderdelen over en/of voegt onderdelen toe. Dit komt mede doordat zij inschatten dat de onderdelen onvoldoende aanslaan bij deelnemers. ☺ Het werkboek wordt voor een zeer groot gedeelte gevolgd.
Aantal bijeenkomsten	De training moet worden uitgevoerd in zes bijeenkomsten, met een of twee bijeenkomsten per week.	☺ Er worden volgens de trainers nooit bijeenkomsten overgeslagen. ? Het oorspronkelijke aantal bijeenkomsten was acht. Dit is enige jaren geleden teruggebracht naar zes. ? Bijna alle trainingen worden in drie weken gegeven. Trainers vinden dit positief omdat de stof dan niet wegzakt. Risico is dat er onvoldoende tijd is om gedachten te laten 'bezinken'.
Het treffen van voorbereidingen voor verandering	De gedetineerden stellen tijdens de training een terugkeeractiviteitenplan op. De trainers worden geacht aan de gedetineerden te vertellen dat zij zelf om hulp moeten vragen van hun mentor.	☺ De beoogde terugkeeractiviteitenplannen worden opgesteld. ⊗ De kwaliteit van de terugkeeractiviteitenplannen is zeer matig. ⊗ De doelen van de terugkeeractiviteitenplannen sluiten zeer matig aan op de criminogene factoren. Dit hoeft ook niet volgens de interventietheorie, maar zou blijkens de bestudeerde onderzoeksliteratuur wel leiden tot een groter effect van de training. ⊗ De helft van de trainers attendeert de gedetineerden er niet op dat zij hulp kunnen vragen bij mentoren.

Onderzoeksvraag 2e: wordt het beoogde natraject gerealiseerd?		
Aspect	Beoogd	In de praktijk
Natraject	Na afronding van de training worden mentoren geacht de gedetineerden begeleiden bij de uitvoering van hun terugkeeractiviteitenplan. Als gedetineerden niet zelf om hulp vragen dan moet de mentor navraag doen.	⊗ Over het geheel genomen krijgt het natraject de praktijk onvoldoende vorm ⊗ Ruim 60% van de gedetineerden vraagt geen hulp aan mentoren, vooral omdat zij dat niet nodig vinden of omdat zij geen vertrouwen in de mentor hebben. ⊗ Mentoren ondernemen evenmin lang niet altijd actie. Zij geven aan onvoldoende informatie en tijd te hebben om gedetineerden te kunnen begeleiden bij de uitvoering van hun terugkeeractiviteitenplannen. Het tijdsgebrek speelt meer in Huizen van Bewaring dan in Gevangenissen. ⊗ Gedetineerden kunnen hulp vragen aan case managers bij de vijf basisvoorwaarden (werk/inkomen, onderdak, schulden, identiteitsbewijs, zorg). Casemanagers bespreken de terugkeeractiviteitenplannen echter niet en zijn niet op de hoogte van alle doelen en verwachte hindernissen.

Nu in de voorgaande hoofdstukken beschreven is wat de training *Kies voor Verandering* inhoudt en hoe de uitvoering in de praktijk verloopt, wordt in het volgende deel ingegaan op uitkomsten van de training: in hoeverre worden de beoogde uitkomsten bereikt?

Deel 3 Evaluatie van de uitkomsten van *Kies voor Verandering*

17 Inleiding

17.1 Inleiding

In deel 1 van dit rapport is beschreven welke veranderingen beoogd worden met de training *Kies voor Verandering*. In deel 2 is nagegaan in hoeverre de training in de praktijk wordt uitgevoerd zoals beoogd. In de volgende hoofdstukken wordt beschreven in hoeverre de beoogde veranderingen daadwerkelijk bereikt worden.

17.2 Onderzoeksvragen

De kernvraag van dit deel is: *komen de beoogde veranderingen tot stand?*

Subvragen zijn:

- 3a Komen de beoogde verandermechanismen tot stand? Zijn er verschillen tussen deelnemers met bepaalde kenmerken?
- 3b Komen de beoogde uitkomsten tot stand? Zijn er verschillen tussen deelnemers met bepaalde kenmerken?
- 3c Treden (positieve of negatieve) neveneffecten op?

Om na te gaan of er verschillen zijn tussen deelnemers met bepaalde kenmerken wordt specifiek gekeken naar kenmerken die relevant zijn volgens de toets van de interventietheorie in deel 1 van dit rapport. Het betreft ten eerste de volgende.

1. Programma-integriteit: mate waarin de training -volgens de trainer- conform de handleiding is uitgevoerd. In het algemeen is aan de eisen van programma-integriteit voor het toetsen van effecten van de training voldaan (minimaal 60% van het de handleiding gevolgd, zie Durlak & Dupre, 2008). Er waren twee trainers die zelf aangaven minder dan 60% van de handleiding te volgen. Uit een gevoeligheidsanalyse komt naar voren dat het niet includeren van de gedetineerden uit deze groepen met de relatief geringe programma-integriteit¹⁹ de resultaten niet noemenswaardig verandert.
2. Penitentiaire inrichting (PI): nagegaan is of er significante verschillen waren in uitkomsten tussen de zes inrichtingen. Dit bleek niet het geval.²⁰

Omdat deze twee kenmerken (programma-integriteit en PI) niet van invloed waren op de resultaten worden deze verder buiten beschouwing gelaten in de rapportage. Wel zijn de volgende kenmerken in de analyses betrokken.

1. Recidivist/ first-offender: wel of niet eerder in detentie geweest.
2. Locatie: de gedetineerde zit vast in een Huis van Bewaring (is doorgaans nog niet veroordeeld) of in een Gevangenis.
3. Reden van deelname: de deelnemer wil voor zichzelf meedoen aan de training, of doet mee teneinde in het plusprogramma te worden geplaatst om meer vrijheden te krijgen.
4. Opleidingsniveau: laag (basis, mavo, vmbo) of (middel-)hoog (havo, vwo, mbo, hbo of wo).

¹⁹ Eén PI als geheel en één groep in een andere PI).

²⁰ De zes PI's zijn door middel van een enkelvoudige variantieanalyse vergeleken op de verschillscore van de motivatie voor verandering ($t_2 - t_0$).

5. Resterende detentieduur 6 tot 9 weken na afloop van de training: minder of meer dan drie maanden.

Gezien het kleine aantal vrouwen in het onderzoek kan niet worden vastgesteld of er verschillen zijn in processen of uitkomsten tussen mannelijke en vrouwelijke gedetineerden. Uit de interviews met trainers en gedetineerden blijkt echter geen duidelijk sekseverschil.

17.3 Dataverzameling

Om dit deel van het onderzoek uit te voeren zijn de volgende stappen genomen.

- 6 interviews met trainers²¹.
- 28 interviews met begeleiders.
- Vragenlijsten onder de gedetineerden om de verandermechanismen en uitkomsten te meten:
 - 147 vragenlijsten bij de start van de training (voormeting, t0).
 - 132 na 4 sessies van de training (tussenmeting, t1). Deze meting is uitgevoerd omdat volgens de interventietheorie al na 4 sessies cognitieve transformatie - resulterend in meer zingeving en een zwakkere criminele attitude - gerealiseerd zou kunnen zijn (zie bijlage 2).
 - 129 direct ná de training (nameting, t2).
 - 46 vragenlijsten 6 tot 9 weken na de training (follow-up, t3).²²
- Interviews met deelnemers:
 - 71 direct ná de training (nameting).
 - 52 6 tot 9 weken later (follow-up).
- Interviews met 2 uitvallers (deelnemers die de training niet hebben afgerond).

17.4 Onderzoekspopulatie

De gegevens zijn verzameld in zes Penitentiare Inrichtingen, met behulp van interviews bij dezelfde onderzoeksgroepen (trainers, begeleiders en deelnemers) als beschreven in de methodensectie van deel 2 van dit rapport.

Aanvullende informatie voor dit deel zijn vragenlijsten die gedetineerden op diverse momenten hebben ingevuld²³. Hiervoor werd al het aantal afgenomen vragenlijsten vermeld. Voor de analyse zijn niet al deze vragenlijsten meegenomen maar zijn twee tussenstappen gezet:

- Vragenlijsten zijn geïnccludeerd als er meer dan 50% geldige antwoorden zijn gegeven.
- Voor inclusie in de longitudinale analyses dienden alle relevante metingen voldoende (>50%) beantwoord te zijn²⁴.

Alles samengenomen betreft het de volgende aantallen.

²¹ Vier individuele interviews, twee dubbelinterviews.

²² Dit aantal was voldoende om statistische analyses te kunnen doen. Er werden in de eerdere metingen meer respondenten bevraagd omdat rekening gehouden werd met uitval tussen de metingen door.

²³ De afname van de vragenlijsten is verzorgd door de trainers van de Penitentiare Inrichtingen. De onderzoekers hebben hen vooraf bezocht om uitleg te geven over het onderzoek en hebben vervolgens veelvuldig telefonisch contact onderhouden.

²⁴ Om de deelnemers over de tijd te kunnen volgen is hen door de trainer gevraagd om hun geboortedatum of geboortjaar of een ander uniek nummer op elke ingevulde vragenlijst te zetten. 15% van de gedetineerden heeft dit niet gedaan, zodat de verschillende vragenlijsten bij deze deelnemers niet aan elkaar gekoppeld konden worden.

Tabel 2
Bruto en netto aantallen vragenlijsten per meting

	Voormeting	Tussenmeting	Nameting	Follow-up
Bruto vragenlijsten	147	132	129	46
Netto vragenlijsten (>50% antwoorden)	145	129	127	46
Waarvan voormeting ingevuld	-	127	126	36*
Waarvan voor- én tussenmeting ingevuld	-	-	124	

* Van 10 follow-up vragenlijsten was niet te achterhalen bij welke persoon deze hoorden doordat zij geen kenmerk hadden ingevuld.

Voor het grootste gedeelte van de (longitudinale) analyses wordt gewerkt met de respondenten die de voor-, tussen- én nameting hebben ingevuld, oftewel 124. Per analyse is het aantal respondenten over het algemeen wel kleiner, omdat de meeste deelnemers niet alle vragen hebben ingevuld.

Kenmerken en representativiteit van de deelnemers

De kenmerken van de deelnemers zijn in kaart gebracht op basis van de vragenlijsten bij de voormeting. Veel van deze kenmerken komen in analyses terug als mogelijke voorspellers van verandering. In Tabel 3 zijn de kenmerken naast elkaar gezet.

Uit deze tabel blijkt dat ongeveer 60% van de deelnemers in de onderzochte Penitentiaire Inrichtingen al eerder in de Gevangenis heeft gezeten, dat 40% van de deelnemers in een Huis van Bewaring zit ten tijde van de start van de training en dat ongeveer de helft jonger is dan 35 jaar. Daarnaast blijkt dat 30% op de vragenlijst aangeeft met name aan de training mee te doen vanwege het eraan verbonden plusprogramma.

De representativiteit van de onderzoeksgroep kunnen we goed noemen. Ten eerste omdat alle PI's die benaderd zijn hun medewerking verleenden, ten tweede omdat vrijwel alle deelnemers aan de training op de locaties waar het onderzoek plaatsvond, bereid waren deel te nemen aan het onderzoek. En op de basiskenmerken verandert het beeld niet naarmate het onderzoek vorderde. Het onderzoek geeft dus een goed beeld van de gedetineerden die door de training bereikt worden. De uitzondering hierop is dat bij de follow-up geen gedetineerden gesproken zijn die op dat moment niet meer in detentie zaten.

Ten opzichte van bekende cijfers over de gedetineerdenpopulatie (Linckens en De Looft, 2015) lijkt het erop dat de training daarnaast een vrij representatieve groep gedetineerden bereikt, alle voorwaarden in beschouwing genomen. Het gaat daarbij om de leeftijdsverdeling en de locatie (Gevangenis/ Huizen van Bewaring).²⁵ Wat wel opvalt is het aantal deelnemers dat na de training nog een lange detentieperiode voor de boeg heeft: de helft zit na de training nog zes maanden of langer. Dit is relatief lang en met name relevant omdat de resterende detentieduur samenhangt met de mogelijkheden om het terugkeeractiviteitenplan uit te voeren (binnen detentie of erbuiten) en de wijze waarop het natraject is ingericht (interne begeleiding of reclassering). Uit cijfers van het gevangeniswezen (Linckens en De Looft, 2015) blijkt dat ca. 60% van de gedetineerden maximaal een maand vastzit. Nog eens 30% zit tussen één en zes maanden vast en ca. 10% zit langer dan een half jaar vast. De deelnemers aan *Kies voor Verandering* zijn dus relatief vaak

²⁵ Verdeling van recidivisten en first-offenders zijn niet achterhaald.

langgestraften (Tabel 55 en Tabel 56). Met andere woorden de onderzoeksgroep is representatief voor de deelnemers van de training maar niet voor de totale gevangenispopulatie.

Tabel 3

Kenmerken respondenten (deelnemers), in procenten

	Vragenlijsten	Interviews	Vragenlijst én interview
	Voor-, tussen- en nameting ingevuld	Nameting	Follow-up***
Aantal	124	57*	36**
Eerder in detentie gezeten			
Nee (<i>first offender</i>)	39	33	49
Ja (<i>recidivist</i>)	61	67	51
Verblijfplaats (ten tijde van voormeting)			
Huis van Bewaring	40	35	40
Gevangenis	60	65	60
Reden deelname			
Vanwege het plusprogramma	29	25	24
Voor zichzelf of een andere reden	71	75	76
Opleidingsniveau			
Laag (basis, mavo, vmbo)	53	54	58
(Middel)hoog (havo, vwo, mbo, hbo, wo)	47	46	42
Leeftijd			
25 en jonger	19	18	20
26-35	28	32	29
36-45	25	16	23
46-55	19	27	14
56+	8	7	14
Detentieduur (ten tijde van follow-up, volgens inschatting gedetineerden zelf)			n = 52
1 maand of minder			21
2-3 maanden			6
4-6 maanden			23
6-12 maanden			21
12+ maanden			29
Onbekend			6

*Van 57 van de 71 interviews in de nameting zijn de kenmerken vanuit de voormeting bekend.

** Van 36 van de 46 follow-up interviews en vragenlijsten geldt hetzelfde.

*** De kenmerken van de onderzoeksgroepen verschillen in de verschillende metingen niet significant van elkaar.

17.6 Analyse

Analyse van interviews

De interviews zijn op dezelfde wijze gehouden en geanalyseerd als beschreven in deel 2.

Analyse van vragenlijsten

Voordat analyses van vragenlijsten zijn gedaan, zijn de verschillende schalen die onderdeel uitmaakten van de vragenlijsten onderworpen aan een factor- en betrouwbaarheidsanalyse. Op basis van de resultaten (van voor- én nameting) is besloten of de oorspronkelijke schalen voor de analyses in stand gehouden werden of dat er items uit de schalen verwijderd werden. Voor één schaal is besloten tot het verwijderen van één item, de overige schalen scoorden qua betrouwbaarheid voldoende. Zie Tabel 57 in de bijlage voor een weergave van de resultaten.

Om veranderingen in motivatie te berekenen is gekeken naar de scores op verschillende motivatiestadia. Uit de literatuur komt namelijk naar voren dat de mate van motivatie ingedeeld zou kunnen worden in vier stadia. In het eerste stadium ziet men geen noodzaak voor verandering (stadium 1: pre-contemplatie), waarna het stadium volgt waarin overwogen wordt om te veranderen (stadium 2: contemplatie), om daarna daadwerkelijk te veranderen (stadium 3: actie ondernemen) en dat vast te houden (stadium 4: onderhoud). Zie het kader hieronder voor een beschrijving van de verschillende stadia.

Om de motivatie te berekenen is de volgende berekening gemaakt: de som van de scores op de 'positieve' motivatiestadia (Contemplatie, Actie en Onderhoud) minus de score op het meer negatieve Precontemplatie.²⁶ Zo ontstaat een continue score. De correlatie tussen de voor- en nameting was met $r = .67$ voldoende hoog en geeft blijk van voldoende variantie tussen metingen om longitudinale analyses mee te kunnen uitvoeren.²⁷

Stadia van motivatie voor gedragsverandering

Stadium 1: Precontemplatie²⁸

Dit stadium wordt precontemplatie of voorbeschouwing genoemd. In dit stadium is de persoon zich niet bewust van het feit dat hij een probleem heeft. Hij (of zij) herkent niet dat zijn gedrag schadelijke effecten heeft of dat zijn probleem negatieve gevolgen heeft voor zichzelf of voor anderen. Het kan ook zijn dat men wel wat problemen signaleert, maar men brengt dit niet in verband met het eigen gedrag. We kunnen in deze fase de volgende afweermechanismen waarnemen: ontkenning, rationaliseren, ontwijken van confrontaties en inslikken van problemen.

Stadium 2: Contemplatie

In de fase van het overwegen, de contemplatie, zal de persoon enigszins openstaan om na te

²⁶ The National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism (NIAAA): *University of Rhode Island Change Assessment Scale*. Bezocht op 24 mei 2016, van de website van de NIAAA.

http://pubs.niaaa.nih.gov/publications/AssessingAlcohol/InstrumentPDFs/75_URICA.pdf

²⁷ Een alternatieve analysemethode waarbij gekeken is naar het specifieke stadium waar iemand zich in bevindt voor én na de training, op basis van de relatieve scores op de verschillende stadia, leverde geen eenduidige resultaten op. Het toewijzen aan één stadium was in het huidige onderzoek geen betrouwbare methode. Dat bleek ook uit de afwezige correlatie tussen de voor- en nameting.

²⁸ Tekst gebaseerd op het model van Prochaska & Diclemente, 1983, afkomstig uit Mens en samenleving.infonu.nl.

denken over zijn problemen of de gevolgen daarvan voor zichzelf of anderen. De persoon wordt zich allengs bewust van het feit dat hij een probleem heeft. In dit stadium staat ambivalentie centraal, dat wil zeggen dat de persoon enerzijds problemen (h)erkent maar nog niet weet of hij wel wil veranderen. Mensen stellen zich in dit stadium open voor informatie over hun probleem, maar er wordt nog geen beslissing genomen om tot verandering te komen.

Stadium 3: De actie²⁹

In deze fase wordt overgegaan tot actie. Het besluit om te veranderen krijgt handen en voeten. In deze fase kan de persoon geconfronteerd worden met afwijzing uit zijn omgeving. Het is daarom belangrijk dat hij een ondersteunend netwerk heeft of opbouwt van mensen die hem steunen en support geven. Ook kan de persoon in deze fase overweldigd worden door allerlei negatieve gevoelens. Hij kan het idee hebben dat hij zijn vrijheid verliest of gevoelens krijgen van falen, mislukking, schuld of twijfel. Het gevaar ligt op de loer dat hij de handdoek in de ring gooit. Hij is er nog lang niet, de persoon zal moeten volhouden. Hij moet weten dat deze negatieve gevoelens heel normaal zijn.

Stadium 4: Onderhoud

Het volhouden oftewel het consolideren van de ingezette verandering is fase vier. Betrokkene zal in deze fase de veranderingen integreren in zijn leven en in zijn persoonlijkheid. Ondersteunende gesprekken en terugvalpreventie is in deze fase van groot belang. Ook een ondersteunend en stimulerend netwerk speelt een belangrijke rol in het voorkomen van terugval.

Gehanteerde toetsen

Er is gebruik gemaakt van verschillende typen statistische toetsen.

- Logistische regressieanalyses voor het bepalen van de samenhang tussen kenmerken en dichotome uitkomstmaten (bijvoorbeeld het stijgen of dalen van motivatie).
- Herhaalde metingen variantieanalyses voor het bepalen van verandering over tijd op de gemeten verandermechanismen die op intervalniveau gemeten zijn, zoals de kernmechanismen en de motivatiescore.
- Chi-kwadraat toetsen voor het bepalen van verschillen tussen groepen bij nominale variabelen (bijvoorbeeld analyses waarin antwoorden op interviewvragen gekoppeld zijn aan kenmerken die via de vragenlijsten zijn bepaald).
- T-toetsen voor het bepalen van verschillen tussen groepen of (bij gepaarde t-toetsen) verschillen tussen herhaalde metingen van hetzelfde verandermechanisme bij dezelfde personen.

17.7 Reikwijdte van het onderzoek

Veranderonderzoek, geen effectonderzoek

Dit deelonderzoek is gericht op de vraag of er veranderingen zichtbaar zijn bij deelnemers aan de training, a) volgens henzelf, b) volgens hun begeleiders en c) volgens de door de deelnemers ingevulde vragenlijsten waarmee de deelnemers tijdens een periode van ongeveer 12 weken gevolgd zijn. Het betreft geen effectonderzoek, omdat daarbij sprake dient te zijn van vergelijking met een controlegroep. Er kan dus niet vastgesteld worden of veranderingen toegeschreven kunnen worden aan de training of aan spontane verandering. Het huidige onderzoek is een eerste

²⁹ In een detentiesituatie kan nog niet alle voorgenomen actie worden ondernomen, maar wel kan bijvoorbeeld een cursus gevolgd worden (bv. leren lassen), kan contact opgenomen worden met een uitkeringsinstantie, woningbouwvereniging of oude werkgever.

stap in het proces van kennisontwikkeling rond de werkzaamheid van de training. Als uit dit onderzoek interessante resultaten komen kan eventueel vervolgonderzoek gericht worden opgezet.

Gebruik van vragenlijsten bij deze doelgroep

Afname van vragenlijsten bij deze doelgroep brengt risico's voor de betrouwbaarheid met zich mee. Omdat rekening werd gehouden met sociaal wenselijke antwoorden is gekozen voor meerdere methoden (interviews, vragenlijsten, beoordelingen) en meerdere typen respondenten (gedetineerden, trainers over de gedetineerden en begeleiders over de gedetineerden). De gebruikte vragenlijsten zijn gekozen mede op grond van bestendigheid tegen sociaal wenselijke antwoorden. Tijdens het onderzoek hadden sommige deelnemers weerstand tegen het invullen van de vragenlijsten, zo lieten trainers ons weten. Bij de interviews bleken de deelnemers vriendelijk en meewerkend. De onderzoekers waren bedacht op sociaal wenselijke antwoorden en hebben kritisch doorgevraagd. Uiteraard is het toch mogelijk dat deelnemers sociaal wenselijk hebben geantwoord.

Afname van vragenlijsten door trainers

De trainers zijn geïnformeerd over de instructie en afname van de vragenlijsten bij de deelnemers. Idealiter zouden de onderzoekers de vragenlijsten afnemen, vanwege de onafhankelijkheid en eenduidige uitvoering. Dit was echter niet mogelijk binnen het beschikbare kader. De onderzoekers hebben daarom uitvoerig contact gehad met de trainers en zijn als observant aanwezig geweest bij de eerste testafname om de onafhankelijkheid en eenduidigheid zo veel mogelijk te waarborgen.

Statistische power: gevonden effecten mogelijk sterk, maar ook effecten niet in beeld

Met de in dit onderzoek gehanteerde aantallen gedetineerden voor de vragenlijsten, zouden we, blijkend uit een poweranalyse, verandering of het gebrek daaraan in kaart moeten kunnen brengen³⁰. Echter, zodra er gekeken wordt naar de invloed van kenmerken of andere variabelen op deze verandering, moet er sterk rekening mee worden gehouden dat eventuele verbanden niet naar voren komen. Dan zou er namelijk sprake moeten zijn van een grotere onderzoekspopulatie.³¹ De resultaten moeten dan ook in dit licht geïnterpreteerd worden en op basis van de resultaten moeten geen beslissingen over individuen worden genomen (bijvoorbeeld of men aan de training moet of mag deelnemen).

³⁰ Effect sizes van minimaal .16 bij een Repeated Measures ANOVA met $r = .50$ tussen de metingen.

³¹ Minimaal 224 respondenten bij een Repeated Measures ANOVA met vier dichotome onafhankelijke variabelen en een effect size van .16.

18 Veranderingen in de veronderstelde kernmechanismen

18.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt beschreven in hoeverre de beoogde kernmechanismen veranderen bij de gedetineerden die deelnemen aan *Kies voor Verandering*. Het volgende hoofdstuk gaat in op de uitkomsten (motivatie en het uitvoeren van de terugkeeractiviteitenplannen).

18.2 Verandermechanismen

Het merendeel van de deelnemers is zeer enthousiast over de training. Dat blijkt uit het feit dat veel deelnemers zeggen dat de training heeft geholpen (Tabel 59), dat ze de training zouden aanraden aan anderen en uit de hoge rapportcijfers die ze geven (Tabel 60 en Tabel 61). Dat is een positief resultaat.

De vraag is vervolgens (onderzoeksvraag 1): *komen de beoogde verandermechanismen tot stand?*

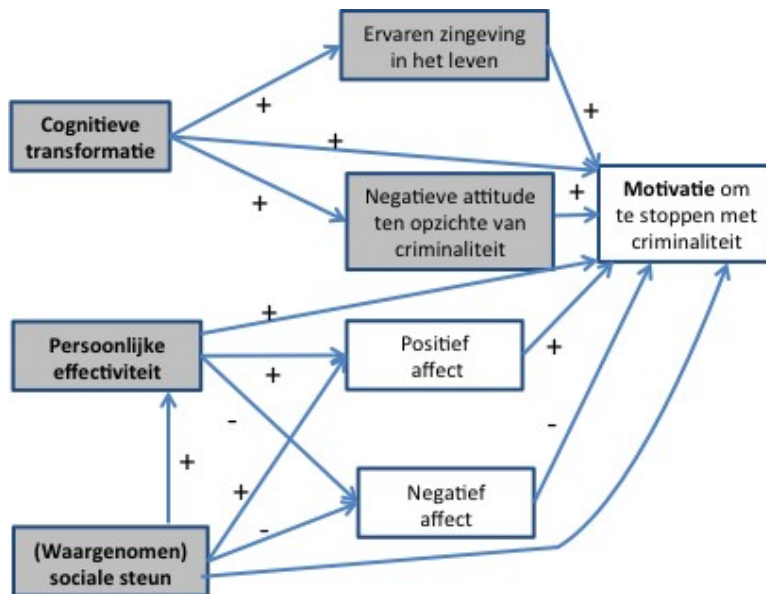
Zoals we zagen in deel 1 van dit rapport ging het om drie kernmechanismen:

1. Cognitieve transformatie (resultierend in zingeving en een minder criminele attitude).
2. Persoonlijke effectiviteit (resultierend in meer positief affect en minder negatief affect).
3. (Waargenomen) sociale steun (ook resultierend in meer positief en minder negatief affect).

Een toename van deze kernfactoren samen zou moeten leiden tot meer motivatie, zie Figuur 8.

Figuur 8

De kernelementen uit de training Kies voor Verandering.

18.3 Hebben de gedetineerden nagedacht over de kernmechanismen?

Volgens de interventietheorie zouden deelnemers moeten hebben nagedacht over de drie kernmechanismen: cognitieve transformatie, persoonlijke effectiviteit en (waargenomen) sociale steun. Dit blijkt niet altijd het geval. Het onderwerp dat het meest genoemd wordt (door 31% is hier veel over nagedacht, *door* de training) is nadenken over hoe men de gestelde doelen kan bereiken, gevolgd door nadenken over wat belangrijk is in het leven (29%), en nadenken over welke doelen men wil bereiken (27%), zie Tabel 62. Gedetineerden hebben volgens eigen zeggen niet aan alle onderwerpen iets gehad. Hieronder is een overzicht overgenomen. Daarin is aangegeven aan welke onderwerpen gedetineerden iets hebben gehad. Deze onderwerpen zijn spontaan genoemd.

Overzicht 7

Kernmechanisme	Onderdeel in de training	% gedetineerden dat zegt dat dit onderdeel heeft geholpen
Cognitieve transformatie	Zelfreflectie (voor/nadelen van criminaliteit overwegen)	38
	Normen en waarden/wat is belangrijk	53
Persoonlijke effectiviteit	Lange termijn doelen stellen	61
	Omgaan met tegenslagen	34
Sociale steun	Wie kan helpen	51

Hieruit blijkt dat de gedetineerden onderdelen noemen die gericht zijn op alle drie de kernmechanismen. Vooral het onderdeel doelen stellen blijkt positief gewaardeerd te worden.

18.4 Zijn de kernmechanismen veranderd na de training?

Uit de interviews blijkt dat 41% van de deelnemers direct na de training vindt dat hij of zij is veranderd door de training (Tabel 63) en 37% van de bevroegde deelnemers zegt door de training tot een nieuw inzicht te zijn gekomen (Tabel 64). Getoetst is of de antwoorden op de vraag of deelnemers door de training zijn veranderd samenhangen met de kenmerken (recidivist/first offender, locatie, reden van deelname, opleidingsniveau en resterende detentieduur).³² Daaruit blijkt dat alleen de reden voor deelname samenhangt met de verandering: deelnemers die niet vanwege het plusprogramma meededen zeggen drie keer zo vaak dat zij veranderd zijn door de training als deelnemers die wel vanwege het plusprogramma meededen.³³

Ook trainers zien veranderingen bij deelnemers aan de training. Zij zien onder andere veranderingen die kunnen worden opgevat als cognitieve transformatie (Tabel 65). In iets mindere mate worden veranderingen in waargenomen sociale steun en persoonlijke effectiviteit door trainers gezien.

³² Hiervoor is vanwege de kleine aantallen steeds een aparte chi-kwadraat toets per kenmerk uitgevoerd.

³³ Hoewel voorzichtigheid geboden is bij een kleine analysegroep als deze (slechts 13 deelnemers die meededen vanwege het plusprogramma, 42 die dat niet deden), is het toch interessant om de verdeling van de antwoorden te vergelijken: Twee van de 13 deelnemers die vanwege het plusprogramma meededen gaven aan veranderd te zijn door de training, tegenover 21 van de 42 andere deelnemers, ofwel een kleine één op de zes deelnemers versus één op de twee ($\chi^2 = 4.89$, $p = .027$). De deelnemers die bij aanvang om externe redenen deelnamen, zeggen dus ook minder baat bij de training te hebben.

Vier trainers geven aan dat gedetineerden die meedoen vanwege het plusprogramma minder gemotiveerd beginnen, maar dat een deel wel degelijk gemotiveerd raakt in de loop der tijd (Tabel 66).

Ter illustratie: wat zeggen trainers over de veranderingen bij deelnemers

Op de vraag welke veranderingen deelnemers tijdens de training doormaken antwoordt een trainer: "Ze weten na de training helderder waar het aan schort en daardoor zijn ze meer gemotiveerd om geen criminaliteit te plegen. Maar daarin verschillen gedetineerden. Als ze met criminaliteit veel geld verdienen verandert hun motivatie niet echt." Een andere trainer noemt ook het verschil tussen gedetineerden in de mate waarin hun motivatie tijdens de training verandert: "Een onderdeel over zingeving, herstel van de relatie met het slachtoffer slaat niet zo goed aan. Meestal kunnen ze het zich wel voorstellen bij een ander maar niet bij zichzelf. Het mag niet te dicht bij komen. Verharding treedt op bij de jongere generatie gedetineerden. Zij hebben niet zoveel op met slachtoffers. Dit verandert nauwelijks tijdens training." Weer een andere trainer zegt: "De training zorgt dat ze gaan nadenken over hun eigen situatie. Dat ze bewust leren benoemen wat ze eigenlijk al weten: Wat is voor mij belangrijk? Wat is daarbij mijn valkuil? Het stellen van vragen helpt en prikkelt hen om na te denken en bewust te worden. [...] De training helpt ook bij aanvaarding. Van hun situatie van zichzelf van dingen die ze niet kunnen veranderen. Die aanvaarding zorgt ervoor dat ze kunnen nadenken over wat ze wél moeten doen anders blijven ze tegen zichzelf en hun straf vechten. Ze kunnen na aanvaarding stoppen met naar het verleden te kijken en beginnen met naar de toekomst te kijken."

Samenvattend, 41% van de deelnemers zelf zegt dat hij of zij is veranderd, dat dat relatief meer gedetineerden zijn die vooraf zelf wilden meedoen, en dat ruim de helft van de trainers ook verandering zegt te zien. De vraag is of de resultaten van de afgenomen vragenlijsten dit beeld kunnen bevestigen.

Eerst is nagegaan of er veranderingen geconstateerd worden in de gemiddelde scores op de verandermechanismen³⁴. Uit deze analyses blijkt dat, als de deelnemers als één grote groep beschouwd worden, er geen significante veranderingen zichtbaar zijn op een van de kernmechanismen (zie Tabel 4).

³⁴ Zoals gemeten met de schalen en de directe vragen.

Tabel 4

Gemiddelde scores op voormeting (t0) en nameting (t2) van de gemeten verandermechanismen (M en SD), 5-puntsschalen, n = 124

Verandermechanisme	Voormeting (t0)	Nameting (t2)
Cognitieve transformatie ³⁵	<i>Nvt</i>	<i>Nvt</i>
→ Zingeving	4.23 (0.73)	4.28 (0.72)
→ Criminele attitude	2.48 (0.91)	2.38 (0.89)
Persoonlijke effectiviteit	3.92 (0.54)	3.96 (0.55)
Positief affect	4.30 (0.75)	4.36 (0.64)
Negatief affect	2.54 (0.97)	2.53 (0.97)
Extra: Criminele effectiviteit	1.97 (0.99)	1.87 (0.94)
Sociale Steun	3.72 (0.98)	3.84 (0.95)

Noot: Geen van de verschillen tussen voor- en nameting is significant, zo blijkt uit de herhaalde metingen variantie-analyse.

18.5 Zijn er verschillen in kernmechanismen tussen gedetineerden met bepaalde kenmerken?

Er zijn dus geen significante verschillen zichtbaar als we naar de totale groep kijken. Het is echter mogelijk dat het gemiddelde van de totale groep gelijk blijft, terwijl er wel een specifieke subgroep verandering laat zien maar een andere subgroep juist is verminderd, waardoor het gemiddelde gelijk blijft. Daarom zijn analyses uitgevoerd naar de verschillende subgroepen die in de onderzoekspopulatie te onderscheiden vallen. Uit deze analyses blijkt inderdaad dat er dan veranderingen zichtbaar zijn voor delen van de populatie. Die worden hierna beschreven. Belangrijk is om in het achterhoofd te houden dat het kleine effecten zijn. Hoewel de verschillen wel significant zijn zijn ze niet sterk; ze moeten dan ook voorzichtig geïnterpreteerd worden en er moeten geen individuele beslissingen genomen worden op basis van deze uitkomsten.

1. De criminele attitude (die door cognitieve transformatie minder sterk zou moeten worden) lijkt het meeste aan verandering onderhevig, voor de volgende groepen (Tabel 5):
 - a. Het *opleidingsniveau* blijkt van invloed op de verandering na de training, $F(1, 109) = 5.27, p = .024, \eta_p^2 = .05$). Gedetineerden met een middelhoge tot hoge opleiding hebben na de training een minder criminele attitude ($M = 2.58$ op de voormeting, $M = 2.32$ op de nameting), $t(56) = 2.56, p = .013$. Deze daling was op de tussenmeting nog niet zichtbaar ($M = 2.67$). De score van de deelnemers met een lage opleiding blijft vrijwel gelijk ($M = 2.49$ op de voormeting, $M = 2.54$ op de nameting). Deze bevinding wordt ondersteund door de antwoorden op de stelling 'Ik wil crimineel zijn'³⁶. De

³⁵ Zoals vermeld in deel 1 wordt cognitieve transformatie niet direct gemeten, maar afgeleid uit veranderingen in ervaren zingeving en de attitude ten aanzien van criminaliteit. Criminele effectiviteit is geen kernmechanisme maar werd gemeten omdat toename ervan als risico werd gesignaleerd in de toets van de interventietheorie.

³⁶ De kernmechanismen werden gemeten met een aantal schalen (bestaande uit meerdere items, afkomstig uit gevalideerde vragenlijsten). Daarnaast werd als extra check een directe vraag gesteld, opgesteld door de onderzoekers. Zie bijlage 3. Bij de analyses zijn zowel de schalen als de directe vragen geanalyseerd.

gedetineerden met een middelhoge tot hoge opleiding antwoordden tijdens de nameting minder bevestigend op deze stelling dan tijdens de voormeting.³⁷

- b. De *resterende detentieduur* is eveneens van invloed, $F(1, 30) = 5.55, p = .025$.³⁸ Deelnemers met een resterende detentieduur van minder dan drie maanden (ten tijde van de follow up) hebben na de training een minder criminele attitude dan voor de training ($M = 2.96$ versus $M = 2.40$), terwijl de andere deelnemers nauwelijks een afname laten zien ($M = 2.50$ versus $M = 2.38$)³⁹.
 - c. De *reden voor deelname* blijkt niet van invloed als afgegaan wordt op de criminele attitudeschaal. Het blijkt wel samen te hangen met de antwoorden op de directe vraag 'Ik wil crimineel zijn', $F(1, 106) = 4.58, p = .035, \eta_p^2 = .04$. Gedetineerden die vooral deelnemen vanwege het plusprogramma geven na de training minder aan crimineel te willen zijn ($M = 1.52$ versus $M = 1.20$), $t(32) = 2.06, p = .048$.
2. Veranderingen op het gebied van persoonlijke effectiviteit blijken samen te hangen met het *detentieverleden*, $F(1, 109) = 5.70, p = .019, \eta_p^2 = .05$. *First-offenders* rapporteren meer persoonlijke effectiviteit na de training ($M = 3.96$) dan voor de training ($M = 4.11$), $t(48) = 2.54, p = .015$.
 3. Ook veranderingen in criminele effectiviteit (die bij een toename van persoonlijke effectiviteit mogelijk ook stijgt) blijken samen te hangen met *opleidingsniveau*, $F(1, 106) = 4.29, p = .041, \eta_p^2 = .04$. Bij gedetineerden met een middelhoge tot hoge opleiding is deze gedaald na de training ($M = 2.00$ op de voormeting, $M = 1.72$ op de nameting), $t(54) = 2.13, p = .025$, terwijl de gedetineerden met een laag opleidingsniveau niet veranderen ($M = 1.89$ versus $M = 1.88$). Het risico dat werd geschetst in deelonderzoek 1, dat de training niet alleen zou kunnen leiden tot meer persoonlijke effectiviteit maar ook tot méér criminele effectiviteit, blijkt dus niet bewaarheid als we naar de hele groep kijken, noch als we naar specifieke groepen kijken.
 4. De sociale steun zoals gemeten met de vragenlijsten verandert niet, voor de hele groep noch voor de subgroepen. Wel is *locatie* van invloed op de veranderingen met betrekking tot de stelling 'Ik vraag anderen om hulp', $F(1, 106) = 7.00, p = .009$. Gedetineerden in Huizen van Bewaring zijn het op de nameting vaker eens met deze stelling ($M = 3.33$) dan op de voormeting ($M = 2.83$). Gedetineerden in de Gevangenis schakelen gedurende de training niet gemakkelijker hulp in ($M = 2.94$ op de voormeting, $M = 2.88$ op de nameting).
 5. Op de andere beoogde kernmechanismen (zingeving, positief en negatief affect) zien we geen significante veranderingen, noch voor de totale groep noch voor specifieke groepen.

³⁷ $F(1, 84) = 4.56, p = .036$. (Middel)hoogopgeleide deelnemers zijn het na de training minder eens met de stelling 'Ik wil crimineel zijn' dan voor de training ($M = 1.51$ op de voormeting, $M = 1.18$ op de nameting, $t(54) = 2.70, p = .009$), terwijl de laagopgeleiden na de training gelijk scoren ($M = 1.29$ op de voormeting, $M = 1.38$ op de nameting).

³⁸ Hierbij moet aangetekend worden dat de analyse waarin dit kenmerk is meegenomen een klein aantal deelnemers omvat (van de meesten was niet bekend wat de resterende detentieduur was).

³⁹ Post hoc t-toetsen om het interactieeffect te duiden lieten geen significante effecten zien.

6. Buiten het genoemde verschil tussen voor- en nameting op de directe vraag over de criminele attitude, blijkt de reden voor deelname niet samen te hangen met veranderingen op de andere constructen en vragen. Dat is wel het geval als we afgaan op wat de gedetineerden zelf zeggen over de mate waarin ze door de training veranderd zijn (zie de vorige paragraaf).

Bovenstaande punten zijn ook weergegeven in Tabel 5.

Tabel 5

Verandering ($t_2 - t_0$), $n = 92$

	Cognitieve transformatie						
	↓ Zingeving	↓ Criminele Attitude	Persoonlijke Effectiviteit	Positief Affect	Negatief Affect	Criminele Effectiviteit	Sociale Steun
Eerder in detentie gezeten							
Nee (<i>first offender</i>)			+				
Ja (<i>recidivist</i>)							
Locatie (ten tijde van voormeting)							
Huis van Bewaring							+ *
Gevangenis							
Reden deelname							
Vanwege het plusprogramma		- *					
Voor zichzelf of een andere reden							
Opleidingsniveau							
Laag (basis, mavo, vmbo)							
(Middel)hoog (havo, vwo, mbo, HBO, wo)		-				-	
Resterende detentieduur ($n = 29$)							
Minder dan 3 maanden		-					
Meer dan drie maanden							

Noot. + betekent een dat men op de nameting hoger scoort, - dat men op de nameting lager scoort.⁴⁰

De + en de - in deze tabel zijn allemaal veranderingen in de beoogde richting.

*Dit verschil is gemeten met een directe vraag. De overige verschillen zijn gemeten met schalen bestaande uit meerdere vragen.

⁴⁰ We hebben ook een andere analysemethode toegepast om te zien of verschillen daarin duidelijker zichtbaar zouden worden. Hierin zijn de deelnemers op de verschillende constructen op basis van hun scores als *stijger* of *daler* ingedeeld. Vervolgens is nagegaan welke kenmerken voorspellend zijn voor het zijn van een stijger of daler. Geen van de kenmerken bleek echter voorspellend voor het zijn van stijger of daler op een construct. De verschillen die uit de andere beschreven analyses blijken hier dus niet uit. Een mogelijke verklaring is dat door het indelen in stijgers en dalers informatie 'verloren' gaat. Dat betekent dat de gevonden verschillen bij de continue maten niet robuust zijn en daarmee minder relevant

18.6 Zijn er op *langere termijn* verschillen in kernmechanismen?

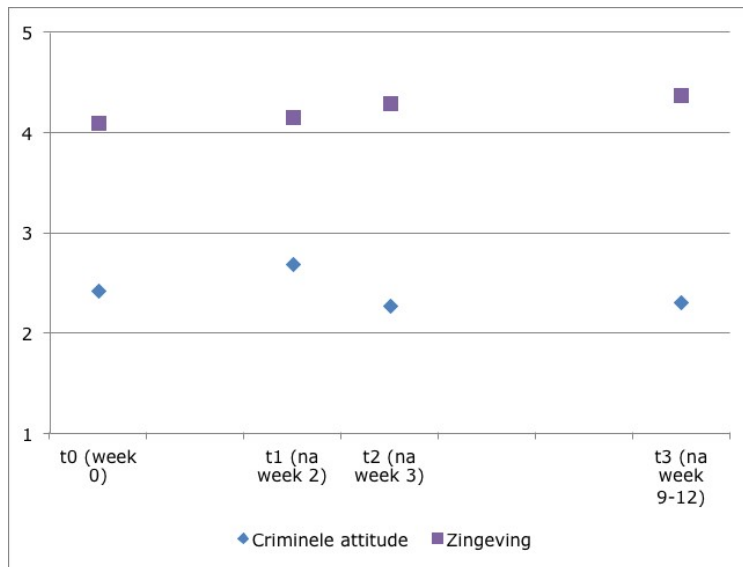
De analyses hiervoor betroffen de resultaten op de nameting, direct na de training. Tot slot is gekeken naar de resultaten op de follow-up meting, zes tot negen weken na de training. Deze meting is onder een klein aantal gedetineerden uitgevoerd en voor bijna een kwart niet te koppelen aan de eerdere metingen. Om die reden zijn in de analyses geen kenmerken als onafhankelijke variabelen meegenomen, maar is puur naar de verandering voor de hele groep gekeken. De uitkomsten wijzen op een positieve ontwikkeling op het gebied van cognitieve transformatie.

- De criminele attitude (theoretisch een gevolg van cognitieve transformatie, op 4 momenten gemeten) daalt voor de gehele groep, $F(3, 90) = 4.85$, $p = .007$.⁴¹ Deze daling blijkt met name tussen de tussen- en nameting plaatsgevonden te hebben en daarna te stabiliseren.⁴² In de eerdere analyses bleek de daling met name voor (middel)hoog opgeleiden. Of dat nu ook het geval is, kon niet worden getoetst vanwege de kleine aantallen.
- Zingeving (ook een gevolg van cognitieve transformatie, eveneens 4 metingen) blijkt marginaal te veranderen over de tijd, $F(3, 90) = 2,69$, $p = .051$, $\eta_p^2 = .08$. Als we nagaan welke 'lijn' het beste past op de gemiddeldes, is dat een lineaire, stijgende lijn.⁴³

Beide veranderingen zijn in onderstaande figuur weergegeven. Op de andere verandermechanismen was geen verandering zichtbaar op de follow-up meting.

Figuur 9

Veranderingen in criminele attitude en zingeving op de vier meetmomenten ($n = 31$).

⁴¹ Lichte correctie van de p-waarde (Greenhouse-Geisser) vanwege schending van de sfericiteits-voorwaarde.

⁴² De *cubische* trendlijn past het beste bij de gemiddeldes tussen T0 en T2, $F(1, 30) = 9,00$, $p = .005$.

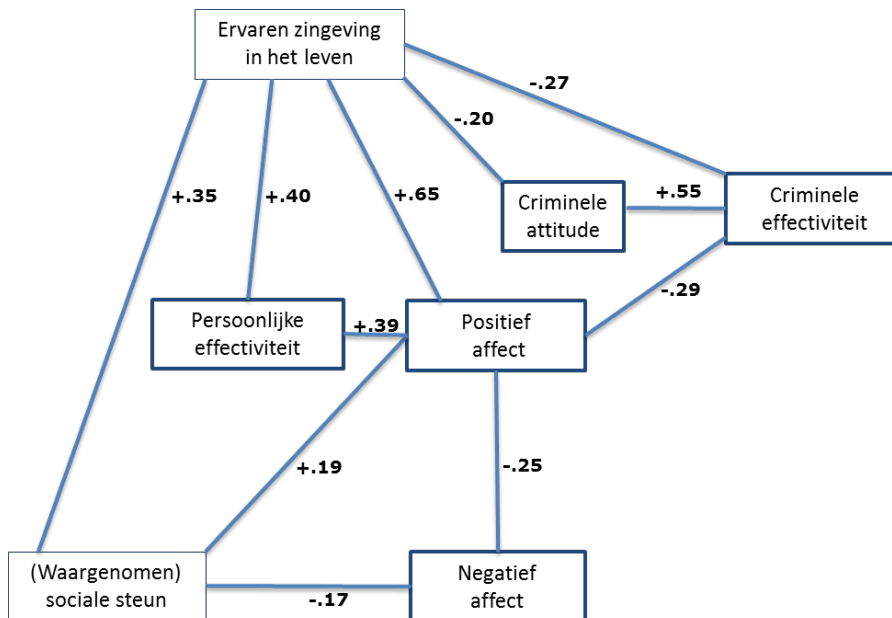
⁴³ , $F(1, 30) = 4,83$, $p = .036$.

18.7 Samenhang tussen de kernmechanismen

Ter informatie worden hieronder de correlaties tussen de gemeten kernmechanismen weergegeven. Er is een sterke samenhang tussen zingeving, sociale steun en persoonlijke effectiviteit. Criminele attitude en criminele effectiviteit hangen samen; beiden hangen negatief samen met zingeving.

Figuur 10

Correlaties tussen de kernmechanismen

Samenvattend: drie kwart van de deelnemers is zeer positief over de training en heeft over een aantal beoogde onderwerpen nagedacht. Veel deelnemers geven echter aan dat men vóór de training ook al over deze zaken nadacht.

Meer dan de helft van de deelnemers zegt iets te hebben gehad aan de onderdelen die de drie mechanismen betreffen: cognitieve transformatie, persoonlijke effectiviteit en sociale steun.

Een substantieel deel (41%) van de deelnemers zegt zelf veranderd te zijn door de training. Dat zijn vooral de deelnemers die vooral voor zichzelf aan de training deelnamen. Degenen die vooral deelnamen vanwege het plusprogramma zeggen minder vaak dat ze door de training veranderd zijn.

De resultaten van de vragenlijsten bevestigen dat bij sommige subgroepen veranderingen zichtbaar zijn, namelijk op criminele attitude (onderdeel van cognitieve transformatie),

persoonlijke effectiviteit en sociale steun. Dit sluit aan op de door de gedetineerden zelf gerapporteerde veranderingen. De veranderingen zijn echter niet bij alle groepen zichtbaar. De criminele attitude wordt minder bij gedetineerden met een (middel)hoge opleiding, bij gedetineerden met een korter detentierestant en bij gedetineerden die vanwege het plusprogramma meedoen. Persoonlijke effectiviteit stijgt bij *first-offenders* en blijft gelijk bij recidivisten⁴⁴. Sociale steun neemt toe bij gedetineerden in een Huis van Bewaring.

De analyses waarin ook de laatste meting 6 tot 9 weken na de training is opgenomen, waardoor de langere-termijntrends waargenomen kunnen worden, wijzen er vervolgens op dat cognitieve transformatie in lichte mate plaatsvindt en beklijft: de criminele attitude daalt (na de tussenmeting) en stabiliseert. Tevens neemt de zingeving steeds iets verder toe. Of kenmerken van de deelnemers hier invloed op hebben, kon niet getoetst worden.

Een deel van de beoogde veranderingen is dus zichtbaar, bij een deel van de subgroepen. Met name wat betreft de beoogde invloed van de training op positief en negatief affect blijven veranderingen uit. Het is mogelijk dat het verblijf in detentie van invloed is op affect en daarmee eventuele trainingseffecten maskeert.

De algemene conclusie luidt dat de interventietheorie niet wordt bekrachtigd door de onderzoeksresultaten. Slechts sommige mechanismen blijken werkzaam en dan enkel voor bepaalde groepen en niet voor de gehele onderzoekspopulatie.

Omdat niet het gehele beoogde veranderproces wordt doorlopen bij de gedetineerden, zou op grond van de interventietheorie verwacht mogen worden dat de training niet leidt tot een grote toename van motivatie om te veranderen. Het volgende hoofdstuk beschrijft of dat inderdaad het geval is.

⁴⁴ Het is interessant dat gedetineerden die vanwege het plusprogramma deelnemen tegelijkertijd zelden aangaven veranderd te zijn. Dit wekt de suggestie dat de training meer doet dan zij willen toegeven of dan waar zij zich bewust van zijn. Echter, het kan ook aan de statistische power liggen, die voor een verdere uitsplitsing van de gevonden effecten (bijvoorbeeld de verandering van criminele attitude onder middelhoog-opgeleiden opsplitsen naar de reden van deelname) onvoldoende is.

19 Veranderingen in motivatie

19.1 Inleiding

Uit het vorige hoofdstuk bleek dat de beoogde verandermechanismen slechts ten dele tot stand komen bij een aantal subgroepen. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op onderzoeksvraag 2a: *neemt de motivatie om te stoppen met criminaliteit toe?*

19.2 Leidt de training tot meer motivatie om te veranderen?

Ruim de helft van de deelnemers geeft aan zijn of haar leven anders te willen aanpakken (Tabel 67). Van degenen die hun leven willen veranderen zegt ook weer de helft dat dat door de training komt, bij de andere helft is dat dus niet het geval. Zeventig procent van de deelnemers zegt ook niet meer met politie en justitie in aanraking te willen komen, maar zegt dat dat voor de training ook al het geval was (Tabel 68). De trainers geven aan dat, hoewel zij bij een deel van de deelnemers wel zien dat ze nadenken over verschillende onderwerpen, dat niet per definitie leidt tot meer motivatie om het leven te veranderen en te stoppen met criminaliteit. De trainers bevestigen eigenlijk het beeld dat de deelnemers zelf geven. Wat blijkt nu uit de vragenlijsten?

Uit de vragenlijsten komt naar voren dat er geen verschil in motivatiescore (zie hoofdstuk 17 voor de berekening hiervan) tussen de voor- en nameting zichtbaar is bij de totale groep. Vervolgens is gekeken naar subgroepen.

19.3 Zijn er verschillen tussen gedetineerden met bepaalde kenmerken?

Uit de analyse blijkt dat *gedetineerden die deelnemen voor zichzelf* op de nameting (tegen de verwachting in) lager scoren op motivatie dan op de voormeting, $F(1, 99) = 4.22, p = .043, \eta_p^2 = .04$ (zie Tabel 6 voor de gemiddelde scores). Zoals te zien is, zijn het kleine veranderingen in scores, met een kleine *effect size*, waardoor niet te veel belang aan dit resultaat gegeven mag worden. Deze daling op motivatie bij gedetineerden die deelnemen voor zichzelf blijkt niet uit de directe vragen.

Tabel 6

Geschatte gemiddelde scores op de motivatieschaal (voormeting en nameting), afhankelijk van de reden dat men aan de training KvK meedoet (n = 104).

Reden voor deelname	M	SD
Voor zichzelf		
Voormeting t0	3.15	.41
Nameting t2	3.05	.44
Vanwege het plusprogramma		
Voormeting t0	2.88	.67
Nameting t2	2.93	.71

Noot: Dit zijn geschatte gemiddeldes waarbij gecorrigeerd is voor de effecten van de andere onafhankelijke variabelen in de analyse. Op de scores is een transformatie uitgevoerd via worteltrekking. De *SD's* zijn berekend op basis van de standaardfouten.

De andere kenmerken (recidivist/first offender, locatie, motivatie vooraf, opleidingsniveau en resterende detentieduur) hangen niet aantoonbaar samen met de verandering op de

motivatiescore. Over de hele linie genomen kunnen we daarmee stellen dat de motivatie om te veranderen na de training niet meetbaar veranderd is.

19.4 Zijn er op *langere termijn* verschillen in motivatie?

De analyses hiervoor betrof de verandering op korte termijn, namelijk direct na de training. Met een gepaarde t-toets is exploratief de verandering getoetst tussen de voor- en follow-up meting, zes tot negen weken na de training (t0 en t3, met een lage n van 26 respondenten voor wie beide scores bekend zijn).⁴⁵

Uit de analyses blijkt dat de motivatie om te stoppen met criminaliteit voor de follow-up lager is dan op de voormeting, $t(25) = 2.39$, $p = .025$. Als de nameting hier ook weer geïncludeerd wordt, blijkt er sprake van een geleidelijke (lineaire) afname, $F(1,25) = 5.69$, $p = .046$. Gezien de zeer kleine onderzoeksgroep moeten conclusies met grote voorzichtigheid getrokken worden. Het is mogelijk dat de verandering met name plaatsvindt bij gedetineerden die voor zichzelf aan de training meedoen (voor deze groep bleek op de nameting namelijk het effect), maar dat kon niet getoetst worden. Toch is de daling opmerkelijk, omdat deze indruist tegen het doel van de training.

19.5 Hangt motivatie samen met de verandermechanismen?

Met behulp van een variantieanalyse is nagegaan of verandering van de motivatiescore samengaat met een stijging of daling op de verandermechanismen. Het is mogelijk dat bepaalde deelnemers na de training een sterkere of zwakkere motivatie hebben om te stoppen met criminaliteit en bij hen bepaalde kernmechanismen zijn veranderd. Echter, uit deze analyses bleken geen directe verbanden zichtbaar: of een deelnemer na de training meer of minder motivatie rapporteert, wordt niet voorafgegaan door een verandering op de verandermechanismen.⁴⁶

⁴⁵ In deze analyse zijn de kenmerken van de gedetineerden niet meegenomen vanwege de kleine groep.

⁴⁶ Hiervoor zijn de veranderingen op de verandermechanismen (in termen van 'stijgers' en 'dalers') als onafhankelijke variabelen in een herhaalde metingen variantieanalyse gehanteerd, waarbij de motivatiescores als continue maat zijn gehanteerd. De tegenovergestelde analyse, waarbij via logistische regressie geprobeerd is te voorspellen of de verandering in scores op de verandermechanismen (als continue maat) samenhangt met het zijn van een 'stijger' of 'daler' op de motivatiescore, bekrachtigt deze bevinding

Samenvattend: uit het vorige hoofdstuk bleek dat verandering optrad bij een deel van de beoogde mechanismen, bij een deel van de gedetineerden. Het gehele beoogde veranderproces trad niet zichtbaar op. Dit zou –volgens de interventietheorie– wel nodig zijn om motivatie voor verandering te vergroten.

Uit het onderzoek komt een wisselend beeld naar voren. De helft van de gedetineerden geeft aan zijn of haar leven te willen veranderen en de helft daarvan zegt dat dat door de training komt. Naar eigen zeggen van de gedetineerden is er dus wel degelijk sprake van motivatie. Uit de antwoorden op de vragenlijsten blijkt dat echter niet. Er is voor de meeste gedetineerden geen toename van motivatie zichtbaar.

Het feit dat de motivatie niet eenduidig zichtbaar is (wel in interviews, niet op vragenlijsten) en bij first offenders licht afneemt kan mogelijk verklaard worden doordat de theorie over de wijze waarop motivatieprocessen verlopen ontoereikend zijn. Wellicht verloopt motivatie niet via de beschreven stadia of kan het niet op die wijze gemeten worden. Een vergelijkbaar verschijnsel is bekend bij onderzoek naar psychologische behandelingen, waaruit soms bleek dat de problemen van patiënten na de behandeling groter waren dan daarvoor. Dat bleek echter te maken te hebben met een verschil in beoordeling van de problemen voor en na de behandeling. Door de behandeling gingen patiënten anders nadenken over hun problematiek (achteraf denken ze dat hun problemen voor de behandeling eigenlijk groter waren dan ze toen dachten). Een 'retrospectieve voormeting' (of 'toenmeting') waarbij *na* de behandeling gemeten wordt ('Hoe voelde u zich voor de behandeling?') zorgt ervoor dat men de beoordeling van de situatie vooraf en achteraf volgens de zelfde criteria beoordeelt (een 'recalibratie'). Daarmee wordt de beoordeling betrouwbaarder (Nakonezny & Rodgers, 2005). Wellicht zou bij gedetineerden ook een retrospectieve voormeting van motivatie tot een betrouwbaardere vaststelling van motivatie kunnen leiden en daarmee tot eenduidiger onderzoeksresultaten.

De recalibratie zou zich meer kunnen voordoen bij first offenders dan bij recidivisten, omdat recidivisten al weten wat ze in de Gevangenis te wachten staat en ook weten dat het niet altijd lukt om niet weer terug te komen.

20 Het bereiken van de doelen

20.1 Inleiding

Uit het vorige hoofdstuk kwam naar voren dat er geen duidelijke toename van motivatie voor verandering geconstateerd kon worden. In dit hoofdstuk wordt beschreven in hoeverre de gedetineerden na de training werken aan hun doelen, zoals ze die geformuleerd hebben in hun terugkeeractiviteitenplan. Dit is gemeten zes tot negen weken na afloop van de training, bij gedetineerden die op dat moment nog in detentie verbleven. Er kunnen geen uitspraken gedaan worden over de situatie van vrijgelaten deelnemers.

20.2 Het werken aan de doelen van het terugkeeractiviteitenplan

De geïnterviewde deelnemers zeggen zes tot negen weken na afronding van de training zeer gemotiveerd te zijn om hun doelen te bereiken (Tabel 69). 61% van de deelnemers geeft aan dat zij aan hun doelen gewerkt hebben (Tabel 70).

Uit Tabel 72 blijkt dat 87% van de bevroegde deelnemers aangeeft dat een doel deels of helemaal is bereikt. Veel gehoorde doelen hadden betrekking op goed contact met familie, het organiseren van huisvesting of werk en gezondheid. Zo had een deelnemer de doelen: gezond leven en werken na detentie. Bij follow up zegt hij over het eerste doel "Ik eet nu elke dag groente en fruit en ik loop elke dag op mijn cel 35 tot 40 minuten heen en weer. Op zondag loop ik buiten." Over het tweede doel zegt hij "Ik volg nu de cursus computers en daarna begin ik aan de las- of hefttruckopleiding". Een andere deelnemer had de doelen: contact met familie herstellen en het vinden van een woning. Bij follow up geeft hij aan dat hij inmiddels contact heeft opgenomen met zijn broer. "Ik ben altijd welkom bij hem, heeft hij gezegd. We blijven met hem in gesprek. Ik had het niet verwacht, maar hij is erg open." Over het vinden van een woning zegt hij: "Ik ben via mijn ex-vrouw ingeschreven voor een 55+ woning [...]. Ze hadden al een woning voor me, maar ik zat nog vast dus het was te vroeg. Ik hoop dat als ik vrij kom dat er direct een andere woning is, maar zo niet dan kan ik tijdelijk bij mijn ex-vrouw."

Dat de doelen nog niet allemaal bereikt zijn heeft mede te maken met het feit dat de gedetineerden nog in detentie zitten en nog beperkt zijn in hun mogelijkheden. Hoewel een aantal activiteiten vanuit detentie mogelijk is (bv. cursussen, onderwijs, contact leggen met woningbouwvereniging, oude werkgever, familie) kan een aantal acties pas kort voor vrijlating of na vrijlating goed ondernomen worden (bv. solliciteren, uitkering regelen, zelfstandig of begeleid gaan wonen, een goede vader zijn).

20.3 Zijn er verschillen in doelbereik tussen gedetineerden met bepaalde kenmerken?

Nagegaan is of de resultaten samenhangen met de kenmerken van gedetineerden: recidivist/ first offender, locatie, motivatie vooraf, opleidingsniveau en resterende detentieduur. Vanwege kleine aantallen is het verschil tussen wel of niet plusprogramma als de reden voor deelname niet getoetst.

Uit de analyse van de schalen van de vragenlijsten (met aparte t-toetsen) blijkt geen van deze verschillen significant. Wel is een verschil zichtbaar op een directe vraag (ik ga mijn terugkeeractiviteitenplan uitvoeren), maar niet in de verwachte richting. Deelnemers aan de training die in een Gevangenis zitten zijn zes tot negen weken na de training *minder* zeker dat ze

hun terugkeeractiviteitenplan gaan uitvoeren. Bij deelnemers in Huizen van Bewaring is geen verschil zichtbaar.⁴⁷ Gedetineerden in de Gevangenis hebben mogelijk meer moeite om hun plannen (direct) om te zetten in actie. Men kan wel degelijk zaken in detentie ondernemen en in de terugkeeractiviteitenplannen worden deze ook genoemd (bijvoorbeeld een cursus of onderwijs volgen, contact leggen met een oude werkgever). Echter, omdat de uiteindelijke doelen voor gedetineerden in de Gevangenis pas in een verdere toekomst relevant worden zou het vertrouwen in de uitvoering van het plan kunnen slinken. Gedetineerden in een Huis van Bewaring hebben mogelijk meer hoop op snelle vrijlating en daarmee op het uitvoeren van hun plan. Hoewel het om een klein effect gaat bij deze ene vraag bevestigt dit de verkregen informatie uit de interviews met gedetineerden.

Ruim 80% van de geïnterviewde gedetineerden zegt dat hij of zij weet wat er nodig is om alle doelen te bereiken en hoe hij of zij dit moet aanpakken (Tabel 73). Zij zijn positief over de voortgang en vooruitzichten. Ongeveer één op de vijf deelnemers weet geen stappen te noemen om de doelen te behalen. Als hun genoemde stappen met hun terugkeeractiviteitenplannen vergeleken worden, ontstaat echter een minder optimistisch beeld:

1) Relatie tussen doelen en stappen:

- a. Van degenen die stappen benoemen, sluiten ruim de helft van de stappen aan op de doelen uit hun terugkeeractiviteitenplan (Tabel 74).
- b. De overige helft noemt stappen die niet of slechts ten dele aansluiten op de doelen.

2) Doelbereik:

- a. Bij meer dan de helft van de deelnemers zijn de doelen niet of nauwelijks bereikt (Tabel 75).
- b. Ruim een derde van de deelnemers heeft *deels* de doelen bereikt.
- c. Slechts 8% heeft de doelen *grotendeels* bereikt.

Het lage percentage doelbereik wordt hoogstwaarschijnlijk mede verklaard door het feit dat voornamelijk gesproken is met deelnemers die nog in detentie waren. Toch blijft het een feit dat de gedetineerden een positiever beeld hebben van hun ondernomen en nog te ondernemen stappen dan hun invulling ervan rechtvaardigt. Dit kan op een onrealistische kijk of vorderingen wijzen of er is toch sprake van sociaal wenselijke antwoorden.

20.4 Hindernissen overwinnen

In de training denken deelnemers na over de hindernissen die zij kunnen tegenkomen als zij hun terugkeeractiviteitenplan willen uitvoeren, en wat zij kunnen doen als zij die tegenkomen. Twee derde van de bevroegde deelnemers geeft zes tot negen weken na de training aan wel eens tegenslagen te hebben meegemaakt (Tabel 76). Ruim een derde van deze groep geeft aan op die momenten iets aan de training te hebben gehad: zij voelden zich minder machteloos.

De aard van de hindernissen verschilde per persoon maar vaak ging het om *teleurstellingen*, zoals het niet toegewezen krijgen van een woning of verlof. Daarbij lukte het dan niet (meteen) om een doel te bereiken. Het effect van de training op de gedetineerde was dat het voorkwam dat zij in hun oude gedrag terugschoten, geduldiger reageerden of beter in staat waren om hulp te vragen. Zo vertelt een deelnemer "Een tegenslag was toen ik hoorde dat ik niet door de overheid geholpen zou worden bij huisvesting en werk, vanwege mijn verblijfsstatus. Ik had daar toch nog op gehoopt, op die hulp. Ik heb niks gedaan, maar voelde me rot, mislukt. [...] KvV hielp toch omdat

⁴⁷ Huis van Bewaring: voormeting $M = 4.41$, nameting $M = 4.48$; Gevangenis: voormeting $M = 4.53$, nameting $M = 4.19$, $F(1,86) = 4.54$, $p = .036$

ik wist dat mijn besluit vaststaat om te stoppen met criminaliteit en daar ben ik blij mee. Ik weet nu dat ik plan B kan inzetten. Dat is bij iemand gaan wonen die geen drugs gebruikt. Dat is een bekende waar ik bij mag wonen." Een andere deelnemer vertelt dat hij ook een tegenslag heeft meegemaakt "Ja, met de belastingdienst betalingsachterstand. Ik kon geen regeling treffen zolang ik geen inkomen heb. Ze wilden het naar de deurwaarder sturen. Ik heb gezegd dat die naar de Gevangenis mocht komen. Door KvV durf ik meer mijn mening te geven, zeggen waar het op staat, voor mijn rechten opkomen. Vóór KvV was ik vooral boos geweest." Een andere gedetineerde zegt "Ik dacht eraan dat ik met mijn vrienden zou kunnen uitgaan als ik vrijkom. Maar toen dacht ik nee, ik wil het echt niet meer".

Ter exploratie is gekeken of deze mensen verschillen van anderen wat betreft persoonlijke effectiviteit. Uit deze analyse blijkt dat dit het geval is, $F(2,18) = 5.30$, $p = .016$, $\eta^2 = .37$.⁴⁸ Van degenen die iets aan de training gehad zeggen te hebben toen ze hindernissen tegenkwamen was de persoonlijke effectiviteit op alle meetmomenten lager dan degenen die zeggen dat ze voor het omgaan met tegenslagen niets aan de training hadden (zie Tabel 7 voor de persoonlijke effectiviteit op de follow-up). Mogelijk biedt de training handvatten aan juist die deelnemers die niet goed zelf weten hoe met tegenslagen om te gaan.

Tabel 7

Gemiddelde persoonlijke effectiviteit (follow-up) en de hulp die de training hen geboden heeft bij het omgaan met tegenslagen (n = 21)

Heeft u iets gehad aan KvV bij de tegenslagen die u heeft ervaren?	M	SD
Ik had iets aan KvV (n = 7)	3.60*	0.46
Ik had niet iets aan KvV (n = 6)	4.17	0.63
Ik heb niet aan KvV gedacht (n = 8)	4.49*	0.52

* verschillen significant van elkaar (post hoc Tukey-HSD na significante F-toets).

20.5 Sociale steun

Een ander belangrijk punt dat deelnemers aan de training leren is nagaan wie hen kan helpen en daadwerkelijk hulp vragen, zowel bij mensen uit de eigen omgeving als professionele hulp. Uit de interviews bij de follow-up meting blijkt dat 56% van de deelnemers (deels) hulp inschakelt (Tabel 77). De resterende gedetineerden zeggen geen hulp in te willen of hoeven schakelen. 31% zegt dat hulp niet nodig is.

De hulp van begeleiders in detentie wordt niet uitgevoerd zoals beoogd, wat al bleek uit deelonderzoek 2: slechts een derde van de groep heeft contact gehad met de begeleider over het terugkeeractiviteitenplan (Tabel 50). Als we kijken naar de kleine groep die wel contact heeft gehad met de begeleider dan zien we een redelijk positief beeld. Het merendeel heeft de begeleider meermaals gesproken over het plan en heeft het toen gehad over welke stappen gezet moeten worden voor het bereiken van de doelen, of over motivatie voor het zetten van die stappen (Tabel 78, Tabel 79).

⁴⁸ Hiervoor is een enkelvoudige variantie-analyse (ANOVA) uitgevoerd. Dit betreft een kleine groep respondenten uit de follow-up, voor wie alle gegevens aanwezig waren om de toets uit te voeren. Wel is aan het minimaal aantal waarnemingen per groep voldaan om een ANOVA uit te voeren.

20.6 Vaardigheden

Zoals uit de toets van de interventietheorie in deel 1 van dit rapport naar voren kwam gaat het bij het bereiken van doelen niet alleen om attitude en intentie, maar ook om vaardigheden. Het vergroten van vaardigheden is geen onderdeel van de training *Kies voor Verandering* maar zou waar nodig na de training aan bod moeten komen. In detentie kunnen gedetineerden daar tot op zekere hoogte aan werken door het volgen van cursussen of trainingen. Een kwart van de bevroegde deelnemers geeft aan na de training nog een andere training of cursus te hebben gevolgd in de Penitentiare Inrichting (Tabel 80).

20.7 Neveneffecten en averechtse effecten van de training

Tenslotte is gekeken naar mogelijke neveneffecten van de training. Uit de interviews met gedetineerden komt duidelijk een positief neveneffect van de training naar voren: het feit dat gedetineerden het als positief ervaren over hun eigen leven na te denken en te praten met anderen in de trainingsgroep (Tabel 81). Ook op de vraag wat zij hadden gemist wanneer zij de training niet hadden gehad, noemt de meerderheid het delen van ervaringen met de andere deelnemers.

In deelonderzoek 1 werd een risico gesignaleerd: dat de training niet alleen tot meer persoonlijke effectiviteit zou kunnen leiden, maar ook tot meer criminele effectiviteit. Dit zou kunnen doordat gedetineerden meer gestructureerd plannen leren maken en/of doordat zij intensiever contact krijgen met andere gedetineerden en tips en ervaringen kunnen uitwisselen na de training. Uit de vragenlijsten kwam dit niet naar voren.

Samenvattend: zes tot negen weken na afloop van de training zijn 52 gedetineerden geïnterviewd. Zij zitten op dat moment relatief lang vast en zijn een speciale groep vergeleken met de totale gevangenispopulatie, waarvan 60% een maand of korter vast zit. De training bereikt dus relatief veel langer gestraften, ook als in ogenschouw wordt genomen dat een groep deelnemers inmiddels vrijgelaten was (34%).

Ongeveer 50% van deze langer gestraften zegt sinds de training aan de doelen gewerkt te hebben en daar vooruitgang op te zien. Het beperkte doelbereik heeft deels te maken met de detentiesituatie. Gemiddeld zegt 80% van de gedetineerden te weten wat er nog nodig is om alle doelen te bereiken en hoe hij of zij dit moet aanpakken. Zij zijn positief over hun voortgang en vooruitzichten. Uit de interviewvragen naar het doelbereik ontstaat een minder optimistisch beeld: 20% van de gedetineerden weet niet welke stappen hij of zij moet zetten en bij meer dan 50% zijn de doelen nog maar amper bereikt.

Een derde van de gedetineerden die hindernissen tegenkwam bij het nastreven van de doelen, zegt op dat moment iets aan de training gehad te hebben: men voelde zich minder machteloos. Dit blijken vooral mensen te zijn met een lage persoonlijke effectiviteit. Juist zij die niet goed weten hoe ze dingen moeten aanpakken, zeggen dat de training hen heeft geholpen bij het overwinnen van hindernissen.

Een duidelijk positief neveneffect van de training is dat gedetineerden het erg prettig vinden om na te denken over hun leven en hun doelen en daar met anderen over te praten.

21. Conclusies van de evaluatie van de uitkomsten

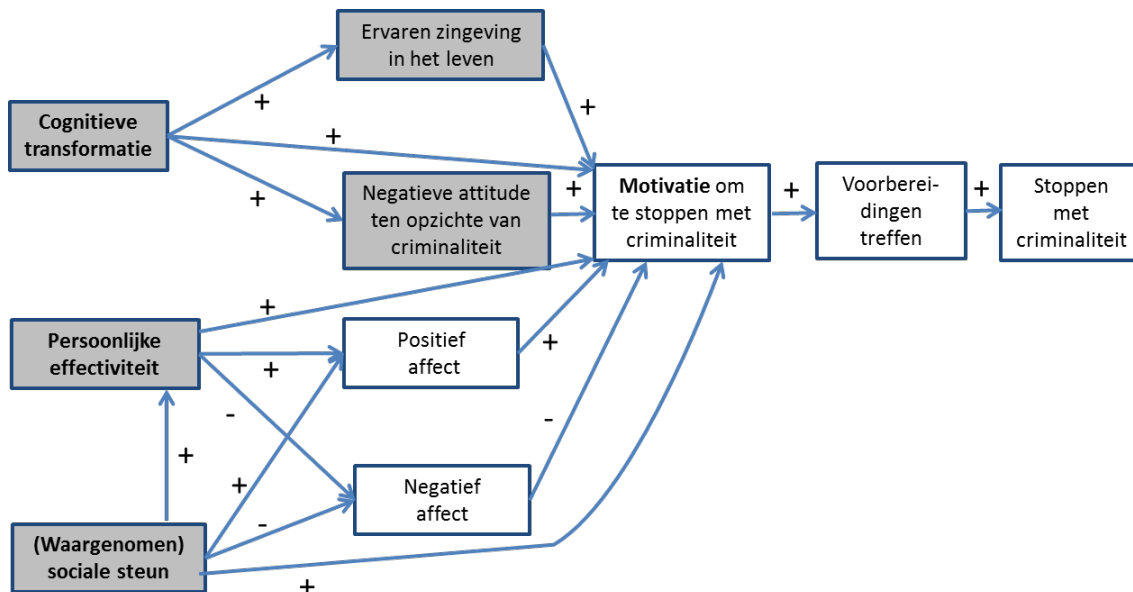
In dit hoofdstuk wordt samenvattend antwoord gegeven op de onderzoeksvragen 3a tot en met 3c.

21.1 Onderzoeksvraag 3a. Komen de beoogde veranderingsmechanismen tot stand? Zijn er verschillen tussen deelnemers met bepaalde kenmerken?

We beginnen met een figuur waarin de belangrijkste bevindingen worden weergegeven. Voor de groep als geheel zijn er geen veranderingen opgetreden direct na de training, in de mechanismen uit het theoretisch model. Wel zijn er specifieke groepen deelnemers die op (meestal) één van de mechanismen veranderd zijn na de training of enkel bij de follow-up. Het betreft hier de uitkomsten uit de vragenlijsten. Gedetineerden en trainers geven in de interviews aan wel veranderingen te signaleren, zoals hiervoor werd beschreven.

Figuur 11

De veranderingen die in dit onderzoek geconstateerd werden: er zijn volgens de vragenlijsten geen significante wijzigingen opgetreden in de drie verandermechanismen voor de hele groep direct na de training. Er zijn alleen kleine veranderingen (in de grijze vakjes) geconstateerd voor bepaalde deelgroepen of enkel in de follow-up meting. In de witte vakjes was geen verandering waarneembaar. Stoppen met criminaliteit is niet onderzocht.

Er is dus geen duidelijk effect zichtbaar voor de hele groep, de verschillende subgroepen laten veranderingen zien op andere kernmechanismen. Deze specifieke veranderingen bij subgroepen betekenen dat de veranderingen die de deelnemers doormaken in ieder geval deels afhankelijk zijn van kenmerken van de persoon. Blijkbaar wordt iedere deelnemer door een ander onderdeel van de training beïnvloed. Vrijwel niemand doorloopt alle verandermechanismen zoals dat verwacht werd op grond van de interventietheorie. Ook de context en de wijze waarop de implementatie en uitvoering bij de verschillende PI's vorm krijgen, zoals de begeleiding na de training, kunnen uiteraard van invloed zijn.

De volgende specifieke – *kleine* - veranderingen kunnen geconstateerd worden:

1. Direct na de training: minder sterke criminele attitude, bij degenen met een midden/hoge opleiding en degenen met een korter strafrestant (minder dan 3 maanden).
2. Direct na de training: meer persoonlijke effectiviteit, bij first offenders.
3. Direct na de training: meer (waargenomen) sociale steun, bij degenen in een Huis van Bewaring.
4. Zes tot negen weken na de training: de afname van de criminele attitude is nog steeds zichtbaar, maar nu voor de gehele groep en er is nu ook een toename van zingeving zichtbaar. Beiden zouden volgens het theoretisch model een gevolg zijn van cognitieve transformatie. Er is geen toename meer zichtbaar van persoonlijke effectiviteit en sociale steun. De onderzoeksgroep is bij deze meting te klein om naar subgroepen uit te splitsen.
5. Er is weinig verschil zichtbaar tussen deelnemers die vooral meededen vanwege het plusprogramma of deelnemers die vooral voor zichzelf meededen. Deelnemers die meedoen vanwege het plusprogramma zeggen wel dat ze niet veranderd zijn, maar laten dezelfde veranderingen zien op de afzonderlijk mechanismen als deelnemers die voor zichzelf aan de training startten.

21.2 Onderzoeksvraag 3b. Komen de beoogde uitkomsten tot stand? Zijn er verschillen tussen deelnemers met bepaalde kenmerken?

Wat betreft motivatie:

Een kwart van de deelnemers zegt door *Kies voor Verandering* meer gemotiveerd te zijn voor verandering. Trainers nemen bij een deel van de groep ook veranderingen in motivatie waar. Dit positieve resultaat wordt niet bevestigd door de vragenlijsten onder de deelnemers. Sterker nog: direct na de training is de motivatie minder bij hen die met name voor zichzelf wilden meedoen aan de training (waar veranderingen uitblijven bij degenen die vooral vanwege het plusprogramma meedoen). Zes tot negen weken na de training blijkt dit verschil stabiel.

Wat betreft doelbereik:

1. Ongeveer de helft van de bevroegde gedetineerden – relatief langgestraften - zegt zes tot negen weken na training aan hun doelen gewerkt te hebben en daar vooruitgang op te zien. Dit blijken vooral de gedetineerden in een Huis van Bewaring te zijn. Dat kan mogelijk verklaard worden door het feit dat de bevroegde gedetineerden in Gevangenissen nog langer vast moeten zitten en daardoor pas later met hun doelen willen starten.
2. Gemiddeld 80% weet wat er nog nodig is om alle doelen te bereiken en hoe hij of zij dit moet aanpakken. Zij zijn dus zeer positief over de voortgang en vooruitzichten. Een nadere analyse van de genoemde stappen en de genoemde bereikte doelen geeft een minder positief beeld: 20% van de gedetineerden weet niet welke stappen hij moet zetten en bij meer dan 50% waren de doelen nog maar amper bereikt.
3. Een derde van de gedetineerden die hindernissen tegenkwam bij het nastreven van de doelen, zegt op dat moment iets aan de training gehad te hebben: men voelde zich minder machteloos.

Dit blijken vooral mensen te zijn met een lage persoonlijke effectiviteit. Juist zij die niet goed weten hoe ze dingen moeten aanpakken, zeggen op dit punt iets aan de training te hebben gehad.

21.3 Onderzoeksvraag 3c. Treden (positieve of negatieve) neveneffecten op? Zo ja, welke zijn dat?

1. Een positief neveneffect van de training is dat gedetineerden het erg prettig vinden om met anderen over hun leven en doelen te praten.
2. Het mogelijk averechts effect dat uit de evaluatie van de theoretische onderbouwing naar voren kwam, namelijk een toename van criminele effectiviteit, is niet geconstateerd.
3. Uit de toets van de interventietheorie kwam een risico naar voren, namelijk dat het uitoefenen van drang tot deelname tot negatieve resultaten zou leiden. De onderzoeksliteratuur was hier niet eenduidig over omdat blijkt dat drang soms wel degelijk tot verandering kan leiden. Dit onderzoek heeft in elk geval geen averechtse effecten aangetoond van drang. Hoewel deelnemers die vanwege het plusprogramma meedoen veel minder vaak zeggen veranderd te zijn door de training, blijken uit de resultaten van de vragenlijsten toch geen opvallende verschillen. Terwijl de motivatie lijkt te zakken van degenen die vooral voor zichzelf meedoen, gebeurt dat niet voor degenen die vooral vanwege het plusprogramma meedoen. Hoewel de resultaten niet eenduidig zijn, worden er geen averechtse effecten van de drang geconstateerd.

Deel 4 Discussie

22 Discussie

22.1 Een goed begin, maar meer maatwerk nodig

In de training *Kies voor Verandering* wordt stapsgewijs toegewerkt naar veranderingen in drie kernmechanismen, die samen zouden moeten leiden tot meer motivatie voor verandering, inclusief motivatie om te stoppen met criminaliteit. Deelnemers maken in de laatste sessie van de training een terugkeeractiviteitenplan. Zij worden geacht dit plan na de training uit te voeren en kunnen daarbij hulp vragen aan begeleiders in de Penitentiaire Inrichtingen.

Een belangrijke conclusie van dit onderzoek is dat het veranderproces dat zou moeten leiden tot meer motivatie wordt onderbouwd door kennis uit wetenschappelijk onderzoek. Het omzetten van intentie naar gedrag wordt echter te weinig uitgewerkt, zowel in de interventietheorie als in de praktijk.

In de praktijk blijkt ook dat het beoogde veranderproces niet door alle gedetineerden doorlopen wordt. Er zijn geen verschillen zichtbaar voor de hele groep. Er zijn slechts kleine effecten zichtbaar, bij bepaalde subgroepen, op onderdelen van de interventietheorie of enkel bij de follow-upmeting.

22.2 Verbinding van de drie deelonderzoeken

Om de drie deelonderzoeken te integreren wordt hierna beschreven in hoeverre de gevonden veranderingen (in deel 3) de resultaten uit de andere deelonderzoeken bevestigen of weerspreken. Voor de beschrijving hiervan wordt de volgorde van onderwerpen in de interventietoets gevolgd: eerst het verwachte veranderproces (de kernmechanismen), vervolgens de verwachte uitkomsten en tot slot de moderators die volgens de toets van de interventietheorie van invloed zouden kunnen zijn.

22.2.1 Het verwachte veranderproces

De interventietheorie geeft aan dat drie kernmechanismen –cognitieve transformatie, (waargenomen) sociale steun en persoonlijke effectiviteit- samen zouden moeten leiden tot een toename van motivatie. Uit het onderzoek blijkt dat deze kernmechanismen voor de hele groep niet veranderden zoals beoogd. Er zijn wel kleine effecten gevonden voor subgroepen. Dit betekent dat het interventiemodel niet door alle gedetineerden doorlopen wordt zoals beoogd.

Een risico dat in de toets van de interventietheorie geconstateerd werd is niet bewaarheid: er is geen toename van criminele effectiviteit geconstateerd, noch bij de gehele groep, noch bij subgroepen.

22.2.2 De verwachte uitkomsten

De interventietheorie voorspelt dat veranderingen op de drie kernmechanismen leiden tot meer motivatie voor verandering. Omdat slechts kleine effecten bij enkele subgroepen gevonden zijn op de kernmechanismen, mag –op grond van de interventietheorie- niet verwacht worden dat motivatie is toegenomen.

Kijkend naar de antwoorden op de vragenlijsten onder gedetineerden is dat inderdaad het geval: er is geen toename van motivatie zichtbaar. Sterker nog: direct na de training is de gemeten

motivatie wat *minder* groot dan bij aanvang voor een specifieke groep, te weten diegenen die voor zichzelf wilden meedoen aan de training. Zes tot negen weken na de training blijkt dit stabiel. Toch zegt een kwart van de deelnemers zelf door *Kies voor Verandering* meer gemotiveerd zijn voor verandering. Trainers nemen ook veranderingen in motivatie waar bij een deel van de groep. Deze resultaten zijn dus niet eenduidig.

In de interventietheorie wordt weinig aandacht gegeven aan de vraag hoe intenties omgezet moeten worden naar gedrag. Gedetineerden zouden dit moeten doen volgens het principe van 'rehabilitation by doing'. Uit de toets van de interventietheorie kwam de vraag naar voren of verwacht mag worden dat beoogde veranderingen in inzicht en attitude en motivatie wel zo eenvoudig (zonder extra aandacht) omgezet zullen worden in gedrag, of dat daarvoor meer nodig is, zoals verbetering van vaardigheden en vermindering van criminogene factoren. Uit het onderzoek blijkt hier inderdaad een probleem. Hoewel de helft van de gedetineerden zegt aan de eigen doelen te werken blijkt dat hun plannen in de helft van de gevallen niet aansluiten op hun doelen en dat bij meer dan de helft de doelen nog maar amper bereikt zijn. In slechts 11% van de beoordeelde terugkeeractiviteitenplannen lijken de doelen realistisch, in 66% lijken de doelen deels realistisch.

Een ander punt waarop naar verwachting meer oefening nodig is betreft het beoogde inzetten van sociale steun, één van de drie kernmechanismen. Hoewel de training daar wel op ingaat, vragen gedetineerden na de training lang niet altijd om hulp. Probleem is dat de helft van de trainers gedetineerden niet hierover informeert (omdat men weet dat de begeleiding niet ingevuld zal worden). Gedetineerden zien de noodzaak niet, hebben geen vertrouwen in begeleiders, of durven niet om hulp te vragen. Hoewel het de 'eigen verantwoordelijkheid' is van gedetineerden om hulp te vragen kan een deel van hen dat ook na de training niet, zo blijkt uit de interviews. Hoewel begeleiders aangeven het bieden van steun belangrijk vinden, dienen gedetineerden naar hun idee zelf om hulp te vragen. Verder geven zij aan onvoldoende tijd te hebben voor de begeleiding, hebben zij onvoldoende informatie over wat er van hen verwacht wordt en vinden zij het soms lastig om invulling te geven aan de dubbelrol van enerzijds beveiligen en anderzijds motiverend bejegenen. Anders gezegd: de factoren 'willen', 'weten' en 'kunnen' spelen mee zowel bij gedetineerden als bij begeleiders. Op de uitvoering van de begeleiding wordt, blijkens de interviews, niet gestuurd door het middenkader (wat we overigens ook concludeerden in ons vorige onderzoek, Mol et al., 2013). Het vakmanschap van begeleiders vraagt om versterking. Hiermee kan het Gevangeniswezen 'quick wins' behalen.

22.2.3 Invloed van moderatoren

In de interventietoets werd gesignaleerd dat een aantal moderatoren van invloed zou kunnen zijn op de resultaten. Uit het onderzoek blijkt het volgende.

- Uit de toets van de interventietheorie kwam een risico naar voren, namelijk dat het uitoefenen van drang tot deelname tot negatieve resultaten zou leiden. De onderzoeksliteratuur was hier niet eenduidig over omdat blijkt dat drang soms wel degelijk tot verandering kan leiden. Ons onderzoek heeft geen averechtse effecten aangetoond van drang.
- Er is – anders dan verwacht werd op grond van de interventietoets – geen effect gevonden van het feit dat sommige trainers de handleiding minder goed volgden (verminderde programma-integriteit). Mogelijk passen de door de trainers aangebrachte aanpassingen in de interventietheorie waardoor zij een positieve invloed hebben. Het feit dat er geen directe kwaliteitsbewaking is (wel enkele intervisie- en terugkomdagen, maar geen substantiële inhoudelijke supervisie) betekent echter dat aanpassingen niet zichtbaar zijn en dat er in het hele land varianten ontstaan waarvan de effectiviteit onbekend is. Dit werd ook al in ons vorige

onderzoeksrapport (Mol et al., 2013) geconstateerd. Programma-integriteit wordt als essentieel gezien, omdat het overslaan van onderdelen uit de training tot minder effect kan leiden en het toevoegen van onderdelen niet altijd een verbetering is: ze moeten passen bij de interventietheorie. Het is essentieel om een intensievere vorm van kwaliteitsbewaking te ontwikkelen.

- Uit de toets van de interventietheorie kwam een ander risico naar voren, namelijk dat de duur van de training (de dosering) te kort zou kunnen zijn om de beoogde veranderingen te behalen. Dit kan inderdaad een verklaring zijn voor de gevonden resultaten. Het betreft zowel de duur van de training zelf (de zes sessies gericht op het vergroten van motivatie, waarbij geconstateerd werd dat dat doel niet bereikt wordt) maar zeker ook de intensiteit van het traject na de training (van intentie naar gedrag, wat in de praktijk niet wordt gerealiseerd).
- Uit de toets van de interventietheorie kwam naar voren dat maatwerk nodig zou zijn om meer resultaat te halen: afstemming van het programma op de individuele problematiek en vaardigheden. Gezien de kleine resultaten voor verschillende typen gedetineerden mag inderdaad verwacht worden dat maatwerk meer resultaat zal opleveren. De training is waarschijnlijk onvoldoende voor degenen met een hoog recidiverisico (veel criminogene factoren) en wellicht niet nodig voor degenen met een laag recidiverisico (zie Lipsey & Cullen, 2007). De training wordt nu als *one-size-fits-all-model* gegeven aan een heterogene groep deelnemers.
- Uit de toets van de interventietheorie kwam naar voren dat de effectiviteit waarschijnlijk vergroot zou kunnen worden als de doelen die gedetineerden zich stellen gerelateerd zouden zijn aan hun criminogene factoren. Op basis van een analyse van een klein aantal van dertien RISC's en terugkeeractiviteitenplannen kan geconcludeerd worden dat ongeveer de helft van deze gedetineerden geen doelen stelt die gerelateerd zijn aan hun criminogene factoren. Men stelt zichzelf wel doelen, maar men schenkt onvoldoende aandacht aan doelen die essentieel kunnen zijn of is er nog niet aan toe de achterliggende problemen aan te pakken. De training leunt nu op de hypothesen van de *good lives* theorie maar zou in aanvulling daarop empirisch meer elementen uit de *What Works*-benadering kunnen integreren, door ook aandacht te hebben voor criminogene factoren. Dit zal naar verwachting meer invloed hebben op het stoppen met criminaliteit dan wanneer de doelen niet gericht zijn op criminogene factoren.

22.3 Quick wins voor het gevangeniswezen

Het feit dat de beoogde doelen niet bereikt worden betekent niet per definitie dat de training niet de moeite waard is om voort te zetten. Het *stoppen met criminaliteit*, als einddoel van de training, is echter niet voor iedereen haalbaar. Een meer realistisch doel is dat de training *Kies voor Verandering* bij een deel van de deelnemers een *eerste aanzet tot verandering* geeft op een wijze die door velen wordt ervaren als een positieve levenservaring. Dit is wellicht voldoende reden om de training te blijven aanbieden.

Als de Dienst Justitiële Inrichtingen de training wil blijven aanbieden zou overwogen kunnen worden om de trainingsduur te verlengen, of in verschillende modules aan te bieden, om diepgaander in te spelen op vaardigheden en motivatie. Dit heeft als nadeel dat een aantal korter gestraften de training dan niet meer kan volgen. Momenteel bereikt de training overigens maximaal 40% van de totale gedetineerdenpopulatie (60% van alle gedetineerden zit korter dan een maand vast; Linckens & De Looft, 2015).

Meer begeleiding van gedetineerden zal niet alleen van invloed zijn op de motivatie van gedetineerden maar ook op het detentieklimaat en op de recidivedoelstellingen van het gevangeniswezen. Een optie om te overwegen is om intensiever in te zetten op het natraject van

enkel diegenen die echt willen veranderen. Er zou een interviewsystematiek ontwikkeld kunnen worden waarmee trainers in een eindgesprek systematisch kunnen nagaan (op grond van 'verandertaal') welke gedetineerden dat zijn. Vervolgens zou de begeleiding juist gericht kunnen worden op deze groep. Een mogelijkheid is om intervisiegroepen in te stellen, waar gedetineerden na de training samen hun voortgang en hindernissen kunnen bespreken. Hun veranderwens of -proces blijft dan beter op de radar. Intervisie zou bijvoorbeeld maandelijks kunnen, onder leiding van een trainer of enthousiaste begeleider.

Ook continuïteit en ketensamenwerking na detentie kan de kracht van de training vergroten. Het terugkeeractiviteitenplan zou ten minste overgedragen kunnen worden aan de reclasseringsorganisaties (indien er sprake is van toezicht) en toegevoegd kunnen worden aan de informatie die het Gevangeniswezen overdraagt aan gemeenten, die verantwoordelijk zijn voor de reïntegratie van ex-gedetineerden.

Mochten gedetineerden recidiveren dan zou daar in detentie op aangesloten kunnen worden. Er zou onderscheid gemaakt kunnen worden in trainingsgroepen voor first offenders en recidivisten. Bij recidivisten kan dan verdieping worden aangebracht: hoe kwam het dat men recidiveerde, ondanks de goede voornemens en hoe kan dat de volgende keer voorkomen worden? Hoewel in dit onderzoek geen toename van criminele besmetting is geconstateerd kan scheiding van first offenders en recidivisten in de trainingsgroepen mogelijke criminele besmetting verminderen.

22.4 Het meten van motivatie

De resultaten op het gebied van motivatie zijn niet eenduidig: wat gedetineerden zelf zeggen komt niet overeen met wat uit de vragenlijsten blijkt. Mogelijk zijn de gekozen meetinstrumenten niet sensitief genoeg om motivatie te meten of mogelijk klopt het theoretische model van motivatie in deze setting niet. Wellicht ook wordt motivatie door gedetineerden na de training anders ingeschat dan voor de training (Nakonezny & Rodgers, 2005). Dit zou pleiten voor een andere benadering van motivatie dan in de huidige methoden het geval is, wellicht ook met een retrospectieve voormeting. Een andere verklaring is dat een afname van motivatie niet per definitie door de training komt. Het kan ook een gevolg van de detentieduur zijn. Mogelijk raken gedetineerden minder gemotiveerd naarmate ze langer in detentie verblijven. In dat geval zou de hulp van begeleiders ook juist belangrijk zijn. Een andere verklaring tenslotte zou zorgelijker zijn, namelijk dat gedetineerden naarmate zij langer in detentie verblijven en omgaan met andere delinquenten, meer 'crimineel besmet' raken. Er is in dit onderzoek echter geen toename van criminele effectiviteit gemeten.

Gezien de onduidelijkheid over het verloop van de motivatie kan overwogen worden om hier verder onderzoek naar te doen. Dan kan specifiekere worden nagegaan hoe de motivatieprocessen verlopen bij de verschillende gedetineerden: wat beweegt hen, welke gedachten hebben ze, welke verwachtingen? Ook is het interessant om dieper te kijken naar de vraag hoe het komt dat gedetineerden, vergeleken met andere trainingen, zo enthousiast zijn over *Kies voor Verandering*. Dit zou kennis kunnen opleveren die toegepast kan worden in andere trainingen, behandelingen en begeleidingsvormen.

Literatuur

- Ajzen, A. (2011). The theory of planned behaviour: reactions and reflections. Editorial. *Psychology and Health*, 26, 9, 1113-1127.
- Ajzen, I. (2012). Martin Fishbein's legacy: the reasoned action approach. *Annals, AAPSS*, 640, 11-27.
- Akers, R. L. (1990). Rational choice, deterrence, and social learning theory in criminology: The path not taken. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 81, 653.
- Akers, R. L., & Jensen, G. F. (2006). The empirical status of social learning theory of crime and deviance: The past, present, and future. *Taking stock: The status of criminological theory*, 15, 37-76.
- Andrews, D.A., Zinger, I., Hoge, R.D., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F.T. (2010). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 3, 369-404.
- Andrews, D.A. & Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct. Fifth edition*. Cincinnati: Taylor & Francis Inc.
- Andrews, D.A., Bonta, J. & Wormith, J.S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model. Does adding the good lives model contribute to effective crime prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38 (7), 735-755.
- Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational behavior and human decision processes*, 50 (2), 248-287.
- Bieleman, B., S. Biesma, M. Jetzes, A. de Jong & V. de Valk (2002). *Opgevangen onder drang, Evaluatie SOV-drang in Rotterdam*. Groningen/Rotterdam: Intraval.
- Birgden, A. (2004). Therapeutic jurisprudence and responsivity: Finding the will and the way in offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10 (3), 283-295.
- Bosker, J. (2015). *Linking theory and practice in probation. Structured decision support for case management plans*. Radboud Universiteit Nijmegen.
- Broër, C & R. Noyon (1999). *Over last en beleid, Evaluatie Nota Overlast en vijf jaar SVO-beleid tegen overlast van harddruggebruikers*. Amsterdam: Regioplan Stad en Land.
- Brezina, T. & Topalli, V. (2012). Criminal Self-Efficacy. *Criminal Justice and Behavior*, 39 (8), 1042-1062.
- Broër, C & R. Noyon (1999). *Over last en beleid, Evaluatie Nota Overlast en vijf jaar SVO-beleid tegen overlast van harddruggebruikers*. Amsterdam: Regioplan Stad en Land.
- Burt, C.H., Simons, R.L., & Simons, L.G. (2006). A longitudinal test of the effects of parenting and the stability of self-control: Negative evidence for the General Theory of Crime. *Criminology*, 44 (2), 353-396.
- Dhami, M.K., Mandel, D.R., Loewenstein, G. & Ayton, P. (2006). Prisoners' positive illusions of their post-release success. *Law and Human Behaviour*, 30 (6), 631-47.
- Dienst Justitiële Inrichtingen (2015). *Kies voor Verandering? Trainershandleiding en werkboek deelnemers*. Den Haag: DJI.
- Drenth, P. J. D., & Sijtsma, K. (2012). *Testtheorie*. Bohn Stafleu Van Loghum.
- Durlak, J.A. & Dupre, E.P. (2008). Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation. *American Journal of Community Psychology*, 41, 327-350.
- Ehrenberg, M.F., Cox, D.N., & Koopman, R.F. (1991). The relationship between self-efficacy and depression in adolescents. *Adolescence*, 26 (102), 361-74.

- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., & Rudolph, J. L. (2002). Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation1. *American Journal of Sociology*, 107 (4), 990-1064.
- Hansen-Nord, N.S., Skar, M., Kjaerulf, F., Almendarez, J., Bähr, S., Sosa, O., Castro, J., Andersen, A-M, N. & Modvig, J. (2014). Social capital and violence in poor urban areas of Honduras. *Aggression and Violent Behavior*, 19 (6), 643-648.
- Heckhausen, J., Wrosch, C., & Schulz, R. (2010). A motivational theory of life-span development. *Psychological review*, 117 (1), 32.
- Hurk, A. van den (1998). *Tussen de helpende en de harde hand, Een studie naar mogelijkheden van succesvolle zorg voor verslaafde gedetineerden*. Nijmegen: Catholic University Nijmegen.
- Jongerius, J., Koeter, M. (1997). *Drang tot verandering? Haalbaarheid en effecten van een drang- en dwangbenadering van drugverslaafden in detentie. Eerste fase*. Amsterdam: Amsterdam Institute for Addiction Research (AIAR series # 3).
- Koeter, M. (2002). *Vroeghulp aan verslaafden, Het effect van de Vroeghulp Interventie Aanpak op criminele recidive en verslavingsgedrag*. Amsterdam: Amsterdam Institute for Addiction Research (AIAR series # 6).
- Koning, P. de (1998). *Resocialiseren onder drang; verslag van het Rotterdamse experiment met de strafrechtelijke opvang van verslaafden*. Rotterdam: EUR.
- Korf, D.J., B. van Wijngaarden, M. Koeter, H. Riper, Seeman, C. (2000). *Vroeghulp aan verslaafden, Evaluatie van de Vroeghulp Interventie Aanpak (VIA) van de justitiële verslavingszorg*. Amsterdam: Amsterdam Institute for Addiction Research and the Bonger Institute of Criminology (AIAR series # 6).
- Krechtig, L., Lans, M., Andreas, A. & Menger, A. (2012). *Begeleidingsactiviteiten in de reclassering*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Kroner, D.G., Yessine, A.K. & Kovera, M.B. (2013). Changing Risk Factors That Impact Recidivism. *Law and Human Behavior*, 37, 321-336
- Landenberger, N. A., & Lipsey, M. W. (2005). The positive effects of cognitive-behavioral programs for offenders: A meta-analysis of factors associated with effective treatment. *Journal of experimental criminology*, 1(4), 451-476.
- Laub, J.H., & Sampson, R.J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lebel, T.P., Burnett, R., Maruna, S. & Bushway, S. (2008). The 'Chicken and Egg' of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime. *European Journal of Criminology*, 5(2), 131-159.
- Leeuw, F.L. (2003). *Reconstructing Program Theories: Methods available and problems to be solved*. *American Journal of Evaluation*, 24 (1), pp. 5-20.
- Leue, A., & Beauducel, A. (2011). The PANAS structure revisited: on the validity of a bifactor model in community and forensic samples. *Psychological assessment*, 23 (1), 215.
- Linckens, P. & Looft, J. de (2015). *Gevangeniswezen in getal 2010-2014*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Lipsey, M.W. & Cullen, F.T. (2007). The effectiveness of correctional rehabilitation: a review of systematic reviews. *Annual Review of Law and Social Science*, 3, 297-320.
- Lloyd, C. D., & Serin, R. C. (2012). Agency and outcome expectancies for crime desistance: measuring offenders' personal beliefs about change. *Psychology, Crime & Law*, 18 (6), 543-565.
- Lowenkamp, C.T., Hubbard, D.J., Makarios, M.D., Latessa, E.J., A Quasi Experimental Evaluation of Thinking for a Change: A Real-World" Application. *Criminal Justice and Behavior*, 36 (2), 137-146.

- Lussier, J.P., Heil, S.H., Mongeon, J.A., Badger, G.J. & Higgins, S.T. (2006). A meta-analysis of voucher-based reinforcement therapy for substance use disorders. *Addiction*, 101 (2), 192-203.
- Mann, R.E., Webster, S.D., Marshall, W.L. (2004). Approach versus avoidance goals in relapse prevention with sexual offenders. *Sex Abuse*, 16 (1), 65-75.
- Marshall, W.L., Anderson, D. & Champagne, F. (1997). Self-esteem and its relationship to sexual offending: Invited Article. *Psychology, Crime & Law*, 3 (3), 161-186.
- Maruna, S., Lebel, T. P., Mitchell, N., & Naples, M. (2004). Pygmalion in the reintegration process: Desistance from crime through the looking glass. *Psychology, Crime & Law*, 10 (3), 271-281.
- McMurran, M., & Ward, T. (2004). Motivating offenders to change in therapy: An organizing framework. *Legal and Criminological Psychology*, 9 (2), 295-311.
- Miller, W.R. & Johnson, W.R. (2008). A natural language screening measure for motivation to change. *Addictive Behaviors*, 33, 1177-1182.
- Miller, W.R. & Rollnick, S. (2013). *Motivational interviewing. Helping people change*. New York: The Guilford Press.
- Mills, J. F., & Kroner, D. G. (2006). Impression management and self-report among violent offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 21 (2), 178-192.
- Mills, J. F., Kroner, D. G., & Forth, A. E. (2002). Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA) Development, Factor Structure, Reliability, and Validity. *Assessment*, 9 (3), 240-253.
- Mills, J. F., Kroner, D. G., & Hemmati, T. (2004). The Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA) The Prediction of General and Violent Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 31 (6), 717-733.
- Mol, M. Hoetjes, V., & Plaisier, J. (2013). *De training Kies voor Verandering. Eerste indrukken van de ervaringen van gedetineerden en personeel in zes gevangenissen*. Amsterdam: Impact R&D.
- Nakonezny, P.A. & Rodgers, J.L. (2005). An Empirical Evaluation Of The Retrospective Pretest: Are There Advantages To Looking Back? *Journal of Applied Statistical Methods*, 4 (1), 240-250.
- Nelissen, P. Ph., & Schreurs, M.L.J.J. (2008). *Stoppen met criminaliteit. Werkboek voor (ex-) gedetineerden*. Maastricht: Datawyse.
- Nelissen, P., Lataster, J., Jacobs, N., & Schreurs, M. (2014). *Gedachten, gevoelens, waarneming en gedrag van gedetineerden in relatie tot de training Kies voor Verandering, Eindrapport*. Maastricht: Nelissen Onderzoek & Advies i.s.m. Open Universiteit Nederland.
- Ooyen-Houben, M. van (2012). *Drang en dwang bij justitiabele drugsgebruikers*. In: *Blaauw, E. & Roozen, H. (Eds.) Handboek Forensische Verslavingzorg*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum, p.109-127.
- Parhar, K.K., Wormith, J.S., Derkzen, D.M., and Beauregard, A.M. 2008. Offender coercion in treatment: A meta analysis of effectiveness. *Criminal Justice and Behavior*, 35, 1109-1135.
- Paternoster, R., & Bushway, S. (2009). Desistance and the "feared self": Toward an identity theory of criminal desistance. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 99, 1103-1156.
- Paternoster, R., & Pogarsky, G. (2009). Rational choice, agency and thoughtfully reflective decision making: The short and long-term consequences of making good choices. *Journal of Quantitative Criminology*, 25 (2), 103-127.
- Pedersen, S. S., Spinder, H., Erdman, R. A., & Denollet, J. (2009). Poor perceived social support in implantable cardioverter defibrillator (ICD) patients and their partners: cross-validation of the multidimensional scale of perceived social support. *Psychosomatics*, 50 (5), 461-467.
- Plaisier, J. & Ditzhuijzen, J. van (2009). *Stimuleren en ontmoedigen van gedetineerden*. Amsterdam: Impact R&D.

- Prochaska, J.O. & DiClemente, C.C. (1983). Stages and processes of self-change of smoking: Toward an integrative model of change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 51 (3), 390-395.
- Sampson, Robert J. and John H. Laub. 1992. Crime and Deviance in the Life Course. *Annual Review of Sociology*, 18, 63-84.
- Scholz, U., Doña, B. G., Sud, S., & Schwarzer, R. (2002). Is general self-efficacy a universal construct? Psychometric findings from 25 countries. *European Journal of Psychological Assessment*, 18 (3), 242.
- Schwarzer, R. (1999). *General perceived self-efficacy in 14 cultures. Abstract*. Freie Universität Berlin. <http://userpage.fu-berlin.de/~health/world14.htm>
- Schwarzer, R., Born, A. (1997) Optimistic self-beliefs: Assessment of general perceived self-efficacy in thirteen cultures. *World Psychology*; 3 (1-2), 177-190.
- Serin, R. C., & Lloyd, C. D. (2009). Examining the process of offender change: The transition to crime desistance. *Psychology, Crime & Law*, 15 (4), 347-364.
- Serin, R.C., Lloyd, C.D., Helmus, L., Derkzen, D.M. & Luong, D. (2013). Does intra-individual change predict offender recidivism? Searching for the Holy Grail in assessing offender change. *Aggression and Violent Behavior*, 18 (1), 32-53.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of counseling psychology*, 53 (1), 80.
- Stevens, A, McSweeney, T, Ooyen, M van, Uchtenhagen, A. (2005). On coercion. *International Journal of Drug Policy* (editorial).
- Stevens, A. (2008). *Quasi-compulsory treatment in Europe: an evidence-based response to drug-related crime?* In: Stevens, A. (Ed.) (2009). Crossing frontiers, international developments in the treatment of drug dependence, p. 153-172.
- Tatman, A. W., Swogger, M. T., Love, K., & Cook, M. D. (2009). Psychometric properties of the Marlowe-Crowne social desirability scale with adult male sexual offenders. *Sexual abuse: a journal of research and treatment*, 21 (1), 21-34.
- Walker, K., Bowen, E. & Brown, S. (2013). Psychological and criminological factors associated with desistance from violence: A review of the literature. *Aggression and violent behaviour*, 18 (2), 286-299.
- Ward, T. (2002). The management of risk and the design of good lives. *Australian Psychologist*, 37, 172-179.
- Ward, T. & Stewart, C. A. (2003). The relationship between human needs and criminogenic needs. *Psychology, Crime, & Law*, 9, 219-224.
- Ward, T. & Gannon, T.A. (2006). Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior*, 11 (1), 77-94.
- Ward, T., Melser, J. & Yates, P.M. (2007). Reconstructing the Risk-Need-Responsivity model: A theoretical elaboration and evaluation. *Aggression and Violent Behavior*, 12 (2), 208-228.
- Ward, T., Yates, P.M. & Willis, G.M. (2012). The Good Lives Model and the Risk Need Responsivity Model. *Criminal Justice and Behavior*, 39 (1), 94-110.
- Ward, T. & Fortune, C.N. (2013). The Good Lives Model: Aligning Risk Reduction with Promoting Offenders' Personal Goals. *European Journal of Probation*, 5 (2), 29 – 46.
- Weiss, C.H. (1995). Nothing as Practical as Good Theory: Exploring Theory-based Evaluation for Comprehensive Community Initiatives for Children and Families. In *New Approaches to Evaluating Community Initiatives: Concepts, Methods, and Contexts*, ed. James Connell et al. Washington, DC: Aspen Institute.

- Wormith, J.S. (1984). Attitude and Behavior Change of Correctional Clientele. A Three Year Follow-Up. *Criminology*, 22 (3), 595-618.
- Yong, A. D., Williams, M. W. M., Provan, H., Clarke, D., & Sinclair, G. (2015). How do offenders move through the stages of change? *Psychology, Crime & Law*, 21 (4), 375-397.

Bijlagen

Bijlage 1**Leden van de begeleidingscommissie**

Dr. L. DeFuentes-Merillas	Novadic-Kentron R&D
Dr. J. Diehle	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, ministerie van Veiligheid en Justitie
Dr. A.J.E. Dirkzwager	Nederlands Studiecentrum Criminaliteit & Rechtshandhaving
Prof. dr. A.J.A. Felling	Radboud Universiteit (voorzitter)
Dr. T.F.C. Fischer	Erasmus Universiteit Rotterdam
Dr. A.E. Jorna	Dienst Justitiële Inrichtingen
Dr. M.M.J. van Ooyen-Houben	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, ministerie van Veiligheid en Justitie

Bijlage 2 Het meten van de beoogde veranderingen

Werkwijze

Onderzoeksvraag 3 luidde: Komen de beoogde veranderingen tot stand? Hoe kunnen deze gemeten worden? Om vragenlijsten te kiezen is een internationale literatuurstudie gedaan naar geschikte vragenlijsten voor de beoogde voor-, tussen- en nametingen van *Kies voor Verandering*. Daarnaast is nagegaan of de Reflector, een vragenlijst die deelnemers aan *Kies voor Verandering* momenteel al invullen, geschikt zou zijn. De Reflector bleek echter niet bruikbaar te zijn voor de voorgenomen evaluatie, ten eerste wegens copyright en ten tweede omdat de Reflector niet geheel tegemoet komt aan de verwachtingen van de Dienst Justitiële Inrichtingen, met name doordat de vragenlijst vermoedelijk te veel sociaal wenselijke antwoordtendensen oplevert. De Reflector wordt dus verder buiten beschouwing gelaten. Op sociaal wenselijke antwoorden komen we terug aan het eind van dit hoofdstuk.

Bij het zoeken naar literatuur zijn de volgende factoren in overweging genomen:

1. Aantal verwijzingen naar het artikel
2. Psychometrische kwaliteit.
 - a. Interne consistentie.
 - b. Test-hertestbetrouwbaarheid.
 - c. Constructvaliditeit.
 - d. Factoriele validiteit.
 - e. Predictieve validiteit.
3. Aantal items (eventueel factoriele informatie om de hoogste factorladingen te kunnen selecteren)
4. Taal van de items (is er een Nederlandse versie beschikbaar)
5. Normeringsgroep (al dan niet gevalideerd in een gedetineerde populatie)
6. Theoretische overwegingen
7. Of de items daadwerkelijk beschikbaar zijn in de literatuur
8. Correlaties met de Marlow-Crowne Social Desirability Scale. Deze MCSDS is een valide en betrouwbare meting van sociaal wenselijke antwoordtendensen (Tatman, Swogger, Love & Crook, 2009)

Het aantal hits en verwijzingen kregen veel gewicht in de keuze voor de vragenlijsten, omdat veel gebruikte schalen vaak een hoge gebruiksvriendelijkheid hebben en in verschillende groepen zijn genormeerd en aangepast, vaak ten gunste van de psychometrische kwaliteit. De psychometrische kwaliteit volgt vaak automatisch uit het vorige, maar uiteraard werd hier ook bewust op gecontroleerd. De interne consistentie moest minimaal *goed* zijn. Daarnaast werd gekeken naar de test-hertestbetrouwbaarheid, de factoriele validiteit, de predictieve validiteit en de constructvaliditeit (convergent en divergent), als deze informatie beschikbaar was. Tevens kreeg de lengte van de schalen veel gewicht in de selectie, opdat er een korte en efficiënte vragenlijst zou ontstaan, die met het minimale aantal items alle elementen van het verandermodel dekt.

Gebruikte (items uit) vragenlijsten

Hieronder wordt beschreven voor welke (items uit) vragenlijsten is gekozen. Een uitgebreid verslag van de vergelijkingen tussen verschillende vragenlijsten en de gemaakte afwegingen is besproken met de begeleidingscommissie en is op te vragen bij Impact R&D. Alle gekozen items zijn opgenomen in bijlage 3.

- 1) *Cognitieve transformatie*: Dit valt niet goed direct gemeten omdat het een veranderproces op zichzelf betreft. Voor het vaststellen van de mate waarin cognitieve transformatie zich voordoet is daarom sprake van een indirecte meting, namelijk door de aspecten die erdoor zouden moeten veranderen te meten:
 - a) *zingeving*: de Purpose of Life, PIL-S (Steger, Frazier, Oishi & Kaler, 2006).
 - b) *criminele attitude*: de Antisociale Intentie schaal (AI) van de Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA) (Mills, Kroner & Hemmati, 2004).
- 2) *Persoonlijke effectiviteit*: de Dutch General Self-Efficacy Scale (GSE-Dutch) (Scholz, Dona, Sud & Schwarzer, 2002 ; Schwarzer, 1999 ; Schwarzer & Born, 1997).
- 3) *Positief en negatief affect*: de PANAS (Leue & Beauducel, 2011).
- 4) *Sociale steun*: de Nederlandse versie van de Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) (Pedersen, Spinder, Erdman & Denollet, 2009).
- 5) *Motivatie voor verandering*: de University of Rhode Island Change Assessment (Yong, Williams, Provan, Clarke & Sinclair, 2015).

Daarnaast is vanwege het risico op toegenomen criminele effectiviteit na de training een schaal geconstrueerd op basis van de GSE-Dutch die ook gebruikt wordt voor het meten van persoonlijke effectiviteit.

Moment van meting

Op basis van de opbouw van de training zoals in de vorige hoofdstukken beschreven konden hypothesen worden opgesteld over wanneer er verandering in een variabele verwacht mag worden en wanneer het afnemen van vragenlijsten zinvol zou zijn.

In het eerste deel van de training komt zelfreflectie aan de orde en de vraag wel of niet te stoppen met criminaliteit. Hieronder vallen de eerste vier bijeenkomsten waarin de deelnemers reflecteren op het verleden, het heden, en de toekomst. Ook worden de waarden besproken evenals welke doelen gesteld kunnen worden om hen daarbij te helpen. Het is dan ook te verwachten dat na de 4e bijeenkomst de ervaren zingeving in het leven is toegenomen vergeleken met de mate van ervaren zingeving voorafgaande aan de training. Ook zal na de vierde bijeenkomst de attitude ten opzichte van criminaliteit negatiever zijn geworden. Op basis van het verandermodel valt tenslotte te verwachten dat de motivatie om te stoppen met criminaliteit hoger is na de vierde bijeenkomst door de toegenomen ervaren zingeving en een negatieve attitude ten opzichte van criminaliteit. Om die reden is na de vierde bijeenkomst een meetmoment (t1) in het onderzoek ingebouwd waarin deze drie zaken gemeten zijn.

In de vijfde en zesde bijeenkomst wordt gewerkt aan hoe de deelnemers doelen kunnen stellen op de langere termijn, na te gaan wie hen hierbij kan helpen, en hoe om te gaan met tegenslagen. In het terugkeeractiviteitenplan wordt dit concreet gemaakt, door de doelen te formuleren. Het is dan ook de verwachting dat na de vijfde en zesde bijeenkomst de waargenomen persoonlijke effectiviteit en waargenomen sociale steun toenemen. De motivatie zal naar verwachting verder toenemen na de vijfde en zesde bijeenkomst door de toegenomen waargenomen sociale steun en

persoonlijke effectiviteit. Daarom is na de zesde bijeenkomst een meting (t2) ingebouwd waarin alle aspecten uit het theoretisch model uitgevraagd worden.

Tot slot is 6 tot 9 weken een laatste meting gedaan, om na te kunnen gaan of veranderingen zichtbaar worden, standhouden of verdwijnen. De wijze waarop de deelnemers aan de slag gaan met hun terugkeeractiviteitenplan en de begeleiding die daarbij wordt geboden, is hierop waarschijnlijk van invloed.

Risico's bij het gebruik van vragenlijsten

In gedetineerde populaties wordt de kans op sociaal wenselijke antwoordtendensen groter geacht. Daarom is het van belang dat de geselecteerde schalen minimaal sociaal wenselijke antwoordtendensen uitlokken. Hierbij is gekeken naar de correlaties tussen de geselecteerde schalen en sociale wenselijkheidsschalen, met name de Marlowe-Crown Social Desirability Scale (MCSDS). Deze schaal meet de mate waarin iemand geneigd is tot de *Deceptie van Anderen*, ook bekend als *Impressie Management* (Mills & Kroner, 2006). Deceptie van Anderen onderscheidt zich van *Zelf-Deceptie*, waar in het laatste geval de respondent zich niet bewust is van deze sociaal wenselijke antwoordtendentie. Gekozen is voor vragenlijsten waarvan duidelijk is dat er minimale sociaal wenselijke antwoordtendensen uitgelokt werden, ook bij gedetineerdenpopulaties (voor zover gemeten).

De kans op sociaal wenselijke antwoorden geldt in het voorgenomen onderzoek maar gedeeltelijk want een deel van de gebruikte schalen hangt niet samen met sociale wenselijkheid. Hoewel sociale wenselijkheid bij uitstek wordt beïnvloed door de inhoud van de items, zijn er ook andere variabelen die de sociale wenselijkheid kunnen beperken (Drenth & Sijtsma, 2012). De titel van de test, de wijze van testafname en eventuele correcties achteraf. We hebben hier uiteraard rekening mee gehouden.

In de begeleidingscommissie zijn de risico's bij het afnemen van vragenlijsten besproken. Het risico op sociaal wenselijk of op andere wijze onbetrouwbaar invullen van vragenlijsten is uitgebreid besproken. Ook is onderzoeksmoeheid bij herhaalde vragenlijsten besproken en daarmee kans op uitval van deelnemers. Toch was het streven om vragenlijsten te gebruiken in combinatie met interviews. Vanwege de risico's, in combinatie met de korte duur van de training is voorgesteld het aantal metingen te beperken tot vier (voormeting, tussenmeting na 4 sessies, nameting, follow up na 6 á 8 weken).

Met instemming van de begeleidingscommissie is de ruimte genomen om de gekozen schalen en vragen aan te passen, met als doel een zo kort mogelijke en zo begrijpelijk mogelijke vragenlijst samen te stellen. Daarbij is gekozen voor schalen met niet minder dan vijf items die tezamen de *universe of content* dekken. Dat wil zeggen dat het gehele concept wordt gedekt, los van de betrouwbaarheid van de schaal, waarbij de frequentieverdeling van de oorspronkelijke items meegewogen wordt.

Daarnaast is aandacht besteed aan 1) dubbele ontkenningen, 2) dubbele vragen (meerdere vragen ineens), 3) moeilijke en beladen termen, 4) antwoordmogelijkheden conform de oorspronkelijke schalen, 5) waar mogelijk de vraag meer toespitsen op het criminele/probleemgedrag (maar dan in andere woorden). De vragen zijn bij de herhaalde versies gehusseld. Voorafgaand aan de eerste meting is een test van de vragenlijst gedaan bij een groep gedetineerden in een Penitentiaire Inrichting die verder niet bij het onderzoek betrokken was. Op grond daarvan zijn nog enkele formuleringen verduidelijkt.

Bijlage 3 Gebruikte vragenlijst

Hieronder worden de items vermeld die zijn opgenomen in door ons samengestelde gebruikt vragenlijst, om de beoogde verandermechanismen en uitkomsten te meten. In de vragenlijst zijn de vragen 'gehusseld'. Voor de leesbaarheid zijn ze hieronder per construct weergegeven. De antwoorden werden gegeven op een 5-puntschaal (nooit/bijna nooit/soms/vaak/altijd).

Cognitieve transformatie (zingeving) (uit: *Cognitieve transformatie/zingeving*: de Purpose of Life, PIL-S (Steger, Frazier, Oishi & Kaler, 2006).

1. In het leven heb ik duidelijke doelen.
2. Mijn leven is zinvol.
3. Ik heb belangrijke doelen in mijn leven bereikt.
4. Ik heb ontdekt dat ik een zinvol doel in mijn leven heb.

Cognitieve transformatie (criminele attitude) (uit: de Antisociale Intentie schaal (AI) van de Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA), Mills, Kroner & Hemmati, 2004).

1. Ik vind liegen tegen de politie OK.
2. Als ik een goede reden heb, zal ik de wet overtreden.
3. Ik houd me aan de wet.
4. Ik vind bedriegen van sommige mensen OK.
5. Ik denk dat ik in de toekomst geen criminaliteit zal plegen.
6. Als ik geld vind houd ik dat.

Persoonlijke effectiviteit (uit: de Dutch General Self-Efficacy Scale (GSE-Dutch) (Scholz, Dona, Sud & Schwarzer, 2002 ; Schwarzer, 1999 ; Schwarzer & Born, 1997).

1. Ik bedenk wel iets om voor elkaar te krijgen wat ik wil.
2. Ik ben goed in het aanpakken van onverwachte dingen
3. Als ik een probleem heb, bedenk ik wel een oplossing.
4. Als ik in een moeilijke situatie zit, weet ik wat ik moet doen.
5. Wat er ook gebeurt, ik kom er wel uit.

Positief en Negatief Affect (uit: de PANAS, Leue & Beauducel, 2011).

1. Ik heb zin in dingen doen.
2. Ik heb ideeën.
3. Ik maak me zorgen.
4. Ik ben bang.
5. Ik wil actie ondernemen.

Criminele effectiviteit (de items uit de GSE-D zijn voor het meten van persoonlijke effectiviteit omgeschreven naar criminele effectiviteit).

1. Ik kan crimineel zijn zonder dat ik gepakt word.
2. Ik heb vrienden met wie ik criminele dingen doe.
3. Ik weet goed hoe ik criminele dingen kan doen.
4. Ik pak het zo slim aan dat ik niet gepakt word.

Sociale steun (uit: de Nederlandse versie van de Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS), Pedersen, Spinder, Erdman & Denollet, 2009).

1. Ik kan mijn familie om hulp vragen.
2. Ik kan mijn vrienden om hulp vragen.
3. Ik kan mijn burens om hulp vragen.
4. Ik kan mijn partner om hulp vragen.
5. Ik heb iemand bij wie ik terecht kan.

Motivatie (uit: University of Rhode Island Change Assessment (Yong, Williams, Provan, Clarke & Sinclair, 2015).

Precontemplatiefase:

1. Praten over problemen vind ik zinloos.
2. Ik heb wel problemen, maar waarom zou ik daar lang over nadenken?
3. Ik hoef niet te veranderen.

Contemplatiefase:

4. Ik denk dat ik moet veranderen.
5. Ik ben er klaar voor om te veranderen.
6. Ik ga hulp vragen om te voorkomen dat ik weer vast kom te zitten.

Actiefase:

7. Ik doe iets aan de problemen die te maken hebben met dat ik hier vast zit.
8. Iedereen kan praten over veranderen, maar ik doe er echt iets aan.
9. Ik ben echt bezig met het veranderen van mijn leven.
10. Ik ga echt zorgen dat ik niet meer terugkom in de bajes.

Onderhoudfase:

11. Het zal soms moeilijk zijn om te veranderen maar ik zal volhouden.
12. Ik dacht dat ik mijn problemen wel eventjes zou kunnen oplossen, maar het is hard werken.
13. Het is de moeite waard om te blijven werken aan het veranderen van mijn gedrag.

Directe vragen (opgesteld als extra maat):

1. Ik heb iets aan de training *Kies voor Verandering*.
2. Ik wil crimineel zijn.
3. Ik vraag anderen om hulp.
4. Het gaat me lukken om uit de bajes te blijven.
5. Ik wil mijn leven veranderen.
6. Ik heb een plan om mijn leven te veranderen.
7. Ik ga mijn plan uitvoeren.

Bijlage 4 Tabellen

Tabel 8⁴⁹

Meetmomenten bij de evaluatie van de uitvoering van de training

Meetmoment	Meetinstrument	Aantal respondenten respondent(en)
Nul tot zeven dagen na de laatste trainingsbijeenkomst	Interviews	71 deelnemers en 8 trainers*
Zes tot negen weken na de laatste trainingsbijeenkomst	Interviews	52 deelnemers 28 begeleiders (mentoren/casemanagers) 6 afdelingshoofden**

*Op 2 van de 6 locaties is een dubbelinterview met trainers gedaan. Daarbij gaven twee trainers gezamenlijk antwoord op de interviewvragen (zij gaven dan dus samen 1 antwoord). Deze dubbelinterviews zijn als één respondent beschouwd in de rapportage, hierna zal dan ook gesproken worden van zes trainers i.p.v. acht.

**De afdelingshoofden werden telefonisch bevraagd naar de taakuitvoering van mentoren.

⁴⁹ Tabellen 1 t/m 7 zijn hiervoor in het rapport vermeld.

Tabel 9

Locatie	1 (R/M/I)*	2 (S/M)	3 (S/V)	4 (R/M)	5 (S/M)	6 (S/M)	Totaal
Aantal groepen	4	5	2	3	4	4	22
Aantal verwachte deelnemers	24	51	19	24-30	32	28	178-184
Aantal werkelijk gestarte deelnemers	22	33	19	20	32	23	149
Gemiddeld aantal deelnemers per groep	5,5	6,6	9,5	6,6	8	5,8	6,9
Aantal uitvallers (training niet afgemaakt)	0	7	1	2	4	0	14
Vragenlijsten							
Aantal deelnemers dat vragenlijst voormeting heeft ingevuld	19	30	19	20	32	20	140
Aantal afmakers dat geen vragenlijsten heeft ingevuld	3	3	0	0	0	3	9
Interviews nameting							
Aantal geïnterviewde deelnemers bij nameting	9	13	10	8	14	17	71
Waarvan aantal geïnterviewde uitvallers	0	0	1	1	0	0	2
Aantal uitvallers dat interview nameting weigerde	2	1	0	1	1	0	5
Aantal uitvallers dat interview nameting niet kon doen	2	1	0	1	1	0	5
Interviews follow-up							
Aantal geïnterviewde gedetineerden follow-up	10	10	7	8	9	8	52
Aantal gedetineerden die interview follow-up weigerden of niet mee konden doen	6	2	4	3	0	0	15
Aantal geïnterviewde ex-gedetineerden follow-up	1	0	0	0	0	1	2
Aantal ex-gedetineerden die interview follow-up weigerden (wel opgegeven maar toch geweigerd, verbinding verbroken of niet gereageerd op voice-/e-mail)	2	1	1	1	2	4	11
Aantal ex-gedetineerden die niet kon worden bereikt voor follow up (geen of foutieve gegevens opgegeven)	2	7	6	7	6	6	34

*R=regionaal, S=stedelijk, M=mannelijke gedetineerden, V=vrouwelijke gedetineerden, I=indruk van hoofdkantoor dat de training minder goed verloopt. In alle? Penitentiaire Inrichtingen namen zowel gedetineerden uit Huizen van Bewaring als gevangenen deel aan de training, met uitzondering van locatie 1 waar alle deelnemers in een Huis van Bewaring zaten.

Tabel 10

*Reflector ingevuld door **deelnemers**? (n=71)*

Antwoord	Aantal	%
Ja	69	97
Nee/herinnert zich dit niet	2	3

Tabel 11

*Voert de trainer intakegesprekken met **deelnemers**? * (n=6)*

Antwoord	Aantal keer geantwoord door trainer
Ja	4
Nee	2

Tabel 12

*Welke redenen noemen **deelnemers** om mee te doen aan de training (n=71)*

Reden	Aantal keer genoemd	%
Het was verplicht	16	23
Ik wilde nadenken over wat ik met mijn leven wil	13	18
Om in het plusprogramma te komen	34	48
Omdat ik van een andere gedetineerde hoorde dat hij er iets aan had gehad	2	3
Anders	6	9

Tabel 13

*Als de **deelnemers** zonder de training ook in het plusprogramma hadden gemogen, zouden zij dan ook aan de training hebben meegedaan? (n=71)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	% deelnemers dat dit antwoord geeft
Ja	34	48
Nee	26	37
Onduidelijk	11	16

Tabel 14

*Is de **trainer** in dienst van DJI of de reclasseringsorganisaties? (n=6)*

Antwoord	Aantal keer geantwoord door trainer
DJI	5
Reclasseringsorganisatie	0
Anders	1

Tabel 15

*Wat vonden de **deelnemers** van de trainers? (n=71)*

Deelgebied	Goed	Voldoende	Matig	Slecht	Was niet nodig
Algemeen	62 (87%)	7 (10%)	2 (3%)	0 (0%)	-
Uitleggen	66 (93%)	4 (6%)	1 (1%)	0 (0%)	-
Motiveren	49 (69%)	6 (8%)	3 (4%)	0 (0%)	13 (18%)
Ingaan op inbreng deelnemer	56 (79%)	12 (17%)	2 (3%)	1 (1%)	-

Tabel 16

*Heeft de **trainer** de interne opleiding tot KvV-trainer gevolgd? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord geeft
Ja	6
Nee	0

Tabel 17

*Wat vinden de **trainers** van de opleiding tot KvV-trainer? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord geeft
Goed, voldoende voorbereiding om de training te geven	2
Goed, maar er is meer opleiding nodig	4

Tabel 18

*Is er volgens de **trainers** kwaliteitsbewaking? Vinden ze dat er kwaliteitsbewaking moet zijn? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord geeft
Er is wel kwaliteitsbewaking	0
Er is geen kwaliteitsbewaking, dat zou wel moeten	4
Er is geen kwaliteitsbewaking, dat vind ik goed zo	1
Anders	1

Tabel 19

*Welke functie hebben de **begeleiders**? (n=28)*

Antwoord	Aantal begeleiders dat dit antwoord geeft	%
Casemanager	8	30
Mentor	16	59
Trainer	3	11
Missing ⁵⁰	1	

Tabel 20

*Hoelang hebben de **begeleiders** deze functie al? (n=28)*

Jaren	Aantal begeleiders dat dit aantal jaren de functie heeft	%
0-5	16	63
6-17	6	24
18-25	4	16
Missing	2	

⁵⁰ Zoals vermeld zijn in de tabellen het aantal *ontbrekende* antwoorden (*missings*) vermeld. In de tekst is over de *geldige* antwoorden gerapporteerd.

Tabel 21

*Hoeveel deelnemers hebben de **begeleiders** in totaal begeleid bij de uitvoering van het terugkeeractiviteitenplan (n=28)*

Antwoord	Aantal begeleiders dat dit antwoord geeft	%
0	8	31
1	4	16
2-10	4	11
11-20	2	8
21-25	2	12
26-50	2	8
51-100	2	8
101-250	2	8
Missing	2	

Tabel 22

*Hebben de **begeleiders** voldoende informatie ontvangen om de functie van begeleider bij het uitvoeren van het terugkeeractiviteitenplan uit te voeren? (n=28)*

Antwoord	Aantal begeleiders dat dit antwoord geeft	%
Voldoende informatie	7	26
Onvoldoende informatie	13	48
Soms onvoldoende informatie	1	4
Soms voldoende	3	11
Anders	3	11
Missing	1	

Tabel 23

*Welk rapportcijfer geven de **begeleiders** zichzelf voor de begeleiding van gedetineerden bij tra-activiteiten? (n=28)*

Cijfer	Aantal begeleiders dat zichzelf dit cijfer geeft	%
2 - 5,5	7	32
6 - 10	15	68
Kan geen cijfer geven	6	

Tabel 24

*Hoe belangrijk vinden de **begeleiders** het, dat deelnemers worden begeleid bij de uitvoering van hun terugkeeractiviteitenplan? (n=28)*

Antwoord	Aantal begeleiders dat dit antwoord geeft	%
Heel belangrijk	4	16
Heel belangrijk maar zonder begeleiding heeft de training nog steeds zin	11	44
Heel belangrijk zonder begeleiding heeft de training geen zin	9	36
Anders	1	4
Missing	3	

Tabel 25

*In hoeverre hebben de **begeleiders** voldoende tijd om te begeleiden bij de uitvoering van het terugkeeractiviteitenplan? (n=28)*

Antwoord	Aantal begeleiders dat dit antwoord geeft	%
Ja, voldoende	3	12
Ja, maar soms weinig tijd	5	20
Nee, altijd te weinig tijd	9	36
Anders	8	32
Missing	3	

Tabel 26

*Denken de **begeleiders** dat de begeleiding in andere Penitentiaire Inrichtingen hetzelfde of verschillend wordt uitgevoerd? (n=28)*

Antwoord	Aantal begeleiders dat dit antwoord geeft	%
Niet verschillend	2	9
Een beetje verschillend	2	9
Vershillend	10	44
Erg verschillend	5	22
Weet ik niet	4	17
Missing	5	

Tabel 27

*In hoeverre vinden de **trainers** dat de uitvoering van de training goed verloopt? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
Gaat goed, er zijn geen (grote) knelpunten	3
Gaat goed, maar er zijn wel knelpunten	1
Gaat niet goed	2

Tabel 28

*Wat vinden de **trainers** van de trainershandleiding? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
Goed, de handleiding biedt genoeg handvatten om de training te geven	4
Goed, maar ik mis nog onderdelen in de handleiding	2

Tabel 29

*Wat vonden de **deelnemers** van het werkboek? (n=71)*

Antwoord	Algemene beoordeling van het werkboek	Beoordeling van de begripelijkheid van het werkboek
Goed	25 (36%)	54 (77%)
Voldoende	33 (47%)	11 (16%)
Matig	8 (11%)	5 (7%)
Slecht	4 (6%)	0 (0%)
Missing	1	1

Tabel 30

*Hoe gaat het volgens de **trainers** met het draagvlak in de PI voor de training? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
Goed, maar sommigen werken niet mee	4
Goed, iedereen werkt mee	1
Slecht, niemand werkt mee	1

Tabel 31

*In hoeverre is er volgens **mentoren en casemanagers** draagvlak in de PI voor de training? (n=28)*

Antwoord	Aantal keer geantwoord door mentor/casemanager	%
Goed, iedereen werkt mee	8	31
Goed, maar sommigen werken niet mee	9	35
Slecht, niemand werkt mee	5	19
Anders	4	15
Missing	2	

Tabel 32

*Vinden de **begeleiders** dat moet worden doorgegaan met de training? (n=28)*

Antwoord	Aantal begeleiders dat dit antwoord geeft	%
Ja, absoluut	10	39
Ja, maar ik zou het anders doen	10	39
Nee, ik zou niet verder gaan met de training	4	15
Anders	2	8
Missing	2	

Tabel 33

*In hoeverre zeggen de **trainers** dat ze de training conform de handleiding uitvoeren? (n=6)*

Antwoord	Aantal keer geantwoord door de trainer
Ik voer alle onderdelen volgens de handleiding uit	2
Bij sommige onderdelen hou ik niet vast aan de handleiding	4

Tabel 34

*In hoeverre zeggen de **trainers** wel eens een onderdeel over te slaan? (n=6)*

Antwoord	Aantal keer geantwoord door de trainer
Ik sla niets over	1
Ik sla wel eens een onderdeel over	5

Tabel 35

*Zeggen de **trainers** dat zij de kernonderdelen uit de procesevaluatie uitvoeren volgens de trainershandleiding? (n=6)*

Kernonderdeel	Aantal trainers dat dit onderdeel helemaal volgens trainershandleiding uitvoert	Aantal trainers dat dit onderdeel behoorlijk volgens trainershandleiding uitvoert	Aantal trainers dat dit onderdeel niet volgens trainershandleiding uitvoert
Nadenken over criminaliteit en veranderen	2	4	0
Nadenken over het verleden	3	3	0
Nadenken over heden, kansen en mogelijkheden	3	2	1
Nadenken over toekomst, doelen en waarden	6	0	0
Nadenken over mogelijkheden, beperkingen en hulp vragen	4	2	0
Haalbare doelen stellen	3	2	1

Tabel 36

*Is er volgens de **trainers** genoeg aandacht voor de kernonderdelen, in de training zoals zij die uitvoeren? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord geeft
Er is in de training niet genoeg aandacht voor de kernonderdelen	0
Er is in de training genoeg aandacht voor de kernonderdelen van de training	4
Ik heb wijzigingen aangebracht zodat er genoeg aandacht is voor de kernonderdelen	2

Tabel 37

*Slaan de kernonderdelen volgens de **trainers** aan bij de deelnemers? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord geeft
Goed, het slaat enorm aan	3
Niet goed, ik moet er echt aan trekken bij die onderdelen	2
Anders	1

Tabel 38

*In hoeverre is het werkboek volgens de **deelnemers** nauwkeurig gevolgd bij de bijeenkomsten? (n=71)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Het werkboek is nauwkeurig gevolgd	56	80
Aan een deel van het werkboek zijn we niet toegekomen i.v.m. de tijd	4	6
Deels wel, deels hebben we andere dingen gedaan	1	1
Volgens mij is het werkboek niet nauwkeurig gevolgd	8	11
Weet ik niet	1	2
Missing	1	

Tabel 39

*In hoeveel tijd wordt de **training** gegeven? (n=6)*

Aantal weken	Aantal trainers dat de training in dit aantal weken aanbiedt
Altijd in 3 weken	4
Meestal in 3 weken, soms in 6 weken	2

Tabel 40

*Hoeveel **trainers** zijn er per groep? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord geeft
1 trainer, ongeacht de hoeveelheid deelnemers	4
2 trainers, ongeacht de hoeveelheid deelnemers	2
1 trainer bij 1-8 deelnemers, 2 trainers bij > 8 deelnemers (= conform handleiding)	0

Tabel 41

*Weten de **deelnemers** direct na de training nog dat zij een terugkeeractiviteitenplan hebben gemaakt? (n=71)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ja	58	82
Nee / Kan ik me niet herinneren	12	17
Ik denk het wel maar weet het niet zeker	1	1

Tabel 42

Zeggen de **deelnemers** dat hun belangrijkste doelen in het terugkeeractiviteitenplan staan? (n=71)

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ik heb maar 1 doel	4	6
De 3 TRA-doelen zijn enige doelen	36	53
Er zijn meer dan 3 doelen maar die in het terugkeeractiviteitenplan zijn het belangrijkste	17	25
Ik heb meer dan 3 doelen, maar ik weet niet waarom sommige wel in het terugkeeractiviteitenplan staan en anderen niet	4	6
Anders	7	10
Missing	3	

Tabel 43

Hoe belangrijk vinden de **trainers** het terugkeeractiviteitenplan? (n=6)

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
Heel belangrijk	5
Belangrijk, maar niet noodzakelijk voor het aanpakken van problemen	1
Niet belangrijk	0

Tabel 44

Hoe gaat het opstellen van het terugkeeractiviteitenplan volgens de **trainers**? (n=6)

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
Goed	1
Moeizaam	4
Anders	1

Tabel 45

Waar letten de **trainers** vooral op bij het opstellen van de doelen in het terugkeeractiviteitenplan? (n=6)

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
Dat het de doelen volgens de SMART-formule zijn geformuleerd	5
Dat de doelen persoonlijk, belangrijk voor de deelnemer zelf, zijn	1

Tabel 46

Vinden de **trainers** het belangrijk dat de deelnemers haalbare doelen opstellen? (n=6)

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
Heel belangrijk	4
Belangrijk, maar niet noodzakelijk	2

Tabel 47

Vinden de **trainers** dat de deelnemers daadwerkelijk haalbare doelen opstellen? (n=6)

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
De meeste deelnemers stellen haalbare doelen op	4
Alle deelnemers stellen haalbare doelen op	2

Tabel 48

*Zijn de terugkeeractiviteitenplannen gericht op de criminogene factoren die volgens de **Risc** aanwezig zijn bij de gedetineerde? (n=12)*

Mate waarin het terugkeeractiviteitenplan gericht is op de criminogene factoren in de RISC	Aantal terugkeeractiviteitenplannen
Amper	5
Deels	3
Grotendeels	3
Geen criminogene factoren aanwezig	1

Tabel 49

*Hebben de **deelnemers** het terugkeeractiviteitenplan direct na de training besproken met hun mentor? (n=71)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ja, we hebben naar het plan gekeken en ik weet wat we gaan doen voor de uitvoering	2	3
Ja, we hebben samen naar plan gekeken, maar ik weet niet wat we gaan doen om het uit te voeren	1	1
Nee, ik heb niets aan mijn mentor	12	18
Nee, maar het gesprek komt nog	10	15
Nee, welk gesprek?	15	22
Anders	28	41
Missing	3	

Tabel 50

*Hebben de **deelnemers** het terugkeeractiviteitenplan 6 tot 9 weken na de training besproken met hun mentor, casemanager of met iemand anders? (n=52)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Besproken met mentor	9	18
Besproken met casemanager	6	12
Anders	4	8
Niet besproken	32	63
Missing	1	

Tabel 51

*Hebben de **deelnemers** iets gemist bij hun mentor of casemanager? (n=52)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Nee, niets gemist	26	62
Mij beter de weg wijzen naar hulpverlening in de PI	2	5
Meer betrokkenheid	2	5
Meer contactmomenten	2	5
Die persoon heeft niets voor me gedaan	7	17
Anders	3	7
Missing	10	

Tabel 52

*Attenderen de **trainers** de deelnemers erop dat zij zelf een gesprek met de mentor moeten aanvragen om het terugkeeractiviteitenplan te bespreken? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
Ja	3
Nee	2
Onbekend	1

Tabel 53

*Hoe belangrijk vinden **deelnemers** het om het terugkeeractiviteitenplan uit te voeren, uitgedrukt in een cijfer van 1 tot 10? (n=71)*

Rapportcijfer	Aantal deelnemers dat dit cijfer geeft	%
1-5	2	4
6-8	13	19
9-10	53	78
Missing	3	

Tabel 54

*Wie is volgens de **begeleiders** verantwoordelijk voor het maken van een afspraak voor het bespreken van het terugkeeractiviteitenplan? (n=28)*

Antwoord	Aantal begeleiders dat dit antwoord geeft	%
De begeleider is verantwoordelijk	1	4
Gedetineerden zijn verantwoordelijk	6	21
Gedetineerden zijn verantwoordelijk als ze niets doen dan moet ik er naartoe stappen maar dat schiet er in de hectiek bij in	13	47
Gedetineerden zijn verantwoordelijk maar als ze niets doen stap ik naar hen toe	5	18
Anders	3	11

Tabel 55

*Totaal aantal **deelnemers** binnen en buiten detentie op het moment van follow up: 6 tot 9 weken na de training (n=145)*

	Aantal deelnemers	%
Binnen	98	66
Buiten	47	34

Tabel 56

Aantal **deelnemers** binnen en buiten detentie dat is geïnterviewd 6 tot 9 weken na de training (n=52)

	Aantal deelnemers	%
Binnen	48	92
Buiten	4	8

Tabel 57

Resultaten factor- en betrouwbaarheidsanalyses.

Schaal en meting	Factoranalyse (aantal factoren, % verklaarde variantie)	Betrouwbaarheids- analyse (alpha)	Besluit
Criminele attitude (cognitieve transformatie, 6 items)			
Voormeting	2 (61,1%) (item 5 <i>Ik denk dat ik geen criminaliteit zal plegen</i> laadt op eigen factor)	.65 (.76 bij weglaten item 5)	Item 5 verwijderen
Nameting	Idem (62,3%)	.67 (.78 bij weglaten item 5)	
Zingeving (cognitieve transformatie, 4 items)			
Voormeting	1 (62,2%)	.79 (.82 bij weglaten <i>Ik heb belangrijke doelen in mijn leven bereikt</i>)	Oorspronkelijke schaal hanteren
Nameting	1 (67,3%)	.83	
Persoonlijke effectiviteit (5 items)			
Voormeting	1 (49,5%)	.74	Oorspronkelijke schaal hanteren
Nameting	1 (52,8%)	.76 (.78 bij weglaten <i>Ik bedenk altijd wel iets om voor elkaar te krijgen wat ik wil</i>)	
Affect (3 positieve items, 2 negatieve)			
Voormeting	2 (74,6%), eendimensionale oplossingen	Positieve schaal .80 Negatieve schaal .69*	Oorspronkelijke schalen hanteren
Nameting	2 (68,0%)	Positieve schaal .73 Negatieve schaal .58*	
Criminele effectiviteit (4 items)			
Voormeting	1 (68,7%)	.85	Oorspronkelijke schaal hanteren
Nameting	1 (66,0%)	.82	
Sociale steun (5 items)			
Voormeting	1 (60,0%)	.82	Oorspronkelijke schaal hanteren
Nameting	1 (57,9%)	.81 (.82 bij weglaten <i>Ik kan mijn burens om hulp vragen</i>)	

* Spearman-Brown co-efficient voor de analyse twee-item schalen.

Tabel 58

*Oplossing factor-analyse motivatieschaal met Varimax rotatie (63% verklaarde variantie).
Dikgedrukte items zijn uiteindelijk opgenomen in het vaststellen van de motivatiefase.*

Motivatiestadium (oorspronkelijke indeling)	Factor			
	1	2	3	4
Precontemplatie				
1 <i>Praten over problemen vind ik zinloos</i>	-,084	-,078	,871	-,143
2 <i>Ik heb wel problemen, maar waarom zou ik daar lang over nadenken</i>	-,074	,040	,722	,489
3 <i>Ik hoef niet te veranderen</i>	-,043	,035	,038	,801
Contemplatie				
4 <i>Ik denk dat ik moet veranderen</i>	,014	,798	-,095	-,037
5 <i>Ik ben er klaar voor om te veranderen</i>	,437	,405	-,039	,398
6 <i>Ik ga hulp vragen om te voorkomen dat ik hier weer vast kom te zitten</i>	,225	,784	-,037	-,006
Actie				
7 <i>Ik doe iets aan de problemen die te maken hebben met dat ik hier vast zit</i>	,754	,311	-,065	-,036
8 <i>Iedereen kan praten over veranderen, maar ik doe er echt iets aan</i>	,681	-,075	-,119	,311
9 <i>Ik ben echt bezig met het veranderen van mijn leven</i>	,196	,729	-,156	,204
10 <i>Ik ga echt zorgen dat ik niet meer terugkom in de bajes</i>	,790	-,007	,156	-,237
Onderhoud				
11 <i>Het zal soms moeilijk zijn om te veranderen, maar ik zal volhouden</i>	,627	,280	-,122	-,191
12 <i>Ik dacht dat ik mijn problemen wel eventjes zou kunnen oplossen, maar het is hard werken</i>	,127	,699	,201	,006
13 <i>Het is de moeite waard om te blijven werken aan het veranderen van mijn gedrag</i>	,644	,220	-,097	,149

Tabel 59

*Vinden de **deelnemers** 6 to 9 weken na de training, dat deze hen heeft geholpen? (n=52)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Een beetje geholpen bij belangrijke problemen	15	29
Heel erg geholpen bij belangrijke problemen	9	18
Wel geholpen maar niet bij belangrijke problemen	8	16
Het heeft me niet geholpen bij mijn problemen	16	31
Ik heb geen problemen	3	6
Missing	1	

Tabel 60

*Zouden de **deelnemers** de training aanraden aan andere gedetineerden? (n=71)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ja, omdat je er iets aan hebt	40	56
Ja, maar niet aan iedereen: alleen aan bepaalde mensen	18	25
Ja, omdat je dan in het plusprogramma komt	3	4
Nee, ik vond de training niet goed	6	9
Anders	4	6

Tabel 61

*Wat vonden de **deelnemers** van de training, 6 tot 9 weken na de training, uitgedrukt in een cijfer van 1 tot 10? (n=52)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
0-5	7	14
6-7	22	43
8-10	23	45

Tabel 62

In hoeverre hebben de **deelnemers** naar eigen zeggen tijdens de training nagedacht over de volgende onderwerpen? (n=71)

Antwoord → Hebben de deelnemers nagedacht over ↓		Door de training veel over nagedacht	Door de training beetje over nagedacht	Over nagedacht maar niet door de training	Niet over nagedacht	Anders	Missing
Voor- en nadelen van criminaliteit?	n	10	13	29	17	1	1
	%	14	18	41	24	1	
Wie hen kunnen helpen?	n	13	13	28	13		4
	%	20	20	41	19		
Bij welke professionele organisaties zij terecht kunnen?	n	15	9	16	27	2	2
	%	22	13	23	39	3	
Hoe zijn kunnen omgaan met tegenslagen?	n	14	14	12	28	1	2
	%	20	19	17	41	1	
Hoe zij meer het heft in eigen hand kunnen nemen?	n	12	9	17	26	5	2
	%	17	13	25	38	7	
Doelen die zij willen bereiken?	n	19	14	24	12	0	2
	%	27	19	35	17	0	
Positief doelen stellen?	n	15	17	25	11	2	1
	%	21	24	36	16	3	
Wat zij moeten doen om dit te bereiken?	n	21	17	20	10	1	2
	%	31	24	29	15	1	
Wat zij belangrijk vinden in het leven?	n	21	9	31	9	1	
	%	29	13	44	13	1	

Tabel 63

Zeggen de **deelnemers** dat zij door de training zijn veranderd? (n=71)

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ja ik ben helemaal veranderd	4	6
Ja er is wel wat veranderd	25	35
Ik was al veranderd door detentie	4	6
Nee er is weinig veranderd	4	6
Nee er is niks veranderd	32	46
Anders	2	3

Tabel 64

*Zijn de **deelnemers** door de training tot een heel nieuw inzicht gekomen, waardoor zij het leven anders zijn gaan zien? (n=71)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Tot een inzicht gekomen waardoor ik heel anders ben gaan denken	14	21
Tot een inzicht gekomen, maar denk niet anders over het hele leven	10	16
Tot een inzicht gekomen waardoor ik heel anders ben gaan denken, maar niet door de training	1	2
Niet anders gaan denken of tot inzicht gekomen	34	51
Anders	8	12
Missing	4	

Tabel 65

*Welke veranderingen maken de deelnemers volgens de **trainers** door tijdens de training? (meerdere antwoorden mogelijk) (n=6)*

Verandergebied	Aantal trainers dat veranderingen noemt die kunnen worden opgevat als dit verandergebied
Cognitieve transformatie	4
Mate van ervaren zingeving in het leven	4
Attitude t.o.v. criminaliteit	3
Persoonlijke effectiviteit	3
Affect	4
Waargenomen sociale steun	3
Motivatie om te stoppen met criminaliteit	3

Tabel 66

*Wat is er volgens de **trainers** veranderd aan hoe de training verloopt sinds de training verbonden is aan deelname aan het plusprogramma? (n=6)*

Antwoord	Aantal trainers dat dit antwoord gaf
Er is weinig veranderd	1
De deelnemers starten minder gemotiveerd maar raken gaandeweg wel gemotiveerd	4
Combinatie van beide: voor een deel is er niks veranderd, een ander deel komt nu ongemotiveerd binnen	1

Tabel 67

*Willen de **deelnemers** door de training hun leven anders aanpakken? (n=71)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ik wil mijn leven anders aanpakken door de training	18	27
Ik wil mijn leven anders aanpakken maar dat komt niet door de training	18	27
Ik wil mijn leven niet anders aanpakken	25	37
Anders	7	10
Missing	3	

Tabel 68

*In hoeverre is het – naar eigen zeggen - belangrijk voor de **deelnemers** dat zij na detentie niet meer in aanraking komen met politie en justitie? (n=71)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Heel belangrijk. Vóór training was dat minder belangrijk	7	12
Heel belangrijk. Vóór de training was dat al even belangrijk	45	69
Niet belangrijk. Vóór training was dat al niet belangrijk	7	11
Een beetje belangrijk. Vóór training was het belangrijker	1	2
Anders	5	8
Missing	6	

Tabel 69

*Hoe belangrijk vinden de **deelnemers** het om hun doelen te behalen 6 tot 9 weken na de training, uitgedrukt in een cijfer van 1 tot 10? (n=52)*

Cijfer	Aantal deelnemers dat dit cijfer geeft	%
7	6	12
8	8	15
9	11	21
10	27	52

Tabel 70

*Hebben de **deelnemers** 6 tot 9 weken na de training aan de doelen gewerkt? (n=52)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ja	31	61
Nee	17	33
Anders	3	6
Missing	1	

Tabel 71

*Hebben de **deelnemers** hun leven 6 tot 9 weken na de training anders aangepakt? (n=52)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ik heb mijn leven anders aangepakt door KvV	15	29
Ik heb mijn leven anders aangepakt, niet door KvV maar door detentie	3	6
Ik heb mijn leven niet anders aangepakt	29	57
Anders	4	8
Missing	1	

Tabel 72

*Vinden de **deelnemers** 6 tot 9 weken na de training dat zij hun doelen hebben bereikt? (n=52)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Helemaal bereikt	17	33
Deels bereikt	28	54
Helemaal niet bereikt	2	4
Anders	5	10

Tabel 73

*Weten de **deelnemers** 6 tot 9 weken na de training wat er nog nodig is om hun doelen te bereiken en welke stappen zij daarvoor precies moeten zetten? (n=52)*

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ik weet wat nodig is en hoe ik het moet aanpakken	39	80
Ik weet wat nodig is maar kan niet benoemen hoe ik het moet aanpakken	6	12
Anders	4	8
Missing	3	

Tabel 74

*De mate waarin **deelnemers** 6 tot 9 weken na de training weten welke stappen zij nog moeten zetten voor het bereiken van het doen, en de mate waarin deze stappen logischerwijs passen bij het nastreven van de doelen (n=46)*

Weet welke stappen te zetten		Kloppen deze stappen logischerwijs met de doelen?				Totaal
		Amper	Deels	Grotendeels	NVT	
Amper	n	7	0	0	1	8
	%	88	0	0	13	100
Deels	n	0	9	8	0	17
	%	0	53	47	0	100
Grotendeels	n	1	1	19	0	21
	%	5	5	91	0	100
Totaal	n	8	10	27	1	46
	%	17	22	59	2	100

Tabel 75

*Kwaliteit van inhoud en uitvoering van de terugkeeractiviteitenplannen volgens de **onderzoekers** (n=52)*

		Amper	Deels	Groten- deels	Anders	Missing
Zijn de doelen 6-9 weken na de training bereikt?	n	27	17	4		4
	%	56	35	8		
Zijn de doelen gericht op criminogene factoren?	n	3	6	36	1	6
	%	7	13	78	2	
Zijn de doelen gericht op sociale verbindingen?	n	15	25	7	1	4
	%	31	52	15	2	
Zijn de doelen 6-9 weken na de training aangepast?	n	33	13	2		4
	%	69	27	4		
Weten de deelnemers volgens de onderzoekers 6-9 weken na de training welke stappen zij nog moeten zetten om de doelen te bereiken?	n	8	18	21		5
	%	17	38	45		
Kloppen de stappen die de deelnemers 6 tot 9 weken na de training noemen, volgens de onderzoekers logischerwijs met de doelen?	n	8	10	27		7
	%	17	22	59		
Schakelen de deelnemers 6 tot 9 weken na de training hulp in?	n	21	21	5		5
	%	45	45	11		
Zijn de doelen 6 tot 9 weken na de training nog belangrijk voor de deelnemers?	n	0	8	38	1	5
	%	0	17	83	2	
Hebben de deelnemers 6 tot 9 weken na de training het vertrouwen dat zij hun doelen uiteindelijk zullen behalen?	n	3	17	26		6
	%	7	37	57		

Tabel 76

Hebben de **deelnemers** 6 tot 9 weken na de training tegenslagen gehad en zo ja, hadden zij toen iets aan de training? (n=52)

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ik heb geen tegenslagen gehad	15	31
Ik heb tegenslagen gehad, ik had toen iets aan KvV	12	25
Ik heb tegenslagen gehad, ik heb toen niet aan KvV gedacht	12	25
Ik heb tegenslagen gehad, ik had toen niet iets aan KvV	9	18
Anders	1	2
Missing	3	

Tabel 77

Hebben de **deelnemers** 6 tot 9 weken na de training hulp bij het bereiken van hun doelen? (n=52)

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ja ik heb hulp	27	56
Ik heb geen hulp, dat is niet nodig	15	31
Ik heb geen hulp, zou wel hulp willen, maar heb het niet gevraagd	1	2
Anders	5	10
Missing	4	

Tabel 78

Hoe vaak hebben de **deelnemers** die het terugkeeractiviteitenplan wel besproken, hierover gesproken met mentor, casemanager of iemand anders? (n=19)

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Eén keer	4	24
Een paar keer	10	59
Vaak	1	6
Anders	2	12
Missing	2	

Tabel 79

Over welke onderwerpen gingen de gesprekken met de mentor of casemanager over het terugkeeractiviteitenplan volgens de **deelnemers**? (n=19)

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
De stappen die ik moet zetten voor mijn doelen	7	41
Mijn motivatie voor veranderen	5	29
Anders	5	30
Missing	2	

Tabel 80

Hebben de **deelnemers** na de training nog andere trainingen, cursussen of opleidingen gevolgd? (n=52)

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Ja	14	27
Nee	31	61
Anders	6	12
Missing	1	

Tabel 81

Hoe vonden de **deelnemers** het om over zichzelf te praten in een groep? (n=71)

Antwoord	Aantal deelnemers dat dit antwoord geeft	%
Makkelijk en prettig	37	52
Eerst moeilijk en onprettig maar later makkelijk en prettig	8	11
Makkelijk maar niet echt prettig	11	16
Moeilijk maar prettig	4	6
Moeilijk en onprettig	10	14
Anders	1	1

Bijlage 5 Summary

What is *Choose Change* [*Kies voor Verandering*]? (Chapter 1)

Choose Change is a training course for adult prisoners. The purpose of the training programme is to get participants to reflect on their lives, on the question of whether they want to follow a different path after their period of detention and whether they are willing to stop committing offences. The programme is being run in prisons (including pre-trial detention) throughout the country. The target audience is all detainees with at least three weeks sentence to serve from the start of the programme (except for prisoners with serious addiction or psychiatric problems and those with an unlawful presence status). The training programme is not aimed at people who have no motivation whatsoever to participate. The programme consists of six sessions. The training programme may be given individually, although preferably in a group setting consisting of no more than twelve participants, and led by one or two coaches. There are two points in the implementation of the programme that differ from the developer's original design: 1) non-participation has consequences for prisoners (people are not allowed to switch to the *plus programme* that allows more freedom) and 2) the training programme is usually held over a shorter period: three rather than the original six weeks.

What is the aim of this study? (Chapter 1)

It is a broad assessment comprising three parts.

- *Part 1*: Assessment of the theoretical rationale: what is the *Choose Change* intervention theory behind the training programme?
- *Part 2*: Assessment of the implementation: is the *Choose Change* programme executed in the intended manner?
- *Part 3*: Assessment of the outcomes: are the intended changes being accomplished?

How was the study conducted? (Chapters 2, 10 and 17)

A combination of research methods has been used to conduct the study.

- *Part 1*: An intervention theory has been distilled based on analysis of documents about *Choose Change*. The theory describes which processes the developer expects to lead to the intended outcomes. This was followed by a study of international literature. Based on the found literature, an analysis was carried out in order to find out into what extent it may be assumed that the training programme could lead to the intended outcomes.
- *Part 2*: In order to examine to what extent the training programme can be run as intended, interviews were held with 8 coaches, 28 supervisors (mentors, case managers and coaches), 6 heads of departments and 71 prisoners at 6 prisons (including pre-trial detention).
- *Part 3*: Interviews were held and questionnaires completed to examine the extent to which the intended change process and outcomes occur. In addition to the interviews with officers and prisoners previously mentioned, questionnaires were completed by prisoners on four occasions: prior to the start of the programme, during the programme, immediately after the programme and six to nine weeks after the programme. The final survey was conducted among prisoners who at the time were still in detention; no interviews were held among prisoners who have since been set free.

The results

Results of the assessment of the theoretical rationale (Chapters 3 to 9)

The whole change process comprises several steps (Figure 1). The analysis shows that the training programme was initially aimed at increasing reluctance to continue committing crime using three core mechanisms: cognitive transformation, strengthening personal effectiveness and strengthening (perceived) social support.

- *Cognitive transformation*: change in self-image, a realisation of meaningfulness and a more negative attitude towards delinquency.
- *Personal effectiveness*: resilience, personal control, self-motivation, the opportunity that people see to bring about the intended changes.
- *(Perceived) social support*: knowing who people can ask for help and having the social skills to do so, the support that people can expect to be given.

The developer expects that together, these mechanisms ought to lead to greater *motivation to change*. The change relates to the life of the delinquents in a broad sense, including *giving up crime*. At the end of the training programme, when the motivation for change should have increased, the participants make an *activity plan* in which they state which goals they have set and how they aim to achieve them. After the training programme, they will be expected to implement their plans. In addition, they can ask for or be offered help from supervisors at the Prison.

Figure 1

Rough outline of the intended change process.

The study has shown that the assumptions of the intervention theory are broadly supported by scientific research, so we may expect the training course to lead to an increase in motivation. However, a number of critical comments need to be made about the intervention theory. The following two are the most important.

- 1) The intervention theory is based mainly on the first part of the change process, that is to say increasing motivation. Turning motivation into behaviour (what needs to happen after the training programme) is given little attention in the documents. However, the question remains as to whether the prisoners are sufficiently *equipped* to achieve the intended changes. It is expected that this also requires an improvement in *skills*, at least among some of the prisoners (for example daring and being able to ask questions, managing impulsiveness and controlling the tendency towards drug use). Changes may also be needed in the prisoner's *environment* (for example a less criminal circle of friends). Indeed, research shows that the intended results are not achieved among all participants. This is explained further in 'results of the assessment of the change'.

- 2) The question is whether the goals that prisoners set relate sufficiently to their *criminal behaviour*. If this is not the case, the literature studied would suggest that the motivation to change will not necessarily lead to a reduction in criminal behaviour. It may even be the case that the training programme results in more criminal effectiveness. However, in this study, such a counterproductive effect was not observed.

Results of the assessment of the implementation (Chapters 11 to 16)

The study shows that according to the staff and prisoners interviewed, the training programme is in broad terms being implemented as intended. No sessions are being skipped, the intended target audience has largely been reached and the workbook is being followed. There are four aspects that require attention though because they will affect the results.

- 1) The programme integrity varies widely. Since no direct quality monitoring exists, it is unclear whether the changes that coaches make fit in with the intervention theory and if they contribute to the intended effect.
- 2) The quality of the activity plans is poor. The goals are not always clearly formulated, the proposed steps are not always consistent with the goals and obstacles, and by no means do the goals always focus on criminogenic needs.
- 3) The supervision of the training programme is clearly inadequate. More than half of the prisoners fail to request help from their supervisors either because they are unaware of the possibility, or are unwilling or lack the courage to do so. Equally, mentors often fail to take any action. They say that they lack information and time and they find it difficult to play a double role (motivating prisoners and guarding them).
- 4) The Custodial Institutions Agency has chosen to apply the principle of pressure: prisoners qualify for the *plus programme* only if they participated in the training programme. The developers emphasise that intrinsic motivation to participate is vital if change is to be brought about. Although participants who take part because of the plus programme are much less likely to say that they have changed because of the training programme, the results of the questionnaires reveal no noticeable differences. This is explained further in 'results of the assessment of the change'.

All in all, there is an urgent question as to whether the training course in its current form will be able to achieve the intended reduction in recidivism. This matter will be addressed in greater detail in the next section.

Results of the assessment of the changes (Chapters 18 to 21)

In this section we examined whether the training course leads to the intended changes. The key findings are as follows.

Changes in the core mechanisms:

- 1) First of all it is striking that three-quarters of the participants are very positive about the training programme and that they have reflected upon a number of core mechanisms. However, many participants said that they had also reflected on these issues before the programme. More than half of the participants say that they have had some benefit from each of the three core mechanisms. 41% of participants say that they themselves have been changed by the programme. These are mainly participants who embarked on the programme for themselves. The ones who took part mainly due to the plus programme are less likely to say that they have changed.
- 2) Although the intervention theory is well supported scientifically, *no* proof has been shown for the whole intervention model for the total study population of prisoners immediately after the

training. However, a number of changes are visible among subgroups, although it must be emphasised that the effects were minor. A minor result can also be seen six to nine weeks after the training programme.

1. Immediately after the training programme: less pronounced criminal attitude among those with a medium/high education and those who had a shorter sentence still to serve (less than three months).
 2. Immediately after the training programme: more personal effectiveness among *first offenders*.
 3. Immediately after the training programme: more social support, perceived or real, among those during pre-trial detention.
 4. Six to nine weeks after the training programme: the reduction in criminal attitude (as element of cognitive transformation) can still be seen and now there is also an increase in meaningfulness (as an element of cognitive transformation). This suggests that cognitive transformation has taken place. Since the study group is too small at the time of the survey, it is not possible to establish whether this only applies to certain subgroups or if the effect will manifest itself throughout the group over the course of time. If so, the change would be only observable in the long term. An increase in personal effectiveness and social support can no longer be seen.
- 3) The fact that some participants experience pressure to take part in the programme due to its connection with the plus programme has little influence on the results. Although participants who sign up because of the plus programme say that they have not changed as a result of the training programme, they exhibit the same changes with regard to the separate mechanisms as participants who embarked on the programme for themselves.

Changes in motivation:

A quarter of participants say that they are more motivated to change because of *Choose Change*. Coaches have also observed changes in motivation among part of the group. This positive result is not confirmed by the results produced by the questionnaires conducted among the participants. Indeed, immediately after the training programme, the level of motivation in a specific group – the ones who wished to take part for themselves – is lower than it was before the training. Six to nine weeks after the training programme, this appears to be stable.

Implementation of activity plans:

4. Six to nine weeks after the training programme, around half of the prisoners asked say that they have worked on their goals and are seeing progress. These seem mainly to be the inmates during pre-trial detention.
5. On average, 80% of prisoners say they know what is needed to achieve all their goals and how they need to go about it. Six to nine weeks after the training programme they themselves are positive about their progress and prospects. However, the study shows that one in five people in this group is currently unable to name any specific steps that need to be taken, that in half of the cases the steps they do mention do not match the goals set and that six to nine weeks after the training programme, scarcely any goals have been achieved among more than 50% of prisoners.
6. A third of prisoners who encountered barriers in striving towards their goals say that at the time they found the training programme somewhat beneficial: they felt less powerless. These mainly appear to be prisoners with low personal effectiveness. In particular, it is the ones who do not know how to go about things who say that with regard to this point they have benefitted from the training programme.

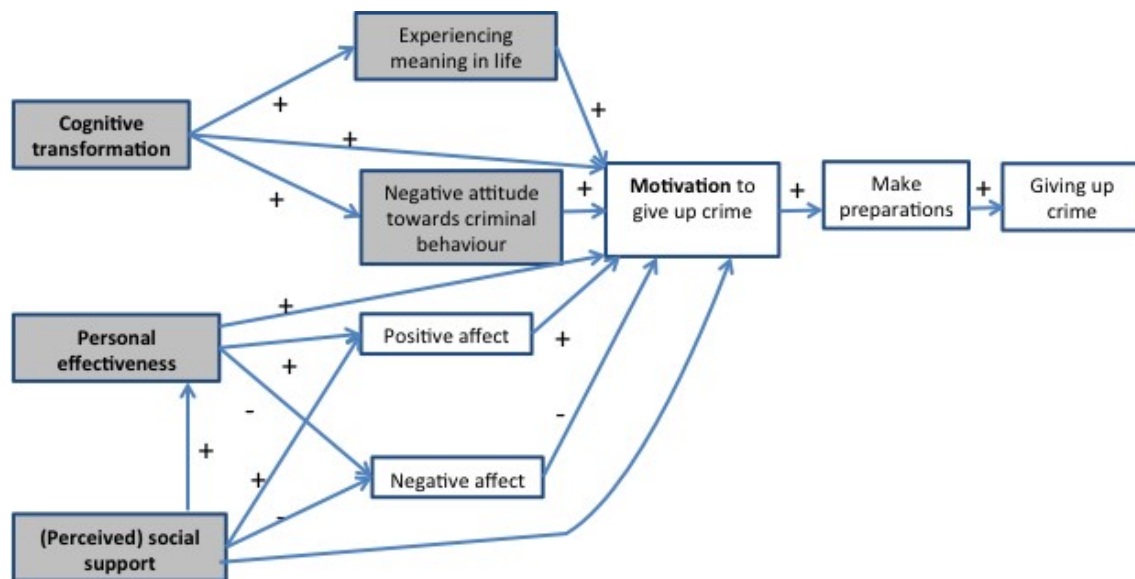
Side effects and counterproductive effects:

4. A positive side effect of the training programme is that 70% of the prisoners have got something out of talking to others about their lives and goals.
5. The possible counterproductive effect that emerged from the assessment of the theoretical rationale, i.e. an increase in criminal effectiveness, has not been established.
6. The study has not shown any negative effects resulting from putting pressure on inmates to participate. Although participants who take part because of the plus programme are much less likely to say that they have been changed because of the training programme, the results of the questionnaires reveal no noticeable differences. Their motivation seems to drop less than is does among those who took part for themselves. This implies that the use of pressure to take part has no counterproductive effect on the results.

The figure below shows which of the intended changes emerged from the study.

Figure 2

The changes that were observed in this study: immediately after the training programme, no significant changes in the three core mechanisms were observed among the whole group. Only minor changes have been observed (in the grey boxes) among certain subgroups or just in the follow-up survey. No change could be seen in the white boxes. Recidivism was not examined in this study.

Discussion

For a large part, the contents of *Choose Change* training programme are supported by findings in scientific research. However this mainly concerns the first part of the intervention theory (increasing motivation). The second part (from motivation to behaviour) has not been worked out sufficiently and appears not to be given much attention in practice.

Participants are enthusiastic about the quality of both the training programme and the coaches. However, the intended changes in the core mechanisms have not been observed for the whole group, but only (minor) effects have been seen among certain subgroups in respect of certain

elements of the intervention theory. According to prisoners and coaches, the most important intended outcome, changing motivation, is increasing, although this cannot be seen or even appears to decrease slightly when the results of the participants' questionnaires are examined.

An explanation for the fact that the intended changes are only seen in elements and only among subgroups, is that different parts of the training programme influence different people. The training programme is given as a *one-size-fits-all-model* to a heterogeneous group of participants, whereas more customisation will be required if the intended changes are to be achieved. As is known from meta analyses (Landenberger & Lipsey, 2005), interventions usually have a greater effect the more they are tailored to the individual needs. Although the current training programme offers targets and responsiveness for individuals, it offers too little in the way of reducing problems for everyone. The programme is too brief to be able to achieve the intended changes in motivation in all participants. As far as any change is achieved, turning intentions into behaviour has only been partially successful; on the one hand presumably because prisoners do not have enough skills, and on the other hand because of insufficient supervision after the training programme.

Giving up crime, the programme's ultimate goal, is therefore not something that can be achieved by everyone. A more realistic goal would be for the *Choose Change* training programme to provide an *initial push towards change* among some participants.

Regardless of the results: participation in the training programme is seen by many as a positive life experience. This might be sufficient reason for the programme to continue. If the Custodial Institutions Agency wishes to achieve a better outcome, then more is needed. If this is the case, more attention should be given to motivation beforehand, problems, criminogenic needs and skills.

Bijlage 6 Over de auteurs

Janine Plaisier studeerde af in de sociale en in de klinische psychologie aan de Universiteit van Amsterdam. Janine is gespecialiseerd in gedragsverandering van mensen en in effectiviteit van interventies. Zij werkte voor de Faculteit Psychologie van de Universiteit van Amsterdam, de University of Dunedin, het WODC en het ministerie van Veiligheid en Justitie. In 2006 richtte zij Impact R&D op, een onderzoek- en adviesbureau gericht op evaluatie en ontwikkeling van effectieve methoden voor gedragsverandering. Sindsdien heeft zij vele onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten geleid. Janine is lid van de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming.

Daniëlle Bouma behaalde een bachelor in de algemene sociale wetenschappen en de klinische psychologie en voltooide een Research Master Psychology aan de Universiteit van Amsterdam. Daniëlle werkte mee aan het literatuuronderzoek voor de *Kies voor Verandering* en aan de beschrijving van een innovatieve pilot bij een Penitentiare Inrichting. Zij werkt ook als basispsycholoog bij een topklinische GGZ-instelling voor mensen met persoonlijkheidsproblematiek, waar zij verantwoordelijk is voor zowel diagnostiek als wetenschappelijk onderzoek.

Allard Feddes is afgestudeerd in de sociale en organisatiepsychologie aan de Universiteit Groningen en promoveerde in de sociale psychologie aan de Friedrich-Schiller-Universität Jena in Duitsland. Hij deed onderzoek naar samenwerking en conflicten tussen groepen, vooroordelen, perceptie van sociale status en naar processen van (de-) radicalisering, bij universiteiten in verschillende landen. Voor Impact heeft Allard meegewerkt aan het onderzoek naar *Kies voor Verandering* en is hij adviseur op het gebied van statistische analyses. Allard werkt tevens als post-doc bij de programmagroep sociale psychologie van de Universiteit van Amsterdam.

Vera Hoetjes is afgestudeerd in de klinische psychologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zij werkt sinds 2011 mee aan projecten voor Impact R&D, zoals nazorg voor gedetineerde jongeren, de vorige evaluatie van de training *Kies voor Verandering*, de behandeling van delinquenten in de Penitentiair Psychiatrische Centra van het gevangeniswezen en het ontwikkelen van een missie en visie van een forensische behandelkliniek. Ook is zij betrokken bij de ontwikkeling van een innovatieve methode voor *e-begeleiding* van delinquenten. Zij is naast haar werk als onderzoeker ook behandelaar bij GGZ inGeest.

Helly Pollaert studeerde af in de sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zij werkte onder andere bij het Nederlands Studie Centrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving. Zij heeft ervaring met planevaluaties, dossieronderzoek en interviews met (ex-)gedetineerden en penitentiair inrichtingswerkers. Voor Impact werkte ze onder andere mee aan de evaluatie van *Kies voor Verandering*, een dossieronderzoek naar de Gedragsbeïnvloedende Maatregel en e-begeleiding.

Ischa van Straaten is sociaal psycholoog en promoveerde aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Na zijn promotie nam hij deel aan de Nationale Denktank, waar hij de leefstijl van jongeren analyseerde en een interventie voor opvoedingsondersteuning ontwikkelde. Daarna heeft hij zich gespecialiseerd in toegepast kwalitatief en kwantitatief (beleids-) onderzoek, voor ministeries, gemeenten en uitvoeringsorganisaties. Bij Impact richt hij zich met name op evaluaties en effectonderzoek, waaronder onderzoek naar de Gedragsbeïnvloedende Maatregel en de evaluatie van *Kies voor Verandering*.

WHICH INTERVENTIONS REALLY HAVE AN IMPACT ON HUMAN BEHAVIOUR

Prins Hendrikkade 193
1011 TD Amsterdam

Tel +31-20 6684797
E-mail info@mpct.eu
Web www.mpct.eu

impact^{R&D}